

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN
ÖRGÜTSEL FAALİYETLERİ – BACİYÂN-I RÛM ÖRNEĞİ**

AYŞEGÜL AYDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. MUSTAFA AKKUŞ**

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYŞEGÜL AYDOĞAN
	Numarası	21810501019
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Orta Çağ Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	DOÇ. DR. MUSTAFA AKKUŞ
	Tezin Adı	TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN ÖRGÜTSEL FAALİYETLERİ – BACİYÂN-I RÛM ÖRNEĞİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Türkiye Selçukluları Döneminde Kadınların Örgütsel Faaliyetleri – Baciyân-ı Rûm Örneği” başlıklı bu çalışma 04/07/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Mustafa Akkuş	
2	Prof. Dr.	Bekir Biçer	
3	Doç. Dr.	Zehra Odabaşı	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öğrencinin	Adı Soyadı	AYŞEGÜL AYDOĞAN		
	Numarası	21810501019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	ORTA ÇAĞ BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
Tezin Adı	TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN ÖRGÜTSEL FAALİYETLERİ – BACİYÂN-I RÛM ÖRNEĞİ			

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

İmzası

Ayşegül AYDOĞAN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül AYDOĞAN		
	Numarası	21810501019		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Orta Çağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	x	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ		
Tezin Adı	TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN ÖRGÜTSEL FAALİYETLERİ – BACİYÂN-I RÛM ÖRNEĞİ			

ÖZET

Tarih boyunca kadınların toplum içerisinde gerek bireysel gerekse sistemli bir topluluk olarak üstlendiği önemli vazifeler ve roller olmuştur. Kadınların birey olarak toplumda yer aldıkları konumları ve sahip oldukları haklar onların gerçekleştirebilecek oldukları faaliyetlerin potansiyelinin bir göstergesi olmuştur. 13. yüzyılda Türkiye Selçukluları toplumunda ortaya çıkan Baciyân-ı Rûm Teşkilatı'nın mahiyetini ve faaliyetlerini daha iyi anlayabilmek adına dönemin kadınlarının sahip oldukları rolleri ve konumu tespit etmek büyük önem taşımaktadır. Birinci elden kaynaklarda bahsedilen kadın isimler ve gerçekleştirdikleri faaliyetler, sınırlı kaynaklardan dolayı Baciyân-ı Rûm hakkında belirsiz kalan birçok konuya ışık tutmaktadır.

Çağdaş olan birçok toplumun aksine kadınların itibar ve birçok önemli hak sahibi olduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nde faaliyetlerini gösteren Baciyân-ı Rûm Teşkilatı, kadınların belli kaideler doğrultusunda ve birlik içerisinde birtakım çalışmalar gerçekleştirdiği önemli bir yapılanma olmuştur. Baciyân-ı Rûm mensubu kadınlar ticari faaliyetlerde bulunmuş, tasavvufi hayatta ön plana çıkmış ve gerektiği zaman savaşçı yönleriyle askeri kimliklerine bürünmüşlerdir. Bu özellikleri taşıyan bir örgütlenme dönemin şartlarında dünya genelinde çok önemli bir örnek olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Baciyân-ı Rûm, Türkiye Selçukluları, Kadın Faaliyetleri, Ahî Teşkilatı

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Author's	Name and Surname	Aysegul AYDOGAN		
	Student Number	21810501019		
	Department	Medieval History Department		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	WOMEN'S ORGANIZATIONAL ACTIVITIES IN THE SELJUK PERIOD OF TURKEY - THE EXAMPLE OF BACİYÂN-I RÛM			

ABSTRACT

Throughout history, women have played important roles in society, both individually and as a systematic community. The position of women as individuals in society and the rights they enjoy have been an indicator of the potential of their activities. In the 13th century, in order to better understand the nature and activities of the Bacıyân-ı Rûm Organization that emerged in the society of the Seljuks of Turkey, it is of great importance to determine the roles and positions of the women of the period. The names of women mentioned in first-hand sources and the activities they carried out shed light on many issues that remain unclear about Bacıyân-ı Rûm due to limited resources.

The Bacıyân-ı Rûm Organization, which was active in the Seljuk State of Turkey, where women were respected and had many important rights unlike many contemporary societies, was an important organization in which women carried out some activities in line with certain rules and in unity. The women of Bacıyân-ı Rûm engaged in commercial activities, came to the forefront in Sufi life and, when necessary, assumed their military identities with their warrior aspects. An organization with these characteristics is a very important example worldwide under the conditions of the period.

Keywords: Baciyani Rum, Seljuks of Turkey, Women's Activities, Ahi Organization

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN ÖRGÜTSEL FAALİYETLERİ – BACİYÂN-I RÛM ÖRNEĞİ

İçindekiler

KISALTMALAR	vii
ÖN SÖZ.....	viii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	2
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırmanın Önemi.....	4
Araştırmanın Yöntemi	4
Evren ve Örneklem.....	5
Araştırma Kaynakları.....	6
1. BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN ÖNEMİ ve FAALİYETLERİ	9
1.1. İslam Öncesi Dönemde Türk Kadının Rolü.....	9
1.1.1. Türk Kadınlarının Siyasi Yönleri	9
1.1.2. Türk Kadınlarının Askeri ve Sosyal Yönleri	10
1.2. Türk İslam Medeniyetinde Kadının Yeri ve Önemi	11
1.3. Türkiye Selçuklu Döneminde Siyasi ve Sosyal Hayatta Kadınların Rolü.....	14
1.3.1. Sarayda Nüfuz Sahibi Olan Kadınlar	14
1.3.1.1. Mahperi Hatun	14
1.3.1.2. Gürcü Hatun	17
1.3.1.3. Gömeç Hatun	19
1.3.2. Vakıf Kuran ve Hayır Sahibi Kadınlar	20
1.3.2.1. Devlet Hatun	21
1.3.2.2. Melike Selçuka Hatun.....	23
1.3.2.3. Ferhuniye Fatıma Hatun.....	24
1.3.2.4. Gevher Nesibe Hatun	25
1.3.2.5. Gömeç Hatun	27
1.3.2.6. Mama Hatun	28
1.3.3. Tasavvufi Hayat İçerisinde Kadınlar	29
1.3.4. Mevlevî Kadınlar	30
1.3.4.1. Gürcü Hatun.....	30
1.3.4.2. Gömeç Hatun	31
1.3.4.3. Fahrunnisa Hatun.....	31
1.3.4.4. Fâkiregân (Hanım Dervişler).....	33

1.3.5. Bacıyân-ı Rûm.....	34
2. BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLU DÖNEMİNDE AHİLİK TEŞKİLATININ SOSYO-EKONOMİK ve KÜLTÜREL ÖNEMİ	35
2.1. Ahîliğin Kavramsal Boyutu ve Ahîlik Teşkilatının Temeli.....	35
2.1.1. Ahîlik Kavramı	35
2.1.2. Ahîlik Teşkilatının Temelini Oluşturan Fütüvvet Geleneği	36
2.2. Ahîlik Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Kurucusu Ahî Evren	38
2.2.1. Ahî Evren'in Kişiliği ve Hayatı	39
2.2.2. Ahîlik Teşkilatı'nın Kuruluş Ortamı.....	41
2.3. Ahîlik Teşkilatının Faaliyet Alanı.....	43
2.4. Ahîlik Teşkilatı'nın Eğitim Metodu	45
2.5. Ahi Teşkilatı'nın Ekonomik Yönü	47
2.6. Ahi Teşkilatı'nın Askeri ve Siyasi Yönü	49
2.7. Ahi Teşkilatı'nın Dini Yönü	52
2.8.1. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Kuruluşunda Ahîliğin Etkisi.....	54
3. BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLU DÖNEMİNDE BİR KADIN ÖRGÜTÜ: BÂCIYÂN-I RÛM TEŞKİLATI	57
3.1. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'nın Kurulduğu Dönemin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Şartları	57
3.1.1. Teşkilatın Kuruluşunda Etkili Olan Faktörler	60
3.2. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Faaliyetleri	62
3.2.1. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Eğitim Metodu	62
3.2.2. Bacıyân-ı Rûm'un Ekonomik Faaliyetleri	64
3.2.3. Bacıyân-ı Rûm'un Askeri Faaliyetleri	66
3.3. Bacıyân-ı Rûm'un Dini ve Tasavvufi Yönü.....	67
3.4. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Öne Çıkan İsimleri	69
3.4.1. Fatma Bacı.....	69
3.4.1.1. Doğumu ve Çocukluğu	69
3.4.1.2. Gençlik Dönemi ve Ahi Evren ile Evliliği	71
3.4.1.3. Esaret Yılları ve Kurtarılması	72
3.4.1.4. Ahî Evren'in Vefatının Ardından Fatma Bacı'nın Hayatı ve Vefatı	74
3.4.2. Amine Hatun	76
3.4. Bacıyân-ı Rûm Hakkında Farklı Görüşler.....	77
SONUÇ.....	81
Kaynakça	83

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
M.Ö.	: Milattan Önce
Nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Tarihteki devletler incelendiğinde her birinin ayırt edici özgün vasıfları olsa da bu devletleri ortak bir noktada birleştiren bazı unsurlar tespit edilebilmektedir. Devletler doğaları gereği varlıklarını sürdürebilmek için iktisadi, hukuki, sosyal vb. sistemlerini oluşturmak ve sürekliliğini sağlamak zorundadır. Bu nedenle bütün devletler çeşitli şekillerde farklı sistemler oluşturarak sürekliliklerini sağlamaya çalışmıştır. Her devlette olduğu gibi Türkiye Selçukluları da kendi güç mekanizmasını oluşturabilmek ve sürekliliğini sağlayabilmek adına askeri, hukuki, siyasi, kültürel ve sosyal örgütlenme biçimlerine ihtiyaç duymuştur. Bu örgütlenme biçimleriyle kendi faydasını gözetken devlet aynı zamanda toplumsal birliği ve dayanışmayı da bunlar aracılığıyla sağlamaya çalışmıştır.

Tarihsel süreçte bu örgütlenmeler her ne kadar erkek egemen ağırlıklı bir zemin teşkil etse de kadınların öncülük ettiği teşkilatların varlığı da zaman geçtikçe keşfedilmeye devam etmektedir. Kadın temelli bu örgütlenmelerin birisi de ilklerden olma özelliğini teşkil eden Ahîlik teşkilatının bir alt oluşumu olarak kabul edilen Bâciyân-ı Rûm teşkilatıdır. Kaynakların yetersizliği nedeniyle günümüzde halen hakkında kesin yargılara varılamayan Bâciyân-ı Rûm teşkilatı, yapılan birçok akademik çalışmanın konusu olmuştur. Her ne kadar kim tarafından ne zaman kurulduğu ve yürüttüğü faaliyetlerin tümü net bir şekilde tespit edilemese de Buradan yola çıkarak 13. Yüzyıl Anadolu'sunda ortaya çıkan Bâciyân-ı Rûm'un nasıl bir birikim ve donanım ile faaliyetlerini gerçekleştirdiği biraz daha netlik kazanacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadının toplumsal, siyasal ve askeri hayattaki yeri üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise Türkiye Selçukluları Dönemi'nde siyasi, dini ve sosyal hayatta ön plana çıkan kadın isimleri ve gerçekleştirdikleri faaliyetler üzerinde incelemeler yapılmıştır. Bu incelemelerle amacımız kadınların toplum içerisinde sahip oldukları kimlikler ve potansiyellere dikkat çekerek Türk toplumlarında ve İslam Medeniyetinde kadınların sahip olduğu konum ve önem doğrultusunda Türkiye Selçukluları Döneminde Bâciyân-ı Rûm'un mahiyeti ve üstlendiği rollerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak olmuştur.

İkinci bölümde ise Bâciyân-ı Rûm ile en çok bağdaştırılan ve aralarında bir bağlantı bulunduğu sıklıkla gündeme getirilen Ahî Teşkilatı'nın kuruluşu, faaliyetleri ve Bâciyân-ı Rûm ile aralarında nasıl bir bağın var olduğunun tespiti üzerinde durulmuştur. Ahî Teşkilatı

hakkındaki veriler göz önünde bulundurularak hakkında sınırlı kaynakların bulunduğu Bacıyân-ı Rûm ile ilgili daha fazla çıkarımlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Son olarak üçüncü bölümde birinci elden kaynaklardan ve yapılan araştırmalardan yola çıkılarak Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'nın kuruluşu, faaliyetleri, toplum içerisinde üstlendiği roller ve Bacıyân-ı Rûm'un ilk lideri olarak kabul edilen Fatma Bacı hakkında incelemeler yapılmıştır. Bölümün son kısmında bulunan sınırlı kaynaklardan dolayı Bacıyân-ı Rûm hakkında ortaya çıkan farklı görüşlere de yer verilmiştir.

Yüksek Lisans serüvenim boyunca beni her daim ümitlendiren ve desteğini her koşulda gösteren sevgili eşim Osman Aydoğan'a, üç yıllık ömrü boyunca annesinin eğitimi hayatını sürdürme telaşına maruz kalan canım oğlum Mahmut Serdar'a, hayatımın her anında olduğu gibi bu süreçte de yanımda olan ve beni destekleyen, cesaretlendiren kıymetli babam Mustafa Aytekin ve kıymetli annem Raziye Aytekin başta olmak üzere tüm aileme ve Yüksek lisans eğitimim boyunca bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen sayın hocam Mustafa Akkuş'a derin bir minnetle teşekkür ediyorum, en içten hürmetlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumlar içerisinde idari, askeri ve birtakım sosyal faaliyetler erkek egemen bir anlayış doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Özellikle orta çağı baz aldığımızda kaynaklarda bahsi geçen yöneticiler, ilim adamları, seyyahlar ve sosyal faaliyetler yürüten kimseler genellikle erkeklerden oluşmaktadır. O dönemin şartları gereği kadınlar daha çok arka planda kalarak toplumda varlığını devam ettirirken dönemin eserlerinde dahi isimlerinin zikredilmemesine dikkat edilmiştir. Bu genel işleyişin aksine Türk toplumları incelendiği takdirde kadınların erkekler gibi toplum ve ticaret hayatında, savaş meydanlarında ve ülke yönetiminde yer aldıkları görülmektedir. Bu o dönemin birçok toplumuyla kıyaslandığında ender görülen bir durumdur. Genel algıya göre kadınlar çocukların yetiştirilmesi ve günlük ev işleri gibi görevleri yerine getirirken Türk toplumlarında kadınların üretim faaliyetleri içerisinde yer alması, savaşlara katılması ve ülke yönetiminde söz sahibi olması sahip oldukları önemli statülerin göstergesidir. Türk kadınlarının sahip oldukları bu statüler İslamiyet'in kabulüyle birlikte birtakım farklılıklara uğrasa da olumlu sonuçları da beraberinde getirmiştir. Örneğin ekonomik geliri olan kadınlar bu haklarını elinde tutmaya devam ederken insanlara hizmet edecek vakıflar kurarak sahip oldukları mal varlıklarını insanların iyiliği ve faydasını temin etmek adına harcamaya başlamışlardır. Bu sayede karakterleri ve hayatları hakkında sınırlı bilgilere sahip olduğumuz birçok hayırsever kadın isimleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bunun yanında dönemin kültürel ve sosyal hayatını yansıtan mimari eserler günümüze kadar taşınarak dönemin sosyo-kültürel ve dini hayatına dair detayların aydınlatılması sağlanmıştır.

Bireysel olarak sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasi anlamda gerçekleştirdiği faaliyetler ile tarihte yerini alan Türk Kadınlarının yanında var olan örgütlenmelerin etkisiyle bir araya gelerek belli bir sistem üzerine bir teşkilatlanma oluşturan kadınların da var olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Âşıkpaşazâde'nin eserinde *Bacıyân-ı Rûm* olarak zikredilen ve kadınlardan oluşan bu yapılanma büyük bir önem taşımaktadır. Çalışmamızın ana konusunu oluşturan *Bacıyân-ı Rûm* hakkında kaynakların yetersizliği nedeniyle bu yapılanmanın tam olarak hangi amaçla ve tarihte kurulduğu tespit edilememektedir. Yapılan akademik araştırmalar sonucunda gerçeğe en yakın tespitler ortaya çıkmış olmasına rağmen bu teşkilat hakkındaki soru işaretleri tamamen giderilememektedir. Çalışmamızın amacı ise *Bacıyân-ı Rûm* hakkındaki bilgileri ve görüşleri derleyerek orta çağ şartlarında sonraki

dönemlere örnek teşkil edecek bir kadın teşkilatının varlığı ve mahiyeti üzerinde durmaktadır. Bu sebeple ilk olarak İslamiyet öncesi ve sonrası dönemlerde, özellikle Bacıyân-ı Rûm'un kurulduğu zaman aralığını kapsayan Türkiye Selçukluları döneminde Türk Kadınının sahip olduğu konumları ve öne çıkan Kadın isimlerini incelemek, sonrasında da Bacıyân-ı Rûm'un kurulmasında etkili olduğu kabul edilen Ahî Teşkilatı hakkında genel bir çerçeve çizmek gerekli görünmektedir. Bu bağlamda kadınların bir araya gelerek bir teşkilat halinde faaliyetler yürütmesinde toplum içerisinde sahip oldukları yerin ve çalışmaları ile birbirini tamamlar nitelikte olan Ahî Teşkilatı ile Bacıyân-ı Rûm'un bağlantısının anlaşılması büyük bir önem taşımaktadır.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Çalışmanın konusu Anadolu Selçuklu dönemi Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı ve bu teşkilatın dönemsel sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi etki alanıdır. Çalışmamız Türkiye Selçuklu dönemi iktisadi ve sosyo-kültürel hayatının yanında dönemin devlet ve toplum yapılanmasında kadının rolü ve statüsüne dair bir analizi de amaçlamaktadır. Genelde Anadolu Selçuklu dönemi incelemeleri çoğunlukla iktisadi, idari, siyasi, hukuki ve askeri alanlara yönelmekte özeldir Bâciyân-ı Rûm çalışmaları ise iktisadi, sınai ve kadınların sadece kültürel konumuna odaklanmaktadır. Bu boyutlar elbette değerli olmakla birlikte bütüncül bir analiz için eksik kalmaktadır. Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı tüm bu yönleri ihtiva etmekle birlikte taşıdığı sembolik anlam ve yürüttüğü sosyo-ekonomik işlevin dışında toplumsallaşma ve şehirleşmenin sağlanabilmesi açısından oldukça önemli roller oynamıştır. Ayrıca Bacı teşkilatı dinsel bir mahiyete atıfla Anadolu'nun İslamlaşması, yürüttüğü ve üstlendiği ticari düzenleme uygulamalarıyla devletin sürekliliğinin sağlanması, misafir karşılama gibi etkinliklerle kültürel taşıyıcılığı üstlenme ve askeri faaliyetleriyle yönetsel güç merkezine katkı sağlaması gibi merkezi rolleri bulunmaktadır. Tüm bu faaliyet alanları düşünüldüğünde Anadolu Selçuklu döneminde kadının rolü ve statüsündeki özgünlük daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu rol ve statü hem İslam öncesi kültüre hem de dinsel temellere dayanmakta ve oldukça uzun bir tarihsel arka planı bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma Anadolu Selçuklu dönemi Bacı Teşkilatı ile sınırlandırılrsa da esasında Bacı teşkilatı özelinde dönemin kadınlarının örgütsel faaliyetlerde bulunma potansiyelleri ve toplumdaki yansımaları incelenecektir. Çalışma Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı'nın dayandığı kuramsal temeller, sembolik değeri, kuruluşu, gerçekleştirdiği faaliyetler, bu faaliyetlerin sosyo-

ekonomik, kültürel ve siyasi yansımaları, faaliyetlerin toplumsal nazarda karşılığı, teşkilattaki önemli isimler, bu isimlerin teşkilatla olan bağları ve katkıları, teşkilatın yayılımını ve güçlenmesini hızlandıran faktörler, teşkilatın devlet ve toplum yapılanmasında doldurduğu boşluk ve son olarak teşkilatın yıkılması gibi boyutlar ilişkisel analiz yöntemiyle incelenecektir.

Araştırmanın Amacı

Çalışmamız Türkiye Selçuklu dönemi iktisadi ve sosyo-kültürel hayatının yanında dönemin devlet ve toplum yapılanmasında kadının rolü ve statüsüne dair bir analizi de amaçlamaktadır. Bacılar Teşkilatı'nın kadın örgütlenmeleri içindeki öncü rolü düşünüldüğünde bu çalışmanın odaklanacağı temalar alandaki bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Genelde Anadolu Selçuklu dönemi incelemeleri çoğunlukla iktisadi, idari, siyasi, hukuki ve askeri alanlara yönelmekte özelde Bacıyân-ı Rûm çalışmaları ise iktisadi, sınai ve kadınların sadece kültürel konumuna odaklanmaktadır. Bu boyutlar elbette değerli olmakla birlikte bütüncül bir analiz için eksik kalmaktadır. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı tüm bu yönleri ihtiva etmekle birlikte taşıdığı sembolik anlam ve yürüttüğü sosyo-ekonomik işlevin dışında toplumsallaşma ve şehirleşmenin sağlanabilmesi açısından oldukça önemli roller oynamıştır. Ayrıca Bacı teşkilatı dinsel bir mahiyete atıfla Anadolu'nun İslamlaşması, yürüttüğü ve üstlendiği ticari düzenleme uygulamalarıyla devletin sürekliliğinin sağlanması, misafir karşılama gibi etkinliklerle kültürel taşıyıcılığı üstlenme ve askeri faaliyetleriyle yönetsel güç merkezine katkı sağlaması gibi merkezi rolleri bulunmaktadır. Tüm bu faaliyet alanları düşünüldüğünde Anadolu Selçuklu döneminde kadının rolü ve statüsündeki özgünlük daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu rol ve statü hem İslam öncesi kültüre hem de dinsel temellere dayanmakta ve oldukça uzun bir tarihsel arka planı bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma Anadolu Selçuklu dönemi Bacı Teşkilatı ile sınırlandırılrsa da kuramsal açıdan uzun bir döneme dayandırılacaktır. Çalışma Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'nın dayandığı kuramsal temeller, sembolik değeri, kuruluşu, gerçekleştirdiği faaliyetler, bu faaliyetlerin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi yansımaları, faaliyetlerin toplumsal nazarda karşılığı, teşkilattaki önemli isimler, bu isimlerin teşkilatla olan bağları ve katkıları, teşkilatın yayılımını ve güçlenmesini hızlandıran faktörler, teşkilatın devlet ve toplum yapılanmasında doldurduğu boşluk ve son olarak teşkilatın yıkılması gibi boyutlar ilişkisel analiz yöntemiyle incelenecektir.

Araştırmanın Önemi

Anadolu Selçuklu dönemi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde çalışmaların ağırlıklı olarak iktisadi, idari, siyasi, hukuki ve askeri alanlara yönelmekle birlikte sosyo-kültürel boyutuna yönelik ilgi henüz yeterli ilgiyi görememiştir. Var olan kısmi ilginin artışında Ahîlik Teşkilatı araştırmaları oldukça etkilidir. Devletin şekillenmesindeki temel etken olan dinin sadece yaratıcı-yaratılan arasındaki ibadet hayatını düzenleyen bir din olmadığı, hayatın her alanını kapsayan düzenlemeler ve emirler içerdiği düşünüldüğünde sosyo-kültürel boyutu görmezden gelmek imkânsızdır. Çünkü bu boyut iktisadi alana yönelik etkilerinin dışında tüm toplumu etkileyebilecek bir mahiyete sahiptir. Bu bağlamda Ahîlik'in alt kollarından biri olan Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı iktisadi fonksiyonlarının yanında özellikle kadınların toplumsal alandaki rolü başta olmak üzere çeşitli sosyo-kültürel boyut ve ipuçları taşımaktadır. Bu nedenle çalışmamızın konusu olan Bacılar Teşkilatı örneğini sosyo-kültürel boyutun içerimi olan iktisadi boyutlarıyla birlikte incelemek alanda yaşanan ilgiyi daha da canlandıracaktır. Ayrıca çalışmanın dolaylı amaçlarından biri de Anadolu Selçuklu döneminde kadının rolü ve statüsündeki özgünlüğü sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde ortaya koyabilmektir. Bu rol ve statü hem İslam öncesi kültüre hem de dinsel temellere dayanmakta ve oldukça uzun bir tarihsel arka planı bulunmaktadır. Bu arka plandan hareketle yürütülecek olan analiz güncel tartışmalara iyi bir alt yapı sağlayacaktır. Ayrıca Bâciyân-ı Rûm Teşkilatı üzerine sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu alana önemli bir katkı sunacaktır. Akademik çalışmaların doğası gereği sınırlı bir alana odaklanılsa da gerçekleştirilmesi amaçlanan karşılaştırılmalı analizle Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'na dair bütüncül ve geniş bir perspektif sunma amacı bu çalışmanın temel önemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma nitel araştırma tekniği üzerinden gerçekleştirilecektir. Çeşitli disiplinlerde kullanılan ve güçlü kuramsal temellere dayanan nitel araştırmalar yaygın bir yöntemdir. Nitel araştırma yöntemini kullanan disiplinlerin ortak yönü insan davranışını, içerisinde bulunduğu ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmaktır.¹ Çalışmamızın temelini oluşturan ilişkiel bağlamı ortaya çıkarmak için elverişli bir izlek sunan nitel yöntemde çeşitli veri toplama teknikleri mevcuttur. Bu çalışmada doküman analizi tekniği bağlamında var olan veriler

¹ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Seçkin Yayınevi, 2018), s.14.

toplular olarak analiz edilecektir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen, olay veya olgular hakkında, bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Nitel araştırmaların, nicel araştırmalardan farklı olarak, araştırmanın süreci içerisinde, karşılaşılan yeni durumlara ve bulgulara göre yeniden biçimlendirilebilme esnekliği sağlaması yöntem seçiminde etkili olmuştur. Zira araştırmamız kapsadığı dönem gereği araştırma sürecinin çeşitli aşamaları arasındaki karşılıklı etkileşimi, esnekliği ve ilişkiyi ön plana çıkarmayı² hedeflemektedir. Ayrıca yöntemin uzun soluklu araştırma yapmaya imkân tanınması, örneklem büyüklüğünü görece arttırabilmesi, dokümanların yazıldığı dönemlere, kişilere ya da güçlerin bireysel veya özgül tutumlarına yönelik yansıtıcı niteli ve daha önemlisi görece araştırma maliyetini düşürmesi gibi nedenler çalışmada avantaj sağlamaktadır.³

Çalışmamızın yöntemi öncelikli olarak teorik alt yapının oluşturulmasına dönük olacaktır. Bu hem ana konunun araştırılmasında yol gösterici olacak hem de literatürdeki önemli bir eksikliği kapatacaktır. Bu bağlamda ilk aşamada kuramsal bir çerçeve çizilecektir. Öte yandan öncelikli olarak birincil kaynaklar incelenmekle birlikte literatürde birincil kaynaklar üzerinden gerçekleştirilen ikincil çalışmalarla zenginleştirilecektir. Araştırmamızın ikinci kısmı araştırma bağlamında daha detaylı bir çalışmayı öngörmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırma, geniş bir zamansal uzam yerine daha derinlikli çalışmaya elverişli bir bağlam sunabilecek Anadolu Selçuklu dönemiyle sınırlandırılmıştır. Söz konusu dönem öncesi veya sonrasında konumuzla ilgili gelişmeler olsa da bu yıllar arasında yapılacak derinlikli bir çalışma olayları genellemeye elverecek bir malzeme sunacağı düşünülmektedir. Başlangıç tarihi olarak Anadolu Selçuklu döneminin seçilmesi rastlantısal değildir. Ahî Teşkilatı'nın kurucusu olarak bilinen Ahî Evren Hâce Nâsiru'd-din Mahmud ile onun eşi olarak tespit edilen Bacı Teşkilatı'nın bilinen ilk lideri Fatma Bacı arasındaki var olan bağ Ahîlik'in alt kollarından biri olan Bacıyân-ı Rûm teşkilatına yönelik ilişki analizin derinliğini arttırmaktadır. Teşkilat hem bir alt kol olarak çeşitli örgütlenmelerle ilişki içinde hem de kadınlardan oluşan yapısıyla toplumsal ve yönetsel anlamda özgün bir konuma oturmaktadır. Böylesine karmaşık ve karşılıklı etkileşimi bulunan topluluğun analizini gerçekleştirebilmek için onun kuruluşuna yani Anadolu Selçuklu dönemine odaklanmak

² Yıldırım ve Şimşek, s.14.

³ Yıldırım ve Şimşek, s.143-146.

çalışmanın istenilen sonucu vermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Anadolu Selçuklu döneminde kadının rolü ve statüsündeki özgünlük Bacı Teşkilatı faaliyet alanlarıyla daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu rol ve statü hem İslam öncesi kültüre hem de dinsel temellere dayanmakta ve oldukça uzun bir tarihsel arka planı bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma Anadolu Selçuklu dönemi Bacı Teşkilatı ile sınırlandırılrsa da kuramsal açıdan uzun bir döneme dayandırılacaktır. Çalışma Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'nın dayandığı kuramsal temeller, sembolik değeri, kuruluşu, gerçekleştirdiği faaliyetler, bu faaliyetlerin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi yansımaları, faaliyetlerin toplumsal nazarda karşılığı, teşkilattaki önemli isimler, bu isimlerin teşkilatla olan bağları ve katkıları, teşkilatın yayılımını ve güçlenmesini hızlandıran faktörler, teşkilatın devlet ve toplum yapılanmasında doldurduğu boşluk ve son olarak teşkilatın yıkılması gibi boyutlar ilişkisel analiz yöntemiyle incelenecektir.

Araştırma Kaynakları

1. Temel Kaynaklar

İbn Bîbî – el-Evâmir'ul-Âlâ'iyye: İbn Bîbî 13. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşamış, anne ve babasının ardından kendisi de sarayda çeşitli görevlerde bulunmuştur. Türkiye Selçuklu devletinde yaşamış bir saray görevlisi ve dönemin aydın isimlerinden biri olarak kaleme aldığı eserinde Anadolu'nun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatından yansımalar görebilmek mümkündür.⁴ Bu sebeple başta kendi annesi Bîbî Münecçime olmak üzere döneminde yaşamış kadınların sosyal, siyasi ve ticari hayatta aldığı rollere eserinde yer vermiş olması hasebi ile çalışmamız için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

İbn Battûta Seyahatnamesi: 14. Yüzyılda yaşayıp 28 yıl boyunca birçok ülkeye seyahat eden İbn Battûta gezilerini kâtip İbn Cüzey'e aktarmış ve literatürde bilinen "Rihletü İbn Battûta" adıyla basılmıştır. İbn Battûta'nın seyahat ettiği devletler çoğunlukla Türk-Moğol asıllıdır. Anadolu'da gerçekleştirdiği seyahatler sonucunda bölgedeki beylikler ve sosyal, ticari ve siyasi hayat hakkında birçok izlenime sahip olmuştur. Bunların arsında Ahîlik teşkilatının işleyişi ve süreç içerisindeki gelişimi de yer almaktadır.⁵ Bu sebeple İbn Battûta Seyahatnamesi çalışmamız açısından büyük önem arz etmektedir.

⁴ Abdülkerim Özeydin, "İbn Bîbî", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).

⁵ A. Said Aykut, "İbn Battûta", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).

Ahmet Eflâkî – Ariflerin Menkıbeleri: Anadolu Selçuklu devleti döneminde kaleme alınmış menâkıbnâmelerden biri olan Ariflerin Menkıbeleri adlı eser Mevlâna ve çevresinde bulunan kimseler hakkındaki menkıbeleri içermektedir. Dolayısıyla dönemin sosyal, dini ve kültürel hayatı hakkında önemli bilgilere ışık tutmaktadır.

Kerîmüddin Mamud-i Aksarayî – Müsâmeretü'l-Ahbâr: Türkiye Selçukluları hakkındaki temel kaynakların en önemlilerinden biri olan bu eserde yazarın şahit olduğu olayları kaleme alması, dönemin şartları ve önemli hadiselerine ışık tutmaktadır.

Âşıkpaşazâde – Tevârih-i Âl-i Osman (Âşıkpaşazâde Tarihi): Daha çok Osmanlı'nın kuruluş dönemiyle ilgili bilgiler içeren bu eser bizim tezimiz için de büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim Bacıyân-ı Rûm isminden ilk defa bu eserde bahsedilmiştir. Eserde tasavvufî yönüne dair deliller bulduğumuz bu zümreden bahsedilmesi üzerine Bacıyân-ı Rûm ifadesi literatüre girmiştir. İlerleyen yüzyıllarda bu konu hakkında yapılan tüm çalışmalar da Âşıkpaşazâde Tarihi başat bir rol üstlenmiştir.

Hacı Bektaşî Veli Menâkıbı (Velâyetnâme): Dinî ve tasavvufî Türk edebiyatında önemli bir yeri olan bu eser Hacı Bektaşî Veli'nin müritleri tarafından bir araya getirilmiş menkıbelerden oluşmaktadır.⁶ Bacıyân-ı rûm'un Bektaşîlikle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bu eser çalışmamız adına büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca eserde geçen "Kadıncık" ya da "Kadıncık Ana" ismindeki hatunun Bacıyân-ı Rûm lideri olarak kabul edilen Fatma Bacı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla çalışmamızı sürdürürken yararlandığımız kaynaklar arasında yer almıştır.

Şeyh Evhadüddin Kirmânî Menâkıbnâmesi: Kirmânî'nin talebelerinden olan Sivaslı Muhammed Alâî tarafından kaleme alınan Menâkıbnâme'de Şeyh Evhadüddin Kirmânî ve çevresindekiler hakkındaki menkıbeler anlatılmaktadır. Dönemin önemli tasavvufî zümrelerinden biri olan Evhadîlik hakkında ve Bacıyân-ı Rûm'un lideri olarak kabul edilen Kirmânî'nin kızı Fatma Bacı hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Gregory Ebu'l-Ferec – Ebu'l-Ferec Tarihi: Süryanî yazar Ebu'l-Ferec'in bu eseri Bizans, Ermeni, Arap ve Türk tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Yazarın Selçuklu devletinin kuruluş ve yükseliş dönemlerine şahit olması ve önemli bazı hadiselerden bahsetmesi nedeniyle de Selçuklu tarihi hakkındaki temel kaynaklardan biri kabul edilmektedir.

⁶ Hacı Bektaşî Veli, *Velâyetnâme*, ed. Hamiye Duran (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), s.16.

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme): Eserin müllifinin bilinmemesi nedeniyle Anonim olarak bilinen bu eser, asıl başlığı "Tarih-i Âl-i Selçuk" olmasına rağmen Selçuklu tarihi yazma geleneğine uyan diğer yazarların eserleriyle uyumlu olduğu için Selçuknâme olarak da bilinmektedir.⁷ Anadolu Selçukluları döneminde yaşanan önemli hadiseleri aktarması nedeniyle çalışmamız açısından önem taşımaktadır.

2.3.2 Araştırmalar

Zikredilen bu araştırma çalışmaları içerisinde bizim çalışmamız açısından en çok önem taşıyan eserlerden birisi Mikail Bayram'ın *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*⁸ adlı eseri olmuştur. Bu konuda büyük mesailer harcayarak önemli çalışmalar yapan Mikail Bayram, çeşitli kaynakları inceleyerek birçok önemli görüş ortaya koymuştur. Birinci elden kaynakların yetersizliğinden kaynaklanan nedenden dolayı farklı kaynakların incelenerek birtakım tespitlerin ortaya çıkarıldığı bu eser Bacıyân-ı Rûm ve Fatma Bacı hakkındaki çalışmalara ışık tutmaktadır. Çalışmamızı sürdürürken faydalandığımız diğer bir kaynak ise Ömer Lütfi Barkan'ın *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*⁹ adlı eseri olmuştur. Selçuklu Devleti'nin çöküşü ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşu dönemlerinde Türk dervişlerin Anadolu'da göstermiş olduğu faaliyetlerden bahseden bu eser Bacıların içerisinde buldukları faaliyetlerin daha iyi anlaşılmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Bacıyân-ı Rûm hakkında kaleme alınmış diğer makale ve eserler de Bacıların sahip oldukları konumların ve faaliyetlerinin yorumlanması noktasında taşıdıkları önem hasebiyle çalışmamız için faydalandığımız kaynaklar arasında yer almıştır.

⁷ Anonim, *Tarihi Ali Selçuk (Selçukname)*, ed. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner (Ankara: Atif Yayınevi, 2014), s.8.

⁸ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016).

⁹ Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023).

1. BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KADINLARIN ÖNEMİ ve FAALİYETLERİ

1.1.İslam Öncesi Dönemde Türk Kadının Rolü

Eski Türk toplumlarında konargöçer bir hayatın egemen olması kadının toplum içindeki öneminin artmasında son derece etkili olmuştur. Böyle bir hayat tarzında insan yetiştirmek, erkekler savaş alanındayken barınakların ve çocukların güvenliğini sağlamak ve zorlu iklim şartlarında hayat mücadelesi vermek gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda kadınların sahip olduğu konumun önemi açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Sosyal hayatın içerisinde en az erkekler kadar aktif olan kadınlar, sorumlu oldukları günlük işlerin yanında tıpkı bir asker gibi savaşıma her an hazır durumda yaşamışlardır. Bu bağlamda Türk toplumunun sahip olduğu ordu-millet sistemi düşünüldüğünde Türk kadınının askeri ve gerektiğinde siyasi hayatta önemli bir yeri olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Kadın-erkek eşitliği yeri geldiğinde devlet yönetiminde de kendisini göstermiş ve tarihin önemli sahnelerinde hükümdar eşlerinin ya da bazen bizzat kadın hükümdarların önemli roller oynadığı görülmüştür. Daha açıklayıcı olması adına kadınların İslamiyet öncesi rolleri siyasi, askeri ve sosyal hayattaki durumlarına göre ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

1.1.1. Türk Kadınlarının Siyasi Yönleri

Hayatın her alanında aktif olan Türk kadınlarının hükümdar eşleri olarak her zaman siyasi ve idari birtakım yetkileri bulunmuştur. Hükümdar hanımı olarak gerek elçilerle ve heyetlerle yapılan görüşmelerde gerekse ziyafetlerde erkeklerin yanında yer aldıkları bilinmektedir. Türk tarihinin önemli sahnelerinde kadınlarında rol aldığına dair en güzel örneklerden birisi Çin ile yapılan ilk barış anlaşmasına Mete Han'ın yerine Büyük Hun İmparatorluğu adına Mete Han'ın karısının imza atmasıdır.¹⁰ Yine Selçuklular ve Harzemşahlar döneminde de hükümdar eşi veya kızı olarak nitelenen terkenler¹¹ devlet yönetiminde aktif bir şekilde rol almıştır. Özellikle Selçuklularda terken hatunların bazıları sultanın sarayında değil, kendilerine ait olan bir köşkte ya da sarayda yaşadıkları görülmüştür. Bunun yanında hatuna tahsis edilen siyasi ve askeri teşkilat, özel bir hazine ve

¹⁰ İlhan Aksoy, “*Toplumsal ve siyasi Süreçte Türk Kadını*”, *Yaşama Degisi*, sayı 32 (2017): 7–20, s.10.

¹¹ Gülay Öğün Bezer, “*Terken*”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011).

vezir bulunmuştur.¹² Bu durum Hatunların ülke yönetiminde sahip olduğu siyasi statüyü en güzel şekilde göstermektedir.

Göçebe Türk Devletlerinde hükümdarın eşine “katun” adı verildiği birçok kaynakta tespit edilmektedir. Kelimenin kökeni ve anlamı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte M.Ö. 350’li yıllardan itibaren kullanılmakta olup günümüze kadar ulaşan bir isim olmuştur. Günümüzde kullanılan “kadın” sözcüğünün de kökeni olan “katun” kelimesinin “hatun” haline dönüşmesi Farsça etkisi ile olmuştur. “Hatun” kelimesi genel olarak saygın ve yüksek mertebeye sahip olan kadın anlamında kullanılmıştır.¹³ Hatunlar hükümdar olan eşleri ile birlikte devleti yönetmiş, siyasi, askeri, sosyal ve dini hayatta aktif bir şekilde yer almıştır. Ataerkil bir yapıya sahip olmasına rağmen Türk toplumlarında kadınlar, çağdaşları olan farklı toplumlara göre çok daha iyi bir konuma sahip olmuşlardır.¹⁴

1.1.2. Türk Kadınlarının Askeri ve Sosyal Yönleri

Göçebe yaşam tarzının hâkim olduğu ve boylar arasındaki çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir toplum, bireylerin yaşamlarını idame ettirebilmek için fiziken ve ruhen güçlü olmasını gerekli kılmıştır. Bu durumda da kadınlar arasında da erkekler gibi ava çıkan, silah kuşanan ve savaflara katılan güçlü ve cesur karakterler ortaya çıkmıştır.¹⁵ İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduklarını, hatta kadınların devlet yönetiminde dahi önemli konumlara sahip oldukları bilinmektedir. Ayrıca at binmek, kılıç kullanmak ve avlanmak gibi faaliyetlerde erkekler kadar aktif olmuşlardır.¹⁶ Günümüze ulaşan Türk destanlarının neredeyse tamamında kadınların evin sahibi olarak görüldükleri, karı-kocanın birbirine karşı derin bir saygı duyarak ilişkilerini sürdürdükleri ve kadının sadece ev işlerinde değil sosyal ve siyasal hayatta da erkeğinin yardımcısı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Destanlarda aktarıldığına göre eşleri zor duruma düşen kadınlar silahlanarak hemen yardıma giderler. Sadece ev işleri ile ilgilenmek yerine gerek savaşta

¹² Raziye Peker, “*Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu*”, *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, sayı 2 (2017): 157–64, s.160.

¹³ Peker, s.159.

¹⁴ Ömer Faruk Harman, “*Kadın*”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001.

¹⁵ Okan Açıl, “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, sayı 3 (2016): 63–72.

¹⁶ Veli Sırım, Servet Kapçak, ve Demet Doğan, “*Geçmişten Günümüze Türk Kadın Emeginin Değişim ve Gelişim Süreci*”, *Uluslararası türk kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 06, sayı 01 (2021): 12–35, s.16.

¹⁷ Aksoy, “*Toplumsal ve siyasal Süreçte Türk Kadını*”, s.10.

gerek zor şartlarda her zaman eşleri ile dayanışma içerisinde bir hayat sürdürürler. Manas Destanı'nda ve Dede Korkut hikâyelerinde aktarıldığına göre oğulları tehlikeye düşen anneler evde bekleyip ağıt yakmak yerine kılıçlarını kuşanıp atlarına binerek onları kurtarmaya gitmişlerdir. Bu bağlamda Türk kadınları yaşanan savaşlarda ve zor durumlarda pasif bir şekilde acılarını yaşamak yerine sahip oldukları savunma iç güdüsü ve yetenekleri ile duygularını eyleme dökerek bir asker olarak faaliyete geçmişlerdir.

Eski ve orta çağ toplumlarının yaşantılarına bakıldığı zaman kadınların geri planda bırakıldığı, daha çok ev işleri, çocuk bakımı ve erkeklerin hizmetini görme gibi sorumlulukların yüklendiği, sosyal ve siyasi hayatta hiçbir söz hakkının bulunmadığı görülmektedir. Örneğin eski Çin uygarlığında kadın evin kölesi konumunda olup eşi ve çocuklarıyla aynı sofraya oturmaktan dahi menedilmiştir. Eski Hint toplumunda ise kadın mutlaka ailesinden bir erkeğe bağlı olmuş, evlenme ve miras hakkı tanınmamıştır. Budizm'in kurucusu Buda'nın dahi başlarda kadınları dinine kabul etmediği bilinmektedir. Batıya geldiğimiz zaman ise eski Roma toplumunda kadın babasının ya da kocasının malı olarak kabul edilmiştir.¹⁸ Bu örneklerden anlaşıldığı üzere eski toplumlarda kadın kendisine çizilen sınırların dışına çıkamamış, kendisi, ailesi ve toplumu adına herhangi bir söz hakkına sahip olmamıştır. Bahsi geçen toplumların aksine Türk kadınlarının barınma, avlanma, silah kullanma, günlük işleri yerine getirme ve ailenin güvenliğinden de sorumlu olmalarının yanında hayatın her alanında erkekler gibi söz hakkına sahip olmaları düşünüldüğü zaman sosyal ve siyasi hayatta erkeklerin yardımcıları olarak önemli bir rollerinin olduğu, toplumda kadınlara büyük önem verildiği görülmektedir. Dönemin şartları ve diğer coğrafyalardaki kadınların konumları değerlendirildiğinde görülmektedir ki İslamiyet öncesi dönemde Türkler kadınlara büyük bir önem vermiş, kadınlar sosyal, siyasi ve askeri hayatta önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda Türk kadınlarının sahip olduğu savaşçı, siyasi ve iktisadi yönleri günümüze kadar ulaşan efsanelere konu olmuştur.

1.2.Türk İslam Medeniyetinde Kadının Yeri ve Önemi

İslamiyet'in doğduğu coğrafyaya bakıldığı zaman, cahiliye dönemi adı verilen İslam öncesi Arap toplumunda kadınların köle olarak görüldüğü, kız çocuklarına değer vermek bir yana canlarına dahi kastedildiği görülmektedir. İslam'ın kabulü ile kadınlara hak ettiği değer

¹⁸ Ali Sarıkoyuncu, "Türklerde Kadın Hakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilig Dergisi*, sayı 8 (1999): 113–24, s.114-15.

verilmiş, menedildikleri birçok sosyal statü kendilerine kazandırılmıştır. Hz. Ömer'in şu sözü bu durumu en iyi şekilde özetlemektedir: “Doğrusu biz Câhiliye devrinde kadınlara önem vermezdik, nihayet Allah İslâm'ın gelişiyle kadınlar hakkında ayetler indirmiş ve birçok hak tanımıştır.”¹⁹ Kuranı Kerim insanlık değeri açısından kadın ve erkek arasında hiçbir ayırım yapmamış, genelinde erkek kipini kullansa da kadınları da hitabına dâhil etmiştir. İslam dinindeki tüm emir ve yasakların erkek ve kadın olarak ayrılmaması, bütün bir insanlığa hitap etmesi buna en güzel örnektir.

İslamiyet'in doğuşu ile ticari hayatta aktif olan kadınlar işlerini sürdürmeye devam etmiş, Hz. Peygamber (sav) bu duruma herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Bunun yanında Hz. Ömer halifeliği döneminde Şifa isminde bir hanım sahabiye çarşı ve pazarların kontrolünü sağlamakla görevlendirmiştir. Müslümanların savaşları esnasında da kadınların cepheye giderek askerlerin yiyecek ve kıyafet ihtiyaçlarını karşıladıkları, yaralıları tedavi ettikleri bilinmektedir.²⁰ Kadınlar 10. Yüzyıldan itibaren sosyal hayat içerisinde daha aktif bir şekilde rol almış, kendi aralarında organize oldukları etkinliklerin başında ise düğün, sünnet ve ölüm vesilesiyle gerçekleştirilen törenler ve Hz. Peygamber'in (sav) doğduğu günü kutlamak adına düzenlenen mevlit kutlamaları gelmektedir. Türk ve Fas bölgelerinde ise Hıdırellez kutlamaları daha çok kadın ve çocukların organize etmesiyle kutlanan bir sosyal etkinlik olmuştur.²¹ Organize edilen bu etkinlikler kadınların sosyal hayat içerisinde aktif bir rol oynadıklarını göstermektedir.

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte kadınlar sosyal, siyasi ve hatta askeri hayatta sahip oldukları rolleri sürdürmeye devam etmişlerdir. İslamiyet öncesinde toplumda ve devlet yönetiminde önemli bir yere sahip olan kadınların, İslamiyet'in kabulünden sonra da ayet ve hadislerle kadın haklarının korunması ve toplumdaki yerlerinin önemine dikkat çekilmesi bu durumda etkili olmuştur. Seyahatnamesinde aktardığı bilgiler ile orta çağ tarihi açısından büyük bir önem taşıyan İbn Battûta, Türklerin kadınları erkeklerden üstün tuttıklarını aktarmaktadır.²² Ayrıca eserinde İznik şehrini ziyareti sırasında Orhan Gazi'nin eşi Nilüfer Hatun'un burada bir sarayda yaşadığını ve erdemli, iyi yürekli olan bu hatunun şehir halkını yönettiğini aktarmıştır. Yine Nilüfer Hatun'un kendilerini misafir ettiğinden ve

¹⁹ Mehmet Akif Aydın, “Kadın”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001).

²⁰ İbrahim Agâh Çubukçu, “İslam'da Kadın Hakları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI, sayı 1-4 (1976): 37-44, s.41.

²¹ Aydın, “Kadın”.

²² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, ed. A. Said Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), s.472.

güzel ikramlarda bulunduğundan bahsetmiştir.²³ Bu ifadelerden bir Türk Hatununun başka bir ülkeden gelen bir seyyahın üzerinde bıraktığı olumlu intibanın etkisi anlaşılmaktadır. Bunun yanında İbn Battûta, Anadolu'yu ziyareti sırasında kadınların önemli bir konuma sahip olmalarının yanında ticarete yer almalarını aktarırken şaşkınlığını da gizleyememiştir.²⁴ Dünya üzerinde birçok ülkeyi gezen bir seyyahın böyle bir şaşkınlık yaşaması o dönemde kadınların dünya genelinde önemli bir statüye sahip olmadıklarının ve ticarete de aktif bir şekilde yer almadıklarının göstergesidir. Bu durum Türk toplumlarında kadına verilen değer taşıdığı önemi bariz bir şekilde gözler önüne sermektedir. Türk İslam Medeniyetine bu açıdan bakıldığı zaman toplumdaki ve devlet yönetimindeki statüleri gereği tarihte önemli roller almış olan kadınların örnekleri görülmektedir. Örneğin Büyük Selçuklu Devleti Hükümdarı Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun iffetli, bilge ve güzel ahlak sahibi bir kadın olarak kaynaklarda yer edinmesinin yanında siyasi hayattaki yeteneği sayesinde Tuğrul Bey'in üzerinde nüfuz sahibi olduğu bilinmektedir. Bu sayede Tuğrul Bey'in kardeşi Yınal Bey ile olan anlaşmazlıkların giderilmesinde büyük bir rol oynayarak devletin bekasının sağlanmasında etkili olmuştur. Türk İslam Medeniyetinde önemli bir yer edinen bir başka isim ise Gıyasettin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Hatun olmuştur. Vasiyeti üzere inşa edilen ve günümüze kadar ulaşan dârüşşifâ²⁵ ile birçok hastanın tedavi edilmesi ve barınması sağlanmış olup uzun yıllar boyunca ihtiyaç sahiplerine hizmet verilmiştir.²⁶ Selçuklu döneminde cömertliği ve yardımseverliği ile tanınan bir başka isim ise II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile evlenen Gürcistan Kraliçesinin kızı Tamara'dır. Eşinin vefatının ardından emir Pervâne ile yaptığı evliliği vesilesiyle Müslüman olmuş ve Gürcü Hatun ismiyle tanınmıştır. Mevlana'ya olan yakınlığı ile bilinen Gürcü Hatun maddi imkânsızlıklar sebebiyle evlenemeyen gençlerin düğün masraflarını karşılamış ve başka birçok ihtiyaç sahibine yardımda bulunmuştur. Mevlana'nın vefatının ardından adına bir türbe inşa edilmesi fikrine ve günümüze kadar ulaşan yeşil türbenin yaptırılmasına öncülük etmesi kaynaklarda yer almaktadır.²⁷ Görüldüğü üzere Türk İslam medeniyetinde kadınlar sadece sosyal etkinliklerde değil, siyasi gelişmelerin içerisinde yer almış, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderilmesinde ve hastaların tedavi edilmesinde önemli bir yer edinmiştir. Yeri geldiğinde

²³ İbn Battûta, s.430-31.

²⁴ İbn Battûta, s. XXXVIII.

²⁵ Gevher Nesibe Dârüşşifâsı Kayseri'nin Yenice Mahallesinde bulunmakta olup günümüzde Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır. Ahmet Hulusi Köker, "Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1996).

²⁶ Ferhan Çınar, "Türk Kadınının Toplumsal Yerinin Tarihi Anlamda Tespiti", içinde *3. Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu-ISOEVA*, 2019, s.146.

²⁷ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, ed. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987), s.118;151.

siyasi anlamda önemli olayların yaşanmasına sebep olarak tarihte yerini alan Türk kadını aynı zamanda yaptırmış olduğu eserler ile dönemin kültürel, mimari ve sosyal hayatından günümüze izler taşınmasına vesile olmuştur. Tarih boyunca Türk-İslam medeniyeti içerisinde üstlendiği önemli roller ile birçok kadın ismi ön plana çıkmıştır. Konumuz bağlamında Türkiye Selçukluları döneminde çeşitli alanlarda ve konularda isminin tarih kaynaklarında geçmesini sağlayan önemli kadınlar ve hayatları kısaca ele alınacaktır.

1.3.Türkiye Selçuklu Döneminde Siyasi ve Sosyal Hayatta Kadınların Rolü

1.3.1. Sarayda Nüfuz Sahibi Olan Kadınlar

Daha önce ifade ettiğimiz üzere Türk toplumlarında önemli yerleri olan kadınların sahip oldukları konumları İslamiyet'in kabulüyle birlikte desteklenmiş ve korunmuştur. Yüzyıllar boyu sürdürülen örf ve gelenekler İslam'la uyduğu müddetçe uygulanmaya devam etmiştir. Bu bağlamda hükümdar eşi ya da annesi olarak kadınlar saray hayatında ve devlet yönetiminde önemli bir statü ve söz sahibi olmuştur. Hatunlar gerçekleştirilen evlilikler ile Selçuklu Hanedanına dahil olmaları sonucunda hem kendi hayatları hem de devlet işleri ve tebaasını etkileyen önemli gelişmeler içerisinde yer almışlardır. Zaman zaman taht kavgalarına dönüşen bu gelişmeler bazen de devletin ve halkın yararına hizmet edecek şekilde zuhur etmiştir. Bu bağlamda Türkiye Selçukluları yönetiminde etkili olan ve bazı tarihi olaylara yön veren hatunlardan bahsedilecektir.

1.3.1.1.Mahperi Hatun

Sultan I. Alaaddin Keykubad'ın karısı ve II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi olan Mahperi Hatun, Alâiye hâkimi Kir Fard'ın²⁸ kızıdır.²⁹ I. Alaaddin uzun süren bir kuşatmanın ardından Kir Fard ile anlaşmaya vararak Alâiye'yi fethetmiştir. Anlaşma üzerine Kir Fard'a Akşehir ve birkaç köyün mülkiyeti verilmiş, karşılıklı güvenin sağlanması adına akrabalık

²⁸ İbn Bibî'de Kyr Vard olarak zikredilen ismin başında bulunan "Kyr" unvanı Rumca "efendi", "bay" anlamlarına gelmektedir. Bu durumda Kir Fard'ın Bizans asilzadesi olduğu kabul edilmektedir. Fakat bazı kaynaklarda onun Ermeni olduğu da aktarılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "I. Alâeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma", *Mediterranean Journal of Humanities* 2, sayı 1 (2012): 121-30.

²⁹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996), s.403.

bağı kurulması amacıyla Sultan Alaaddin ile Kir Fard'ın kızı³⁰ evlenmiştir.³¹ Evlendikleri takdirde dinine müdahale edilmeyeceği teminatı verilen Mahperi Hatun, I. Alâeddin Keykubat'ın hükümdarlığı boyunca Hıristiyan olarak yaşamıştır. II. Gıyasettin Keyhüsrev, İstanbul Latin İmparatoru Baudouin'e yazdığı bir mektupta annesinin, babası I. Alaaddin'in ölümüne kadar Hıristiyan olarak yaşadığını belirtmiştir.³² Eşinin vefatının ardından Müslüman olduğu anlaşılan Mahperi Hatun³³ yaşadığı dönemde daha çok "Hunat" ismi ile bilinmektedir.³⁴ Selçuklu Sarayında en etkili kadın isimlerden biri olan Mahperi Hatun, en çok oğlunun tahta geçmesinde aldığı rol ile bilinmektedir. Alâeddin Keykubat, vefatının ardından küçük oğlu IV. İzzettin Kılıçarslan'ın tahta geçmesini vasiyet etmesine rağmen o sırada 16 yaşında olduğu tahmin edilen II. Gıyasettin Keyhüsrev, annesi ve Saadeddin Köpek gibi emirlerin yardımıyla tahta çıkarılmıştır. II. Gıyasettin Keyhüsrev'in henüz reşit olmaması nedeniyle Müslüman olması şartıyla annesi Mahperi Hatun'un naiplik yapması kabul edilmiştir.³⁵ Böylece Selçuklu Sarayında Valide Sultan idaresinde bir hükümdarlık dönemi yaşanmıştır.

Osman Turan'a göre Türk-İslam medeniyetinin önemli bir timsali olan Selçuklu medeniyeti içerisinde sürdürdüğü yaşam sonucu Müslüman olan Mahperi Hatun, dindarlığı ve hayırseverliği ile tanınmıştır.³⁶ Mahperi Hatun'un banisi olduğu eserler bir külliye, bir zaviye ve altı handan oluşmakla birlikte eserlerin birçoğu Kayseri ve yakın çevresine yaptırılmıştır.³⁷ Bunların içinde Kayseri'de bulunan Hunad Hatun Külliyesi, Selçuklu Döneminden kalan önemli eserlerin arasında yer almaktadır. Külliye içerisinde cami, hamam, medrese ve türbe bulunmaktadır. Mimari açıdan incelendiğinde bu yapıların bir arada tasarlanarak değil farklı

³⁰ İbn Bîbî Kir Fard'ın bir cariyesini sultanla evlenmek üzere gönderdiğini ifade etse de (İbn Bîbî, *El Evamir'ul-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, ed. Mürsel Öztürk (T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996) akrabalık bağının tesisi için cariyesini değil kızını Sultan ile evlendirdiği makul görünmektedir.

³¹ İbn Bîbî, s.263-267.

³² Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*, s.403.

³³ Mahperi Hatun'un etnik kökeni hakkında kesin bir sonuca halen ulaşılamamıştır. Rum ya da Ermeni olduğu konusunda tartışmalar mevcuttur. Bunun yanında Mahperi Hatun'un yaptırmış olduğu eserlerin çoğu Kayseri şehrinde yer almaktadır. O dönemde Kayseri'de Rum ve Ermeni nüfusun yoğun olmasına rağmen yaşanan mübadeleler sonucu Ermenilerin sayısı Rumların oldukça üzerindedir. Mahperi Hatun'un Ermeni nüfusunun yoğun olduğu Kayseri şehrinde yaşayıp eserlerinin çoğunu burada yaptırmaması ve Moğol istilasında Ermeni olan Klıkya Krallığına sığınma talebinde bulunması onun etnik kökenin Ermeni olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Bkz.Hatice Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hıristiyan ve Bani Kimliği", *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 71 (2021): 419-40, s.432.

³⁴ Mustafa Işık, "Fetih'ten Cumhuriyet'e Kayseri'deki Mimari Eserlerde Kadının Adı", içinde *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, ed. Şayan Ulusan ve Shurubu Kayhan (Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 2016), s.112.

³⁵ Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler", *Vakıflar Dergisi* 27 (1998): 15-36, s.16.

³⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*, s.403.

³⁷ Demir, "Mahperi Huand Hatun'un Hıristiyan ve Bani Kimliği", s.435.

zamanlarda inşa edilip birbirlerine eklendiği görülmektedir.³⁸ Külliye'deki camide bulunan kitabenin üzerinde “*Saffetü'd-dünya ve'd- Din Mah-peri Hatun*” (Din ve Dünyanın yüz akı) ifadesi yer alırken ölüm tarihi bulunmamaktadır. Fakat bu eserini 1238 tarihinde yaptırdığı göz önünde bulundurulursa oğlunun hükümdarlık döneminde hayatta olduğu anlaşılmaktadır.³⁹ Ayrıca türbesinde bulunan kitabede “*kulluk yapan, İslam'ın sınırlarını gözetten, büyük günahlar işlemekten korunmuş, madden ve manen temiz, dünya kadınlarının kraliçesi, devrinin Meryem'i, zamanının Hatice'si*”⁴⁰ gibi Mahperi Hatun'dan övgülerle bahseden ifadeler yer almaktadır. Aynı kitabede Gıyâseddin Keyhüsrev için merhum ve şehit sıfatlarının kullanılması, oğlu vefat ettiğinde annesi Mahperi Hatun'un hayatta olduğunu göstermektedir.⁴¹

Mahperi Hatun'un külliyesi dışındaki eserlerinden biri günümüzde Tokat'ın Pazar ilçesinde bulunan 1238-39 tarihli Hatun Hanı (Mahperi Hatun Kervansarayı)'dır. Bu han o dönemde Konya'dan Sinop'a bağlanan ticaret yollarının güzergâhında yer almaktadır. Bir başka eseri olan Çinçinli Sultan Hanı ise günümüzde bir harabe halinde olup, Yozgat'ta Kayseri-Sivas-Amasya şehirlerini bağlayan karayolunun üzerinde bulunmaktadır. Bu eserlerin dışında Mahperi Hatun'a ait kitabeli başka bir eser bulunmamasının yanında K. Erdmann onun yine aynı bölgede bulunan dört başka hanın daha banisi olduğunu savunmaktadır.⁴² Mahperi Hatun'un eserleri için Kayseri bölgesini seçmesinde, bölgenin önemli bir ticaret merkezi olması nedeniyle insanların, tacirlerin ve dervişlerin uğrak noktası olması etkili olmuş olabilir. Bunun yanında Kayseri şehrinin o dönemde Konya'dan sonra ikinci başkent gibi kabul edilmesi, Sultan'ın doğu seferlerine buradan çıkması ve Sultan Alâeddin'in ölümü dahil birçok önemli olayın gerçekleştiği Keykubadiyye Sarayı'nın burada bulunması Mahperi Hatun'un yaşamının büyük bir kısmında Kayseri'de bulunması ve eserleri için de bu bölgeyi seçmesini açıklar mahiyettedir.

³⁸ Haluk Karamağaralı, “*Kayseri'deki Hunad Camii'nin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar*”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (1976): 199–245, s.199-200.

³⁹ Hacıgökmen, “*I. Alâeddin Keykubat'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma*”, s.126.

⁴⁰ “Çağının Meryem'i” ifadesi hem Hıristiyanlık hem de İslam için önemli bir yeri olan Hz. Meryem'e gönderme yaparken o dönemde ilk defa Mahperi Hatun için kullanılan bir ifade değildir. Diğer yandan “zamanının Hatice'si” ifadesi ise ilk defa Mahperi Hatun için kullanılmıştır. Bu durum Mahperi Hatun'un Hıristiyan geçmişi ile eşinin vefatının ardından kabul ettiği İslamiyet'in onun hayatında taşıdığı izleri yansıtmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.Hatice Demir, “Mahperi Huand Hatun'un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29, sayı 4 (2020): 301–14, s.302.

⁴¹ Işık, “*Fetih'ten Cumhuriyet'e Kayseri'deki Mimari Eserlerde Kadının Adı*”, s.113-114.

⁴² Durukan, “*Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler*”, s.17-18.

Kösedağ Savaşı sonrası Moğolların Anadolu'yu işgale başlaması üzerine II. Gıyâseddin Ankara'ya geçerken annesi Mahperi Hatun ve hanımı Gaziye Hatun Halep'e doğru yola çıkmışlar fakat Ermeni Krallığı tarafından rehin alınmışlardır. Bu esaretin sonucunda Ermeni Kralı I. Hetum tarafından Moğollara teslim edilen Mahperi Huand Hatun'un⁴³ akıbeti hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Bunun yanında Kayseri'deki Huand Hatun Külliyesi'nde bulunan türbesinde üzerinde tarih bulunmayan kitabesinde "şehide" olarak bahsedilmesi, Moğollar tarafından şehit edildiği izlenimi uyandırmaktadır.⁴⁴ Bu durumda Kösedağ savaşının 1243 yılında gerçekleştiği göz önünde bulundurulursa II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefat ettiği 1246 yılını takip eden süre boyunca Mahperi Hatun'un esir tutulup oğlunun vefatının ardından öldürülmüş olması muhtemel görünmektedir.⁴⁵ Hakkında günümüze ulaşan bilgilerin yetersizliğinden kaynaklanan bu belirsizliğe rağmen Mahperi Hatun ardında kendisinden hayırsever bir kadın yönetici olarak bahsedilmesini sağlayacak eserler bırakmış, Valide Sultan olarak devlet yönetiminde önemli bir role sahip olmuş ve tarih sahnesinde önemli bir rol almıştır.

1.3.1.2.Gürcü Hatun

Asıl ismi Tamara olan Gürcü Hatun, Gürcistan Kraliçesi Rosudan ile Erzurum emiri Muğiseddin Tuğrulşah'ın oğlunun yaptığı evlilikten dünyaya gelmiştir.⁴⁶ Böylece Tamara'nın soyu anne tarafından Gürcü kraliyetine, baba tarafından da Selçuklu Hanedanına dayanmaktadır. Evliliğin tarihi kesin bir şekilde tespit edilememekle birlikte Rosudan'ın 1223 yılında tahta çıktığı göz önünde bulundurulursa hükümdarlığının ilk yılında evliliğin gerçekleştiği ve Tamara'nın da evliliğin ilk yılı olan 1224 yılında doğduğu

⁴³ Ebu'l Ferec, II, 542-543. Ebu'l Ferec bu olaydan "menfur ve müstekreh" (iğrenç) bir olay olarak bahseder. Mahperi Hatun'un Moğollara teslim edilmesini bu ifadelerle aktarması Mahperi Hatun'un saygın ve önemli bir kişiliği olduğunu göstermektedir.

⁴⁴ İlyas Gökhan, "Türkiye Selçukluları ve Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2012): 70-108, s.100.

⁴⁵ Mehmet Çayırdağ Mahperi Huant Hatun'un beraberinde II. Gıyâseddin'in eşi Gürcü Hatun'un da bulunduğunu ve esaretleri sırasında Moğolların kendilerine saygılı davrandıklarını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için Mehmet Çayırdağ, "Gürcü Hatun", içinde *Kayseri Ansiklopedisi* (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2010). Ebu'l Ferec'in ise aynı olaydan "menfur ve müstekreh" olarak bahsetmesi (Ebu'l Ferec, II, 543) bu düşüncenin geçerli olmadığını göstermektedir.

⁴⁶ Kraliçe Rosudan ile evlenmek ve Gürcistan hükümdarı olabilmek için Tuğrulşah'ın oğlunun Hıristiyanlığı kabul etmesi gerekmiştir. Selçuklu Hanedanından bir şehzadenin din değiştirmesi İslam kaynaklarında "misli görülmemiş bir hadise" olarak aktarılmıştır. Bkz. Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*. Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklularda Vakıf Kurumu", içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), s.414.

düşünülmektedir.⁴⁷ Tamara'nın doğumundan kısa bir süre sonra I. Alâeddin Keykubat döneminde, Moğolların Anadolu sınırlarına gelmesi üzerine, dönemin önemli emirlerinden biri olan Kemâleddin Kamyâr Sultan'ın emriyle Sivas ve Erzurum civarına düzenlenen seferleri komuta etmiştir. Bu bölgeye geldikten sonra Moğolları Selçuklulara karşı kışkırtan kişinin Gürcü Kraliçesi Rosudan olduğunu öğrenince Kraliçenin ülkesini kuşatarak otuz kaleyi fethetmiştir. Bunun üzerine bir anlaşma sağlamak isteyen Kraliçe Rosudan, Kemaleddin Kamyâr'a mektup göndererek barış sağlamak için akrabalık bağı kurmayı teklif etmiştir. Bu teklif, Selçuklu ve David soyundan gelen kızı Prenses Tamara ile I. Alâeddin Keykubat'ın oğlu II. Gıyâseddin'in evlenmesini içermektedir. Kemalettin Kamyâr bunu kabul ederek Gürcü ülkesine dağılmış bulunan askerlerini geri çekmiştir.⁴⁸

II. Gıyâseddin Keyhüsrev tahta geçtiği zaman, birtakım siyasi meseleleri halletmesinin ardından nişanlısı Tamara'yı getirmesi için hediyeler ve çeyizler eşliğinde devlet adamı Şahabeddin Kirmanî'yi göndermiştir. Gelin alayı Anadolu'ya girince şehirlerde kutlamalar başlamış, şehirler mum ve kandillerle aydınlatılmış, halka altın ve gümüşler dağıtılmıştır.⁴⁹ Dinine dokunulmayacağı teminatı verilen Prenses Tamara ise Hıristiyan kıyafetleri içerisinde ve kilise papazları eşliğinde saraya ulaşmıştır.⁵⁰ Görkemli bir düğünün ardından karısına son derece düşkün olan Gıyâseddin Keyhüsrev, bastırdığı paralara kendisini aslan, karısını ise aslanın üzerine doğan kadın yüzlü bir güneş olarak resmettirmiştir.⁵¹ Gürcü Hatun'un sultanla evlenmesinin ardından Selçuklu Sarayı'nda ve ordusunda Gürcü askerlerin önemi artmıştır.⁵² Bu bağlamda gerçekleştirilen bu evliliğin siyasi ve askeri etkileri doğrultusunda Selçuklu Devleti ordusundaki yansımaları görülmektedir.

Gürcü Hatun ile II. Gıyâseddin'in bu evliliğinden Alâeddin Keykubat (II) isminde bir oğulları dünyaya gelmiştir.⁵³ Sultan'ın diğer eşlerinden de İzzettin Keykavus ve Rükneddin Kılıçarslan isimlerinde iki oğlu daha vardır. Gürcü Hatun'un sultanın diğer eşlerine göre soyca üstün olması sebebiyle, II. Gıyâseddin vefat etmeden önce en küçük oğlu Alâeddin Keykubat'ı veliaht tayin etmiştir. Fakat Sultan'ın vefatının ardından devlet yönetiminde güçlü bir konumda olan Celaleddin Karatay üç kardeşin arasında en küçük olanın tahta geçmesini doğru olmayacağını düşünmüştür. Diğer emirlerle de görüş birliğine vararak ve her

⁴⁷ Ömer Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, sayı 33 (2016): 384–401, s.386-87.

⁴⁸ İbn Bîbî, *El Evamir 'ul-Ala' iyye Fi'l-Umuri'l-Ala' iyye*, s.421-424.

⁴⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*, s.415.

⁵⁰ Ebu'l-Ferec, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, II, s.537-538

⁵¹ Turan, s.415.

⁵² Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", s.393.

⁵³ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.21.

üç kardeşin de tahta çıkmasını sağlamış, her birinin adına para bastırması ve hutbe okutmuştur. Fakat bu üçlü iktidar yönetimi uzun sürmemiş, Rükneddin ile İzzettin kardeşleri Alâeddin'in Moğollarla iş birliği yaparak tek başına tahta sahip olma planlarının olduğunu düşünerek, lalası Müslîh aracılığıyla onu zehirleterek öldürmüşlerdir.⁵⁴ Babasının vasiyetine rağmen abileri ile tahtı paylaşmak zorunda kalan Alâeddin'in iktidarı bu şekilde sonuçlanırken, II. Gıyâseddin'in Gürcü Hatun'dan olan oğlu Alâeddin'in kendisinden sonra tahta çıkmasını istemesinde, sadece soy bakımından olan üstünlüğünün değil, annesine olan düşkünlüğü ve sevgisinin de etkili olduğu mümkün görünmektedir.

Sultan II. Gıyâseddin'in vefatının ardından Gürcü Hatun, Selçuklu emiri Pervâne Muînüddin Süleyman ile evlenmiştir. Siyasi açıdan oldukça önemli olan bu evliliğin gerçekleştiği yıl konusunda kaynaklarda kesin bir tarihe rastlanılmamaktadır. Muînüddin Süleyman II. Gıyâseddin'in eşi ve II. Alâeddin'in annesi olan Gürcü Hatun'la evlenerek devlet yönetiminde son derece güçlü bir konum elde etmiştir. Hatta dönemin bazı kaynaklarında kendisinden "Sultan"⁵⁵ olarak bahsedilmiştir.⁵⁶ Bu durum Gürcü Hatun'un Sultan eşi iken de Sultan'ın vefatının ardından da siyasi hayata etki eden önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

1.3.1.3. Gömeç Hatun

Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın eşi ve III. Gıyâseddin'in annesi olan Gömeç Hatun⁵⁷ siyasi olaylarda önemli bir rol üstlenen bir başka Hatundur. Oğlu III. Gıyâseddin'in Moğollar tarafından Erzincan'da şehit edilmesinin ardından⁵⁸ devletin, oğluna ait olduklarını iddia ettiği iki küçük çocuk ile Mesud arasında taksim edilmesini talep etmiştir. Bu isteğini gerçekleştirebilmek adına Karamanoğlu Güneri Bey ile Eşrefoğlu Süleyman Bey'i emir tayin edip, Karamanoğlu'na beylerbeyi unvanı Eşrefoğlu'na da naiplik vererek onları Konya'ya davet etmiştir. Sahip Fahreddin'in bu duruma engel olmaya çalışmasına rağmen, Karamanoğulları ve Eşrefoğulları beraberlerindeki Türkmenlerle Konya'ya girmiştir. Bunun sonucunda Gömeç Hatun onlara katılarak III. Gıyâseddin'in oğulları olduklarını iddia ettiği iki çocuğu 1285 yılında tahta oturtmuştur. Akabinde

⁵⁴ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), s.28-30.

⁵⁵ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.151.

⁵⁶ Subaşı, "Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara", s.394.

⁵⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi* (Konya: Enes Kitap Sarayı, 1999), s.604

⁵⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*, s.584.

Mesud'un meşruiyetini sağlamak amacıyla Moğol Hükümdarı Argun Han'a gittiğini öğrenen Gömeç Hatun yola çıkarak Argun Han'a gitmiştir. Oraya ulaştığı zaman gerçekleştirilen yargılama sonucunda çocukların sahte olduğuna hüküm verilmiş ve çocuklar idam edilmiştir. Bu talihsiz olaya rağmen yaşanan hadiseler Argun Han'ın Gömeç Hatun'a Sivrihisar'ı vermesiyle sonuçlanmıştır.⁵⁹ Ölüm tarihi kesin bir şekilde bilinmemekle birlikte, 1285 yılında torunları olduğunu iddia ettiği çocukları tahta oturtması onun 13. Yüzyılın son çeyreğinde hayatta olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Sultan Veled bir şiirinde Gömeç Hatun'u överken aynı zamanda Moğollar tarafından tayin edilen fakat Moğolların Anadolu'yu işgaline karşı çıkan vali Sülemiş zamanı olduğundan bahseder. Bu tarih de 1299 yılına tekabül etmektedir ve bu tarihte Gömeç Hatun'un hayatta olduğu kabul edilebilir.⁶⁰ Taht kavgalarının ve ülkede asayiş sorunlarının yaşandığı böyle bir dönemde oğlunun vefatının ardından sahip olduğu otoriteyi korumak adına büyük bir mücadele veren Gömeç Hatun her ne kadar başarılı olamasa da Karamanoğulları ve Moğollarla yaşanan ilişkilerde Valide Sultan olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

1.3.2. Vakıf Kuran ve Hayır Sahibi Kadınlar

İslamiyet'in doğuşuyla birlikte hızla yayılan vakıf geleneği, İslam Medeniyeti içerisinde köklü bir tarihe sahip olmuştur. İbadet, eğitim, sağlık ve sosyal dayanışma açısından son derece önemli olan vakıf faaliyetleri tarih boyunca halkın hizmetine sunulmuştur. Türkiye Selçukluları dönemi ele alındığında, hükümdarlar ve önde gelen siyasi isimlerin yanında hükümdar eşleri ve kızları, dönemin tanınmış hanım isimlerine de ait birçok vakıf eseri bulunmaktadır.⁶¹ Vakıflarla verilen hizmetler genellikle yolcu ağırlamak, bazen yemek ve sadaka dağıtmak, bazen öğrenci okutmak bazense yoksul durumdaki genç kızlara çeyiz hazırlamak gibi farklı yardım yollarıyla tezahür etmiştir. Konumuz bağlamında Türkiye Selçukluları döneminde hayır ve yardım işleriyle meşgul olan ve bu amaç doğrultusunda vakıflar kuran önde gelen kadın isimlerinden bahsedilecektir.

⁵⁹ Turan, s.589.

⁶⁰ Ayşe Dudu Kuşçu, "Selçukluar Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları", içinde *Konya Kitabı XVII: Konya Vakıfları* (Konya: Konya Ticaret Odası, 2021), 201–19, s.215.

⁶¹ akt. Yakupoğlu, "Selçuklularda Vakıf Kurumu", s.602.

1.3.2.1.Devlet Hatun

Raziye Devlet Hatun, Danişmendli Muzefferuddin Mahmud'un kızı ve Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin'in eşi. Türkiye Selçukluları döneminde Konya şehrinde ilk kadın vakıf kurucusu olarak bilinmektedir.⁶² Aynı zamanda Selçuklu döneminde iki ayrı vakfi bulunan ilk kadın olma özelliğini de taşımaktadır.⁶³ Danişmend hanedanı soyundan gelmesi ve Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin ile evli olması nedeniyle kendisi "*Devlet Hatun*" olarak tanınmaktadır. Devlet Hatun'un günümüzde Alaaddin Tepesi'nin doğusunda Mihmandar mahallesinde bulunan Hatuniye Mescidi (Devlet Hatun Mescidi)'nin banisi olduğu bilinmektedir.⁶⁴ Mescidin kuzey ve doğu taraflarına sonradan eklenen medrese odaları zaman içerisinde yıkılmış ve arsa haline gelmiştir. Bu mescidin kuzey batı köşesinde yer alan etkileyici bir mimarisi olan bir minare bulunmaktadır. Sahip olduğu mimari, sanat ve çinileri ile döneminin belirleyici özelliklerini günümüze kadar ulaştırmıştır. Konya'da Selçuklu dönemine ait daha eski yapılar olmasına rağmen bu mescidin minaresinden daha eski bir Selçuklu minaresi bulunmamaktadır. Bu bağlamda geniş ve kısa bir şeklinin olması sebebiyle kütük (güdük) minare olarak da bilinen bu minare benzeri olmayan bir abide niteliğindedir.⁶⁵ Bu minareyi diğerlerinden farklı kılan bu özelliği banisinin Sultan eşi Devlet Hatun'a ait olmasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Şüphesiz ki yaptırılan her eser banisinin izlerini de taşımaktadır. Devlet Hatun'un da Danişmend soyundan gelip Selçuklu Sultanı ile evlenmesi onun konumunu soy ve asalet bakımından güçlendirmektedir. Bu durum da banisi olduğu eserlere yansımaktadır.

Raziye Devlet Hatun'un o dönemde "Said" olarak bilinen bölgede yaptırdığı han, Said isminin "Kadınhanı" olarak değişmesine neden olmuştur. Bu hanın kapısının üzerinde bulunan kitabede baninin isminin Mahmud kızı Raziye olduğu yazmaktadır. Bu da Devlet Hatun olarak bilinen bu hatunun asıl isminin Raziye olduğunu göstermektedir. Yine kitabede bulunan "*Sultan -Allah ona rahmet etsin- 620 yılında sahibe Mahmut kızı Raziye Hatun*" ifadeleri bu hanın hicri 620, miladi 1223 yılında yaptırıldığını ve yine bu tarihte Devlet Hatun'un vefat etmiş olduğunu göstermektedir.⁶⁶ Hatuniye minaresinin yanında açık bir şekilde bulunan türbede Devlet Hatun'un metfun olduğu beraberinde kardeşi Bedreddin'in de bulunduğu rivayeti makul görünmektedir. Mescidin yok olarak bir arsa haline gelmesi

⁶² Kuşçu, "*Selçukluar Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları*", s.205.

⁶³ Durukan, "*Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler*", s.16.

⁶⁴ Kuşçu, "*Selçukluar Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları*", s.205.

⁶⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.378.

⁶⁶ Konyalı, s.386.

sürecinde türbe ve kitabesi de tahrip olmuş ve günümüze kadar ulaşamamıştır.⁶⁷ Fakat mescidin minaresinin 1229-1230 tarihleri arasında onarıldığına dair bir kitabe bulunmaktadır.⁶⁸ Bu kitabenin üzerinde ise "Biremonî" ismi yer almaktadır. Konyalı, bu ismin Bedreddin Biremonî olduğunu ve Devlet Hatun'un kardeşi olduğunu öne sürmektedir. Devlet Hatun 1230 yılından önce vefat ettiği için deprem veya başka bir neden ile yıkılan minarenin kardeşi Bedreddin tarafından onarımı yaptırılmıştır. Bu sebeple kitabenin üzerinde Biremonî ifadesi yer almaktadır.⁶⁹

Devlet Hatun, vakfının mütevellisinin hayatta iken kendisine, vefatının ardından ise çocuklarına ve sonra onların çocuklarına ait olacak şekilde şart koşmuştur. Nesillerinin kesilmesi durumunda ise vakıf mütevellisinin durumu Konya hakimine bırakılmıştır. Vakfiyeye göre vakıfların geliri sekize bölünmüştür. İmam, müteveli ve hanın onarımı için ikişer hisse, müezzin için bir hisse, mescidin kandil yağı, hasırı ve sergisi için de bir hisse ayrılacaktır. Mescitte görevli olan imam namazın şartlarını gerektiği gibi yerine getirecek ve her gün öğle namazının ardından bir cüz Kur'an-ı Kerim okuyacak, Peygamberin ve vefatının ardından kendisinin ruhuna bağışlayacaktır. Mescidin yıkılması durumunda yeniden yaptırılacak ve eğer bu mümkün olmazsa vakfın tüm geliri fakir Müslümanlara dağıtılacaktır.⁷⁰ Devlet Hatun, kurduğu vakıflar sayesinde Türkiye Selçukluları döneminde ilk kadın vakıf sahibi olma özelliğini taşımaktadır. Bu durum bir hayırsever hatun olarak döneminin ilklerinden olması ve ardından gelenlere öncülük teşkil etmesi bakımından çok önemlidir. Vakıfları için koyduğu şartlar göz önünde bulundurulursa sadece akıllarda yer edinmek için hayır yaptırmaktan ziyade, banisi olduğu mescitte İslam öğretilerinin gereği gibi ifa edilmesini arzulamış ve bunu kesin bir şekilde bildirmiştir. Yaptırdığı eserlerden geriye sadece mescidin minaresi ve han günümüze ulaşsa da bu eserler dahi dönemin izlerini bugüne taşımış, bir Selçuklu hatununun hikayesini günümüze kadar ulaştırmıştır.

⁶⁷ Konyalı, s. 385-386.

⁶⁸ Durukan, "Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler", s.16.

⁶⁹ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.385.

⁷⁰ Konyalı, s.383.

1.3.2.2.Melike Selçuka Hatun

Selçuklu Sultanı II. İzzettin Kılıçarslan'ın kızı ve I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in de kız kardeşi olan Melike Selçuka Hatun'un ismi bazı kaynaklarda Selçukî Hatun olarak da geçmektedir. Konya'da dünyaya gelen Selçuka Hatun iyi bir eğitim almış ve babasının isteği üzerine ilk evliliğini Artuklu beyi Kara Arslan'ın oğlu Hasan Keyf emiri Nureddin Muhammed ile yapmıştır.⁷¹ Evlilikleri süresince Nureddin Muhammed'in eşi Selçuka Hatun'u aldatması ve kötü muamelede bulunması nedeniyle sorunlar yaşamışlardır. Bu sebeple Selçuka Hatun, Nureddin Muhammed'in üvey annesi Irak Selçuklu Sultanı'nın eşi ile 1180 yılında Anadolu, Musul ve Şam hacılarından oluşan bir kabileyle hac vazifesini ifa etmek üzere yola çıkmıştır. Kaynaklarda bu hac kafilesinde bulunan kadınların görevli askerler eşliğinde, bayrak, boru ve davul gibi hakimiyet göstergeleri ile yolculuk yaptıklarını aktarılmaktadır. Yine Selçuka Hatun'un bu yolculuk sırasında hayır yapmak için harcadığı miktarın yüz deve yükü olduğu aktarılmaktadır.⁷² Hac vazifelerini ifa ettikten sonra dönüş yolunda adet üzere Bağdat'a uğramışlar ve burada Abbasi Halifesi en-Nâsır Lidinillah'ın misafiri olmuşlardır. Halife Selçuka Hatun'dan son derece etkilenmiş ve kendisiyle evlenme talebinde bulunmuştur. Fakat o sırada hala evli olan Selçuka Hatun bu teklifi geri çevirmiştir. Konya'ya dönmesinin ardından eşi Nureddin Muhammed'in vefat haberi ulaşmıştır. Bunun üzerine bir süre sonra Abbasi Halifesi teklifini yinelemiş ve Selçuka Hatun bu teklifi kabul etmiştir. Gösterişli bir düğün alayı ile yola çıkan Selçuka Hatun, görkemli bir düğün ile Abbasi Halifesi en-Nâsır Lidinillah ile evlenmiştir. Halife çok sevdiği hanımı adına son derece gösterişli bir saray yaptırmıştır. Böylece ilk defa Abbasi hilafetinde bir Türk hatunu için bir saray yaptırılmıştır. Üç yıl süren evliliklerinde Selçuka Hatun ve Halifenin iki oğulları dünyaya gelmiştir. Büyük oğullarına Ebu'l Hasan, küçük oğullarına ise Ebu Nasr Muhammed isimlerini vermişlerdir. Büyük oğulları küçük yaşta vefat emiş, küçük oğulları Ebu Nasr ise babasının ardından Abbasi Halifesi olmuştur. Oğulları Ebu'l Hasan'ın vefatından kısa bir süre sonra Selçuka Hatun da hastalanarak vefat etmiştir. Eşinin vefatı ardından derin bir yasa boğulan Halife, Selçuka Hatun adına bir türbe, hanikah ve imaret yaptırmıştır. Ahlatiye şöhreti ile tanınan Selçuka Hatun'un ardından bu yapıların bulunduğu ribata "Ribat-ı Hilâtiyye" adı verilmiştir. Ribat için görkemli bir açılış yapılmış, 15.000 koyun ve 30.000 kuş kesilmiş, büyük bir ziyafet verilmiştir. Bu açılış tarih kaynaklarında önemli bir

⁷¹ Nezahat Bekleyiciler, "Melike Selçuka Hatun", Konya Büyükşehir Belediyesi Konyapedia, 2023.

⁷² Müjgan Cumbur, "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı", *Erdem* 9, sayı 26 (1996): 585–620.

yer edinmiştir.⁷³ Böylece dindarlığı ve cömertliğiyle tanınan Selçuka Hatun'un Hac yolculuğu sırasında yaptığı cömert yardımların ardından vefatından sonra eşinin kendisi adına yaptırdığı imaret sadaka-i cariyeye olarak ihtiyaç halinde olan insanlara yardım etmeye devam etmiştir. Halifenin kendisine olan sevgisi Anadolu Selçuklularından Bağdat'a bir kapı açılmasını ve Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hanedanının önemli bir yeri olmasını sağlamıştır.

1.3.2.3.Ferhuniye Fatıma Hatun

Fatıma Hatun, Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykâvus'un kızıdır. Anadolu'da Moğol istilası ve tahribatının şiddetli bir şekilde gerçekleştiği dönemde yaşayan Fatıma Hatun, yardımlaşma ve hayırseverlik konusunda öne çıkan hatunlar arasında yer almıştır.⁷⁴ Fatıma Hatun, Alaaddin Tepesi'nin kuzeyinde annesi için vakfiyelerde "Ferhuniye", "Hatuniye", "Hand Fatıma Hatun" ya da "Fatma Hatun türbesi" olarak belirtilen bir türbe yaptırmıştır. Her ne kadar resmi kayıtlarda belirtilmese bu türbe de halk arasında "süt tekkesi" olarak da bilinmektedir. Annesinin ölüm tarihi bilinmemekle birlikte burada metfun olduğu kesin olarak bilinmektedir. Aynı zamanda Fatıma Hatun'un, vefatının ardından buraya defnedilmek istediği de vakfiyelerde belirtilmektedir.⁷⁵ Türbede bulunan üçüncü mezarın ise Fatıma Hatun'un süt annesine ait olabileceği görüşü makul görünmektedir. Günümüzde dahi sütü çekilen kadınların süt tekkesi ismini verdikleri bu türbeyi ziyaret etmeleri bu görüşü destekler niteliktedir.⁷⁶ II. Meşrutiyetin ilk yıllarına kadar bir çöplük haline gelecek kadar bakımsız kalan bu türbe, 1909 yılında Vahid Çelebi'nin manevi yardımı sayesinde gün yüzüne çıkmıştır. 1944 yılında ise taş ve kerpiçle yapılmış bir bina üzerine çatı olarak siyah bir örtü kullanılan bir haldeyken daha sonra vakıflar genel müdürlüğünün müdahalesi ile aslına uygun bir halde inşa edilip ziyarete açılmıştır.⁷⁷ Osmanlı Döneminde Fatih, II. Bayezid, I. Selim, Kanuni ve III. Murad zamanlarında gerçekleştirilen Konya tahrirlerinde bu türbeden ayrıca bahsedilmemiştir. Fakat Fatıma Hatun'un dârülhuffâzının bu dönemlerde aktif olduğu tespit edilmektedir. Tahrir defterlerinde bu dârülhuffâz için "Sultan Alâeddin kızı Ferhuniyye Fatıma Hatun Dârülhuffâzi" ifadesi yer almaktadır. İ. Halil Konyalı Fatıma Hatun'un Sultan Alâeddin'in kızı olmamasına rağmen ona nispet edildiğini, imparatorluklarda meşhur

⁷³ Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*, s.213.

⁷⁴ Kuşçu, "Selçukluar Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları", s.211.

⁷⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.595-596.

⁷⁶ Cumber, "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı", s.614.

⁷⁷ Kuşçu, "Selçukluar Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları", s.211.

dedelere nispet edilmenin bir gelenek olduğunu aktarır.⁷⁸ Bu bağlamda düşünüldüğünde dârülhuffâzın II. İzzettin Keykavus kızı Fatıma Hatun'a ait olduğu konusunda belirsizlik kalmamaktadır. Bu türbeye ve bulunduğu mahalleye neden "Ferhuniye" ismi verildiği kesin olarak bilinmemektedir. Fakat arşivlenmiş bir kayıta Fatıma Hatun'un isminin yanında "Ferhunde" ismi de kullanılmıştır. Bu durumda Ferhunde ismi Fatıma Hatun'un bir diğer ismi olup halk arasında zamanla "Ferhuniye" halini almış olduğu mümkün görünmektedir.⁷⁹

Fatıma Hatun vakfını Selçuklu'nun yıkılış tarihi olan hicri 700, miladi 1300 yılında kurmuştur. Bu bakımdan Selçuklu Hanedanı'nın son vakfı olma özelliğini taşımaktadır. Ferhuniye Fatıma Hatun banisi olduğu bir türbe ve günümüze ulaşamayan bir dârülhuffâz ile Selçuklu Hanedanı'nın son kadın vakıf kurucusu olarak tarihe geçmekle birlikte, halk tarafından sevilen ve hürmet gösterilen bir Selçuklu prensesi olarak gönüllerde yerini almıştır. Nitekim türbesinin bulunduğu mahallenin adının günümüzde dahi Ferhuniye olması bu durumun bir göstergesidir. Türbede metfun olanların Allah dostu kabul edilerek ziyaret edilmeleri de yüz yıllar geçmesine rağmen Fatıma Hatun'un adının yaşamasını sağlamaktadır.

1.3.2.4. Gevher Nesibe Hatun

Gevher Nesibe Hatun II. Kılıçarslan'ın kızı ve I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ve aynı zamanda daha önce bahsettiğimiz Selçuka Hatun'un kız kardeşidir. Babasının vefatının ardından tahta geçen abisi I. Gıyâseddin'in himayesinde Kayseri'de yaşamıştır. Burada yaşadığı süre içerisinde sarayın kumandanı ile birbirlerine âşık olmuş ve evlenmek istemişlerdir. I. Gıyâseddin ise bu evliliğin gerçekleşmesi için kumandanın bir fetihle bulunmasını şart koşmuştur. Sultan'ın bu isteği üzerine savaşa katılan kumandan ağır yaralı bir halde geri dönmüş ve çok geçmeden de vefat etmiştir. Evlenmek istediği emîrin vefatı üzerine derin bir yasa kapılan Gevher Hatun tedavi edilemeyen bir hastalığa yakalanmıştır. Vefatının yaklaştığı dönemde abisine maddi ve manevi hastalıkların tedavi edildiği bir şifahane yaptırmasını vasiyet etmiştir. Bu vasiyetten kısa bir süre sonra ise 1210 yılında vefat etmiştir.

⁷⁸ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.596-97.

⁷⁹ Konyalı, s.600.

Kız kardeşinin vasiyeti üzerine I. Gıyâseddin önce kendi adı verilen Gıyâsiyye Medresesi'ni daha sonra da onun yanına 1205-1206 yıllarında Gevher Nesibe Hatun Dârüşşifâsı'nı yaptırmıştır. Yan yana buldukları için bu iki eser halk arasında Çifte Medrese ya da İkiz Medreseler olarak da bilinmektedir. Bu yapıların vakfiyeleri günümüze kadar ulaşmamakla birlikte Kayseri tahrir defterlerinde kaydedildiğine göre Şifâiyye ve Gıyâsiyye için üç köyün malikanesi, iki mezraa, bir hamam ve iki arsa vakfedilmiştir. Yine bu kayıtlarda 1584 yılında Şifâiyye ve Gıyâsiyye'nin müderrislerine günlük yirmişer akçe, aynı yıl öğrencilere sekiz akçe, vakfin gelirlerini toplayan tahsildara ise iki akçe verildiği yer almaktadır. Öğrencilerin vakıf memurlarından daha yüksek ödenek alması o dönemde tıp eğitimine verilen önemin bir göstergesidir. Bu tıp kuruluşlarında gerçekleşen tıp eğitiminin ise teorik kısmının Gıyâsiyye'de, pratik kısmının ise Şifâiyye'de sürdürüldüğü bilinmektedir. Öğrencilerin küçük odalarda kaldığı, yaz aylarında derslerin büyük eyvanda yapıldığı, dışarıdan gelen hastaların bu eyvanda muayene edildiği tahmin edilmektedir. Yapılan kazılardan anlaşıldığı üzere yakınlarda bulunan hamamdan taşınan buhar ile bu yapılar merkezi bir sistem ile yerden ısıtılmıştır. Aynı zamanda bu eğitim kuruluşları yapıldığı dönemde Anadolu'daki ilk bîmâristan olma özelliğini taşımaktadır.⁸⁰

Anadolu'nun ilk hastanesi olan bu hayrat Gevher Nesibe Hatun'dan kalan zengin vakıf gelirleriyle yönetilmiş ve yedi yüz yıl boyunca tıp eğitimi alan öğrencilere ve tedaviye muhtaç hastalara hizmet vermiştir. Günümüzde Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılan külliye, Selçuklu mimari sanatlarının en güzel örneklerinden birisidir.⁸¹ Sevdiği adamın vefatının ardından üzüntüsünden hastalığa yakalanarak vefat eden Gevher Nesibe Hatun, yaşadığı hazin olayların ardından çaresiz hastaların tedavisi için çözüm sunacak bir vasiyetle dünya hayatına gözlerini kapatmış, abisi I. Gıyâseddin de bu isteğini yerine getirmiş ve Anadolu'nun ilk hastanesini yaptırarak Gevher Nesibe Hatun'un hikâyesinin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Bunun yanında Anadolu'nun ilk bîmâristanı olma özelliği taşıyan şifahane, aynı zamanda dönemin hatunlarının ilke imza atacak kuruluşların yapımında öncü rol üstlenecek kadar önemli bir statülerinin olduğunun göstergesi olmuştur. Hatunlar tarafından daha küçük çaplı sosyal yardımların gerçekleştirildiği bilinmekle birlikte simgesel bir anlam taşıyan böylesine görkemli ve incelikle bina edilip içerisinde halka hizmet verilmiş şifahane gibi kuruluşların ortaya çıkmasında bir Selçuklu Prensesinin öncü olması, dönemin

⁸⁰ Köker, "Gevher Nesibe Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi".

⁸¹ Cumbur, "Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı", s.605.

hatunlarının daha önce gerçekleştirilmemiş konularda ilklere imza atma potansiyellerinin bulunduğunu göstermektedir.

1.3.2.5.Gömeç Hatun

Gömeç Hatun, oğlunun vefatının ardından siyasi hayatta dahil olduğu olaylarla anılmakla birlikte, günümüzde banisi olduğu ve vakfettiği eserlerle de bilinmektedir. Hayırsever bir kişiliği olan Gömeç Hatun'un tüm eserleri maalesef günümüze kadar ulaşamamıştır. Örneğin, Konya'da günümüzde Parsana Mahallesi olarak bilinen bölgeye bir Dârülhuffâz yaptırdığı vakıflar aracılığı ile tespit edilmektedir. II. Beyazıd dönemine ait Konya tahrir defterinde bu dârülhuffâzla ilgili "*Vakafe dâr'ul huffaz Gömeç Hatun evlâd-ı şah melike-i meşrut*" ifadeleri yer almaktadır. Bu durumda bu dârülhuffâzın Gömeç Hatun tarafından yaptırılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar hangi tarihte yapıldığı bilgisine ulaşılamasa da günümüzde bu bölgede adını dârülhuffâzdan alan "Medrese" isminde bir sokak bulunmaktadır. Osmanlının son döneminde ortadan kalktığı bilinen⁸² bu medreseden geriye bu sokak isminden başka bir şey kalmamıştır.⁸³ Bunun yanında günümüzde Musalla Mezarlığında bulunan ve halk tarafından Kız Kulesi olarak da bilinen, bir kale kapısını andıran Gömeç Hatun Türbesi bulunmaktadır.⁸⁴ Selçuklu Valide sultanlarına ait olan eyvan biçimi türbelerin içinde en büyük ve abidevi olan bu türbe⁸⁵ Gömeç Hatun'dan günümüze ulaşan tek eser olma özelliğini taşımaktadır.⁸⁶ Türkçe bir kelime olan "Gömeç" arı peteği ya da küldü pişirilen bir ekmeğin çeşidi gibi anlamları vardır.⁸⁷ Bu sebeple bazı yabancı tarihçiler tarafından bu türbenin bir Gömeç hane olduğu, Sultanların arı kovanlarının bulunduğu bir yer olduğu düşüncesi ortaya atılmıştır. Fakat İ. Hakkı Konyalı'nın tespitine kadar Konya'da Gömeç Hatun Dârülhuffâzı bulunduğu bilinmemektedir.⁸⁸ Bu nedenle dârülhuffâz hakkındaki vakfiye ve türbenin isminin Gömeç olması her iki eserin de Gömeç Hatun adına yaptırıldığını göstermektedir. Ne yazık ki eserlerin kitabeleri de Gömeç Hatun'un sandukası da günümüze kadar ulaşamamıştır. Fakat vakfiyelerden anlaşıldığı üzere Konya'nın önemli bir bölgesinde bulunan Gömeç Hatun'un banisi olduğu eserler bizlere

⁸² Mehmet Ali Uz, "*Gömeç Hatun (Ana) Medresesi*", Konya Büyükşehir Belediyesi Konyapedia, 2024.

⁸³ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.603-604.

⁸⁴ Konyalı, s.602.

⁸⁵ Ara Altun, "*Gömeç Hatun Türbesi*", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996).

⁸⁶ Kuşçu, "*Selçuklu Döneminde Konya'da Hatun/Kadın Vakıfları*", s.215.

⁸⁷ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.605.

⁸⁸ Konyalı, s.603.

dönemin hatunlarının belli bir gelir sahibi olduğunu göstermektedir. Maddi kaynaklara sahip olan bu hatunlar gelirlerini hayır işlerinde kullanmışlardır. Toplum içerisinde bu konuda diğer hatunlara da örnek olma özelliği taşıyarak hayır işlerinin yapılmasında ve vakıflar kurulmasında etkili olmuşlardır. Dolayısıyla sosyal hayat içerisinde yer alan kadın topluluklarına ve faaliyetlerine destek vermiş olmaları kuvvetli bir ihtimal olarak görünmektedir.

1.3.2.6.Mama Hatun

Saltuklu Beyi İzzeddin Saltuk'un kızı olan Mama Hatun, bir dönem erkek kardeşi Nasıruddin Muhammed'in ardından Saltuklu Beyliğini yönetmiştir. Abisi ve yeğenleri bulunmasına rağmen Mama Hatun'un bir kadın olarak beyliğin yönetimine gelmesinde şüphesiz ki onun idari ve siyasi anlamda yetenekli biri olması ve Türk toplumlarında kadınların sahip olduğu önem yatmaktadır. Arap kaynaklarında Erzurum Sahibesi olarak geçmesi de bunun bir göstergesidir. Onun beyliği yönettiği ilk yıllar hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte son yıllarında yeğenleri ile arasında bir mücadele yaşandığı bilinmektedir. İktidarını güçlendirmek isteyen Mama Hatun 1201 yılında Eyyübî Hükümdarına haber göndererek saygın ve güçlü biriyle evlenmek için yardım istediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Eyyübî Hükümdarı Melik'ül Âdil, Nablus Valisi Fârisüddin Meymûn el-Kasrî'yi bu evlilik için aday olarak seçmiş ve durumu mektup göndererek bildirmiştir. Bu mektup üzerine Fârisüddin Meymûn düğün hazırlıklarına başlasa da kısa bir süre sonra Mama Hatun'un yeğenleri tarafından hapsedildiğini öğrenmiştir. Kaynaklarda Mama Hatun'un hayatına dair daha fazla bilgiye rastlanılmamaktadır.⁸⁹

Güçlü ve siyasi hayatta yetenekli olan Mama Hatun aynı zamanda hayırsever bir karaktere de sahiptir. Günümüzde Erzincan'ın Tercan (önceki adı ile Mamahatun) ilçesinde bulunan, yapıldığı dönemde ise Erzurum-Erzincan kervan yolu üzerinde bulunan Mama Hatun Kervansarayı bunun en güzel örneklerindedir. Kervansarayın içerisinde Mama Hatun'un türbesi de bulunmaktadır. Yuvarlak bir çember duvarın üstünde yer alan Mama Hatun kümbeti Anadolu'da rastlanılmayan bir özellik taşımaktadır. Kümbetin kitabesinde belirtildiğine göre eserin mimarı Ahlatlı Ebu'n-Nema bin Mufaddal'dır. Günümüze süslemelerinin ancak bir kısmının ulaştığı kümbetin içerisinde Mama Hatun'un aile üyelerine

⁸⁹ Dursun Ali Şeker, "Mama Hatun", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003).

ait olduğu tahmin edilen başka sandukalar da vardır. Kervansarayın içerisinde türbenin dışında bir cami ve bir de hamam yer almaktadır. Bunun yanında yakın çevresinde bulunan ve kervansaraya ulaşımı sağlayan köprü de Mama Hatun'un yaptırdığı bir diğer eser olarak kabul edilmektedir. Kötür Köprüsü olarak bilinen köprünün günümüzde ana bölümü tamamen yıkılmış fakat ayakları çeşitli onarımlar sonucunda değişmiş bir durumdadır.⁹⁰ Köprü dışındaki diğer eserler birinci deprem kuşağı üzerinde yer almasına rağmen günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durumda binaların yapımı aşamasında ne kadar özenli davranıldığını göstermektedir.⁹¹ Mama Hatun, Saltuklu Beyliğinin yönetimini üstlenmesi ve iktidarı için mücadele etmesiyle Türkiye Selçukluları döneminde siyasi ve idari gücü ve yeteneği bulunan hatunlar arasında yer almıştır. Aynı zamanda Yaptırmış olduğu Kervansaray ve içerisindeki eserler ve bu eserlerin sahip oldukları farklı mimari özellikler Mama Hatun'un dönemin yöneticileri ve hatunları arasında farklı bir yeri olduğunu göstermektedir. Buradan yola çıkarak böylesine önemli ve gösterişli eserlerin banisi olan Mama Hatun'un tıpkı diğer önde gelen hatunlar gibi özel hayatlarında da hayır işleriyle uğraştığı ve aynı amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetlere destek verdiği kuvvetle muhtemel görünmektedir.

1.3.3. Tasavvufi Hayat İçerisinde Kadınlar

13. yüzyılda Abbasi Hilafetinin maddi ve manevi hâkimiyetinin sarsılması sonucu otoritenin zayıflamasıyla yerel yönetimler güç kazanmış, İslam coğrafyasında ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu durum sosyal, siyasi ve dini hayatta birtakım bozulmaları da beraberinde getirmiştir. Öte yandan üst üste yaşanan haclı seferleri ve Moğol baskınları devletleri ve halkları hem maddi hem manevi anlamda son derece yıpratmıştır. Bu şartlar altında dünya hayatından ziyade ahiret hayatına yönelmeyi teşvik eden tasavvufî anlayışlara yönelim artmıştır. İnsanların tarikatlara yönelmeleri yönetici konumunda olan beylerin ve emirlerin de ilgisini çekmiş, tekke ve zaviye türünde vakıflar kurularak tarikatlara tahsis edilmiştir.⁹² Toplumda yayılan tasavvuf anlayışı elbette dönemin şartlarının etkisi altında olan kadınların da ilgisini çekmiş, onların da tarikatlara bağlanma, tekke ve zaviyelerde hizmet vermelerinde etkili olmuştur. Gerek halk arasından gerekse maddi ve siyasi anlamda nüfuz sahibi olan

⁹⁰ Ayşe Denknbant, "Mama Hatun Külliyesi", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003).

⁹¹ Şeker, "Mama Hatun".

⁹² Yusuf Küçükdağ ve Caner Arabacı, *Selçukluar ve Konya* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), s.101.

kadınlar bir şeyhe bağlanarak müride olmanın gereklerini yerine getirmiş hatta bazıları yaşantıları ve icraatları ile tarih kaynaklarında yerlerini almışlardır.

1.3.4. Mevlevî Kadınlar

1.3.4.1. Gürcü Hatun

Gürcü Hatun, Muînüddin Süleyman ile evlendikten kısa bir süre sonra Müslüman olmuş ve Mevlâna Celaleddin Rumi'nin müridi olmuştur.⁹³ Hayırsever ve cömert kişiliği ile tanınan Gürcü Hatun Mevlâna ile olan şeyh-mürît ilişkisi ve yaptığı yardımlarla tarih kaynaklarında yerini almıştır. Örneğin, *Ariflerin Menkıbeleri*'nde aktarıldığına göre Şeyh Selâhaddin'in kızı Hediye Hatun evleneceği esnada hiçbir çeyizinin bulunmaması üzerine Mevlana'ya müracaat etmiş ve durumunu bildirmiştir. Bunun üzerine Mevlâna, sarayda sultan kızlarına hocalık yapan Usta Hatun'u çağırması ve Gürcü Hatun'a selamını iletmesini, Hediye Hatun'un durumunu bildirmesini istemiştir. Kendisine ulaşan bu haber doğrultusunda Gürcü Hatun derhal hazinedarına emir vererek çeşitli kıyafetler, değerli mücevherlerden oluşan takılar, halı ve perde gibi mefruşat ve beraberinde mutfak malzemeleri hazırlatarak Hediye Hatun'un çeyizini büyük ölçüde tamamlamıştır.⁹⁴ Aktarılan bir başka menkıbeye göre ise Mevlâna'nın vefatının ardından kendisine benzeri görülmemiş bir mezar yapmak isteyen Alameddin Kayser bu konuyu Sultan Veled'e danışmıştır. Onun tavsiyesine uyarak dua etmek için Sultan'ın (Muînüddin Süleyman) damına çıkarak kasideler okumuştur. Onu işiten Gürcü Hatun ve Muînüddin Süleyman kendisine seksen bin sultan dirhemi ve Kayseri'den gelen gelirlerinden de elli bin dirhem tahsis etmişlerdir. Bunun üzerine çok sevinen Alâmeddin, türbe inşasına başlamış, medrese sakinlerine ve türbedarlara da yardımlarda bulunmuştur.⁹⁵

Gürcü Hatun ile Muînüddin Süleyman'ın, Aynü'l Hayat ismini verdikleri bir kızları dünyaya gelmiştir. Eflâkî'nin Dünya Hanım'ı olarak bahsettiği Aynü'l Hayat da annesi gibi Mevleviliğe intisap etmiş, dönemin önde gelen mutasavvıflarını evinde ağırlamıştır.⁹⁶ Onun Mevleviliğe intisap etmesinde şüphesiz ailesinin Mevlâna ile olan yakın ilişkisi ve anne babasının yaşadığı Mevlevî hayat tarzı etkili olmuştur. Böylece Mevlevî bir müride olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

⁹³ Çayırdağ, "Gürcü Hatun", s.447.

⁹⁴ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.118.

⁹⁵ Eflâkî, s.151.

⁹⁶ Eflâkî, s.211.

1.3.4.2. Gömeç Hatun

Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın eşi olan Gömeç Hatun, Mevlâna'nın en önemli kadın müritlerinden biridir.⁹⁷ Eşi Sultan Rükneddin Mevlâna'nın kendisine "oğlum" diye hitap ettiği bir mürididir. Eşinin vefatının ardından bir rivayete göre iki buçuk, diğer bir rivayete göre ise altı yaşında olan oğulları III. Gıyâseddin tahta oturtulmuştur. Mevlâna Celaleddin'in vefatı bu genç Sultan III. Gıyâseddin'in döneminde olmuştur.⁹⁸ *Ariflerin Menkıbeleri*'nde Gömeç Hatun ile Mevlâna ya da diğer sufilerle ilgili bazı hikayeler aktarılmaktadır. Örneğin, bir gün Gömeç Hatun ve yakın çevresi bir evde otururken Mevlâna aniden yanlarına gelmiş ve o evden derhal çıkmalarını söyleyerek onları uyarmıştır. Kadınların dışarı çıkmasıyla evin kemerlerinden biri yıkılmıştır. Bunun üzerine Gömeç Hatun Mevlâna'nın ayaklarına kapanmış ve ihtiyaç sahiplerine sadakalar dağıtmıştır.⁹⁹ Hayırsever karakteriyle tanınan Gömeç Hatun yaptığı yardımlarla da kaynaklarda yerini almıştır. Bir sema meclisi düzenlemek isteyip Mevlâna'yı davet eden Kadı Kemaleddin ikram etmek için şerbet hazırlatmak istemiş fakat yeterli miktarda şeker bulamamıştır. Gömeç Hatun'a gidip yardım istemesi üzerine Gömeç Hatun ona yeterli miktarda şeker vermiştir. Bu şekerle yapılan şerbet ne kadar su eklenirse eklensin fazla tatlı olmuştur. Eflâkî bu durumu Mevlâna'nın kerametlerinden biri olarak aktarmıştır.¹⁰⁰ Gömeç Hatun'un isminin geçtiği bir başka menkıbede ise, Sultan Veled'in Hanımı Fatma Hatun'un birtakım kerametlere sahip olduğunu ve bunları Tokat'ta Gürcü Hatun, Gömeç Hatun ve Pervâne'nin kızına gösterdiği aktarılmaktadır.¹⁰¹ Mevlâna ile arasında güçlü bir şeyh-mürit ilişkisi olan Gömeç Hatun bu sayede dönemin kaynaklarında tasavvufi yönü güçlü olan bir kadın olarak yer almıştır.

1.3.4.3. Fahrünnisa Hatun

Asıl adı Nizam olan Fahrünnisa Hatun Konya'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hızır Bey'dir. Mevlâna'nın önde gelen müridelerinden olan Nizam Hatun dindarlığı ve sahip olduğu faziletler nedeniyle "kadınların övüncü" anlamına gelen "Fahru'n-nisâ" lakabıyla

⁹⁷ Ömer Subaşı ve Özkan Dayı, "Selçuklu Sarayında Kadın Mevleviler", içinde *Konya Kitabı XIX: Türkiye Selçukluları ve Konya 3. Cilt* (Konya: Konya Ticaret Odası, 2023), 409–24, s.417.

⁹⁸ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.604.

⁹⁹ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.260.

¹⁰⁰ Eflâkî, s.179.

¹⁰¹ Eflâkî, s.115.

tanınmış ve zamanla daha çok bu isimle anılır olmuştur.¹⁰² Gösterişten uzak mütevazı bir hayat süren Fahrunnisa Hatun dünya yaşantısından ziyade manevi hayatın zevklerini yaşamayı tercih etmiş bir kadındır. Ariflerin Menkıbeleri'nde Fahrunnisa Hatun için veli ve kâmil, dindar ve çok sadık bir hanım, zamanının Rabia'sı gibi ifadeler kullanılmıştır. Aynı eserde onun hakkında yer alan bir hikâyeye göre, Fahrunnisa Hatun'da arkadaşlarının teşvikiyle hac vazifesini yerine getirmek için büyük bir istek uyanmıştır. Mevlâna'ya bu durumu danışmak istediği zaman daha dile dökmeden Mevlânada'dan *"Çok iyi bir niyettir ve mübarek bir yolculuktur. Belki biz de sizinle birlikte oluruz"* cevabını almıştır. O gece Fahrunnisa Hatun, Mevlâna'nın evinde kalmış ve gece vakti Mevlâna'nın medresenin damına çıkıp teheccüd namazı kıldıktan sonra heyecanlanarak bağırıp çağırdığına şahit olmuştur. Kendisinin yukarı gelmesini işaret etmesi üzerine Mevlâna, Fahrunnisa'ya yukarı bakmasını işaret ederek amacının gerçekleştiğini söylemiştir. Yukarı baktığı zaman Fahrunnisa Kabe'nin Mevlâna'nın üzerinde döndüğünü görmüş ve garip bir hal içine girmiştir. Kendine geldiği zaman ise Mevlâna'ya baş koyarak isteğinden vaz geçmiştir.¹⁰³ Yine bir diğer hikâyeye göre Fahrunnisa Hatun, Mevlâna için bir sema toplantısı düzenleyip dostlarını davet etmek istemiştir. Bunun için de elindeki tek varlığı olan ve kefeni olması için sakladığı burf kumaşının satılıp misafirler için harcanmasını istemiştir. Bunun üzerine Mevlâna kendisini ziyaret ederek sema toplantısı için geldiğini bu kumaşı satmasına gerek olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine üç gün üç gece boyunca Fahrunnisa Hatun'un evinde sema toplantısı düzenlenmiştir.¹⁰⁴

Eflâki'nin aktardığı bu hikayeler üzerine düşünüldüğünde, müellifin Mevlâna'nın oğlu Ulu Arif Çelebi'nin müridi olduğu göz önünde bulundurulursa aktarılan bu olayların asıl odağının Mevlâna'yı yüceltmek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yaşanan hadiseler mübalağalı bir anlatımla aktarılmıştır. Burada bizim konumuzu ilgilendiren nokta ise Selçuklu Döneminde Anadolu'da yaşamış bir hatunun sahip olduğu erdemli özellikler neticesiyle dönemin kaynaklarında yer almış olmasıdır. Bu bağlamda Nizam Hatun'dan "kadınların övücü" olarak bahsedilmesi hatta bu lakabın kendi isminin önüne geçmesi cemiyette büyük bir itibar sahibi olduğunu göstermektedir. Bu durumda Mevlâna ile olan yakın ilişkisinin yanında İslam dininin öğretileri doğrultusunda yaşadığı hayatı ve karakteri etkili olmuştur.

¹⁰² Nezahat Bekleyiciler, "*Fahrunnisa Hatun*", Konya Büyükşehir Belediyesi Konyapedia, 2023.

¹⁰³ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s.235-36.

¹⁰⁴ Eflâki, s.52.

Fahrunnisa Hatun'un Fenise Hatun tarafından yaptırılan türbesi günümüzde Ulurmak civarında ismini kendisinden alan Fahrunnisa Mahallesi'nde yine aynı isimli mescidin yanında yer almaktadır. Yine aynı yerde geçmişte Fahrunnisa Zaviyesi bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed döneminde var olduğu anlaşılan zaviyenin III. Murad zamanında yapılan bir tahrirde kapandığı ve isimsiz olduğu kaydedilmiştir. Mescid ise günümüzde halen ibadete açık olmakla birlikte mimari bir önemi bulunmamaktadır.¹⁰⁵ Şüphesiz bu durumda Fahrunnisa Hatun'un gösterişsiz ve sade bir hayat sürmüş olmasının etkili olduğu mümkün görünmektedir.

1.3.4.4.Fâkiregân (Hanım Dervişler)

Menâkıbnâme'de aktarıldığına göre Kirmânî'nin Konya'da bulunup Zeynüddin Sadaka'nın zaviyesinde sema düzenlediği bir gün *"fâkiregân"* adı verilen hanım dervişler de zaviyeye giderek sema ayinine katılmak istemişlerdir. Kirmânî'nin haberi olmadan sema'ya duranların hırkalarını okuyucuya verme geleneğine binaen başörtülerini çıkarıp Kirmânî'ye göndererek semaya durmuşlardır. Kendisine getirilen başörtüleri gören Kirmânî sinirlenerek derhal kadınların başlarını örtmelerini, sema, raks ve cezbenin onlar için caiz olmadığını söylemiş, fitneye sebep olmamak için Hz. Peygamber (sav) ve ashabının hanımlarını örnek almaları gerektiğini iletmiştir.¹⁰⁶ Evhadüddin Kirmânî kadınlar ile aynı sohbet ve zikir meclislerinde bulunmasından dolayı döneminde eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁰⁷ Aktardığımız fâkiregân ismi verilen kadınlardan oluşan bu zümreyle ilgili hadiseden anlaşıldığı üzere Kirmânî kadınların İslâmî öğretilere aykırı olacak şekillerde davranmalarına tepki göstermiştir. Böylece her ne kadar kadınlar ile aynı mecliste bulunsa da aykırı davranışlara müsaade etmediği görülmektedir. Menkıbede fâkiregân olarak bahsedilen bu kadınların tasavvuf ehli olduğu ve büyük ihtimalle Kirmânî'nin müritlerinden oldukları anlaşılmaktadır. Bu durumda Menâkıbnâme'de aktarılan bu hikâyede bahsi geçen kadın topluluğunun fâkiregân gibi özel bir isim ile zikredilmesi bu zümrenin aynı özellikleri taşıyan belli bir grup kadından oluşan bir örgütlenme olduğunu göstermektedir. Zaviyede gerçekleşen sema ayinine katılmak istemeleri de bu zümrenin tasavvufî bir örgütlenme olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla tasavvuf ehli kadınlardan oluşan bu yapılanma, o dönemde

¹⁰⁵ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, s.357;359.

¹⁰⁶ Sivaslı Muhammed Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, ed. Mikail Bayram (Konya: Kardelen Yayınları, 2005),s. 138.

¹⁰⁷ Alâî, s.75; 145; 181.

kadınların bir araya gelerek bir örgütlenme oluşturma potansiyellerini kanıtlamaktadır. Bayram'a göre Menâkıbnâme'de zikredilen *fâkiregân* ismi *bacıyân* kelimesinin Farsçası'dır. Zaviyeye gelen kadınlar da bacılardır. Selçuklular döneminde Anadolu'da Bacıyân-ı Rûm mensuplarına Fakiregân adı verilse de kadınların birbirlerine "baci" olarak hitap etmeleri sonucu "bacıyân" ismi yaygın hale gelmiştir.¹⁰⁸ Bacıyân-ı Rûm mensubu kadınların tasavvufî hayat tarzını benimsedikleri göz önünde bulundurulduğunda Bayram'ın bu görüşü makul görünmektedir. Bu durumda Menâkıbnâme'de aktarılan bu hikâyede bahsi geçen kadın topluluğunun fâkiregân gibi özel bir isim ile zikredilmesi bu zümrenin aynı özellikleri taşıyan belli bir grup kadından oluşan bir örgütlenme olduğunu göstermektedir. Zaviyede gerçekleşen sema ayinine katılmak istemeleri de bu zümrenin tasavvufî bir örgütlenme olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

1.3.5. Bacıyân-ı Rûm

Daha önceki başlıklar altında ele aldığımız kadınlar daha çok bireysel hareket ederek birtakım faaliyetler içerisinde yer almışlardır. Bu tarih boyunca birçok kadın tarafından gerçekleştirilmiş olağan bir durumdur. Bacıyân-ı Rûm'u farklı kılan ise kadınların aynı amaç doğrultusunda belli bir sisteme dahil olarak bir araya gelmeleri ve bunun için eğitilmiş olmalarıdır. Bu bağlamda ortaya çıktığı dönem ve coğrafya göz önünde bulundurulduğunda kadınlar tarafından oluşturulan bir teşkilatın ilk örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. İleride daha detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere tarihi kaynaklarda ilk olarak Âşıkpaşazâde'nin eserinde zikrettiği bu zümre Anadolu Selçuklularının son, Osmanlı'nın ise kuruluş döneminde dini ve tasavvufî yönleriyle toplum içerisinde önemli bir rol sahibi olmuştur.¹⁰⁹ Selçuklu döneminde kadınların tasavvufî yönleri ve faaliyetlerinin aktarıldığı bu bölümde zikredilmesi zarurî görülen Bacıyân-ı Rûm çalışmamızın ana konusunu teşkil etmesi hasebiyle müstakil bir bölümde daha detaylı bir şekilde incelenecektir. Bacıyân-ı Rûm'un mahiyetinin ve faaliyetlerini daha iyi anlaşılabilmesi için bu teşkilatın öncüsü kabul edilen Ahî Teşkilatı hakkında genel bir çerçeve çizmek yerinde olacaktır.

¹⁰⁸ Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), s.18.

¹⁰⁹ Aşıkpaşaoğlu, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, ed. Hüseyin Nihal Atsız (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), s.203.

2. BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLU DÖNEMİNDE AHİLİK TEŞKİLATININ SOSYO-EKONOMİK ve KÜLTÜREL ÖNEMİ

2.1. Ahîliğin Kavramsal Boyutu ve Ahîlik Teşkilatının Temeli

“Ahî” sözcüğü 12. yüzyıl itibari ile tarih kaynaklarında gerek sıfat gerekse isim olarak sıkça kullanılan bir kavramdır. Kelimenin etimolojisi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda geçen ahi ismine sahip olan insanlar benzer ve belirli özellikler taşıyan kimselerdir. Bu sebeple “Ahî” ismini taşıyan insanların aynı amaç doğrultusunda hareket eden ve bu yönleriyle tanınan kimseler oldukları görülmektedir. Zamanla teşkilat yapısı halini alan ahilik mefhumunu anlayabilmek için ahi kelimesinin kökenini ve sahip olduğu anlamlar ile kullanım amaçlarını ele almak yerinde olacaktır.

2.1.1. Ahîlik Kavramı

Teşkilata ismini veren “ahî” kelimesi Arapçada “kardeşim” anlamına gelmektedir. Bunun yanında “ahî” kelimesinin aslında Türkçede “eli açık, cömert” anlamına gelen “akı” kelimesinden türetilerek halk arasında ve literatürde kullanıldığı görüşü de yaygındır.¹¹⁰ Türk geleneğinde cömertlik, yardımseverlik ve yiğitlik gibi vasıfları karakter haline getirmiş ideal insan modeline “akı” isminin verildiği kaynaklarda yer almaktadır. Bu ideal insan modelinin sahip olduğu mesleğe ise “akılık” ismi verilmiştir.¹¹¹ Bu iki kelime üzerine düşünüldüğü zaman *akı* kelimesinin zamanla *ahi* haline gelmiş olması muhtemel görünmektedir.¹¹²

Ahî teşkilatının var olduğu dönemde kelimeye yüklenen anlam üzerinde düşünülürse kelimenin kökenini tespit etmek de mümkün olacaktır. Teşkilata üye olan insanların hangi özellikleri taşıyan insanlara ahi ismini verdiği, kelimenin kökeni ve misyonu açısından önem taşımaktadır.¹¹³ Ahîliğin Anadolu’da oluşmaya başlamasından önce Azerbaycan’ın farklı bölgelerinde kendilerine “Ahî” ismi verilen esnaf ve sanatkârların olduğu bilinmektedir. Fakat bu kimseler bir teşkilat bünyesinde değil, bireysel olarak ticari faaliyetlerin içerisinde yer

¹¹⁰ Ziya Kazıcı, “Ahîlik”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988).

¹¹¹ Yakup Karasoy, “Ahî Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahîlik”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2003): 1–23, s.14.

¹¹² Ahî kelimesinin geçtiği ve Arapça kökenli olduğunu ifade eden temel kaynakların ilki İbn Battûta’nın Seyahatnamesi’dir. A. Sait Aykut İbn Battûta’nın eserinde farklı dillerden farklı kelimeleri de Arapça ‘ya benzeterek telaffuz ettiğini belirtir. Anadolu’da o dönemlerde kalın “k” harfinin bazı bölgelerde hırıltılı bir “h” sesi ile telaffuz edildiğini, bu sebeple Türkçe olan “akı” kelimesinin Arapça “Ahî” kelimesi ile benzeşmesinin mümkün olduğunu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için: İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*.

¹¹³ Aysel Aksoy, “13. Ve 14. Yüzyılda Anadolu’da Ahîlik Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti”, *Medeniyet Ve Toplum Dergisi* 2, sayı 1, 19 (2018): 19–35, s.21.

aldıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanında Anadolu’da Ahî mensubu olan isimlerin çoğunlukla Azerbaycan bölgesinden göç ettikleri de bilinmektedir.¹¹⁴ Bu durumda bizim araştırmamıza konu olacak Ahilik, sistemli bir teşkilat haline gelmiş esnaf örgütlenmeleri ve bunların işleyiş şekilleridir. Ahilik teşkilatının ortaya çıkmasında Fütüvvet geleneğinin büyük bir role sahip olduğu bilinmektedir. Bu sebeple öncelikle ahilik teşkilatının temelini oluşturan fütüvvet mefhumu üzerinde durmak gerekmektedir.

2.1.2. Ahîlik Teşkilatının Temelini Oluşturan Fütüvvet Geleneği

Arapça asıllı olan “fütüvvet” kelimesi “gençlik, yiğitlik” anlamına gelmekte olup, “genç erkek” anlamına gelen “fetâ” kelimesinden türemiştir. Zamanla tasavvufi bir anlayış haline gelen fütüvvet geleneği menşei hakkında ihtilafli görüşler bulunmaktadır. Ali Sami en-Neşşâr *İslam’da Felsefi Düşüncenin Doğuşu* adlı eserinde sufi Fudayl b. İyaz’ın fütüvvet kelimesini ilk açıklayan kişi olduğunu ve kelimeye “dostların kusuruna bakmama” anlamını verdiğini belirtir. Ancak Cafer es-Sâdık’ın “Bize göre fütüvvet ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir” ifadesiyle fütüvvet kelimesini açıkladığı kaynaklarda yer almaktadır.¹¹⁵

Fütüvvet anlayışının temelini, iyilik, cömertlik gibi İslam öğretilerini ve cihat bilincini yeryüzünde yayma anlayışı itibari ile İslam’ın doğuşuna kadar dayandırmak mümkündür. Bununla birlikte cahiliye dönemindeki Arapların sahip olduğu yiğitlik ve kahramanlık anlayışları ile yaşadıkları coğrafyanın getirdiği zorluklara karşı sabırla ve azimle mücadele etme ruhunun da fütüvvetin doğuşunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim İslamiyet’in doğuşundan önceki dönemde Peygamberimizin (sav) de üyesi olduğu Hilfü’l-Fudûl adında bir topluluğun var olduğu bilinmektedir. Bu topluluk kabileler arası çekişmeleri yatıştırmak, zulme uğrayanların hakkını savunmak ve hac için Mekke’ye gelen insanların güvenliğini sağlamak gibi amaçlar doğrultusunda kurulmuştur.¹¹⁶ Şüphesiz ki bu amaçların gerçekleştirilmesi ancak fedakârlık, cesaret ve yiğitlik gibi erdemlerin gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Bu nedenle Hilfü’l-Fudûl’un fütüvvet geleneğiyle benzer değerleri savunması ve taşıması açısından o dönemde Hicaz bölgesinde var olmuş bir fütüvvet teşkilatı özelliğini

¹¹⁴ Anadolu’da Ahîliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahî Evren Hoylu, Ahî Türk ve kardeşi Ahî Başara Urmiyeli, Ahî Şihabüddin Çoban ve Ahî Bedreddin Yaman Ahlatlı, Ahî Ahmet ise Nahcevanlıdır. Bkz. Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar* (Konya: Kömen Yayınları, 2003).

¹¹⁵ Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996).

¹¹⁶ Muhammed Hamidullah, “Hilfü’l-Fudûl”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998).

taşımaktadır.¹¹⁷ İslam'ın doğuşuyla birlikte kardeşlik duygularının gelişmesi, haksızlığa karşı mücadele etme ve cihat anlayışının yayılması ile birlikte bu gelenek farklı bir boyut kazanmıştır.

Hız. Peygamber'in (sav) vefatı ve siyasi olayların artması ile birlikte, fütüvvet anlayışının hicri 2. yüzyıl (M. 9) itibarıyla özellikle Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde etkili bir şekilde kendini gösterdiği bilinmektedir.¹¹⁸ Aynı yüzyıl içerisinde tasavvufi geleneklerin yaygınlaşması ile birlikte Sufiler fütüvvet anlayışını benimseyerek zamanla kendi ilkelerini fütüvvet anlayışının muhtevasına dâhil etmeyi başarmışlardır. Bu etkinin ardından hicri 4. yüzyıla (M. 11) gelindiğinde, fütüvvet mefkûresi tasavvuf geleneğine paralel olarak kurumsallaşmaya başlamış, zamanla sûfi ilkeler fütüvvette oldukça etkin bir hal almıştır.¹¹⁹ Bazı tarihçiler fütüvvetin tasavvufu paralel olarak gelişmesinden ziyade doğrudan tasavvufun kendisinden meydana gelen bir kurum olduğunu düşünmektedir.¹²⁰ Hicri 3. yüzyıla gelindiğinde fütüvvet geleneğine sahip kişilerin teşkilatlandığı ve kendi içlerinde de gruplara ayrıldıkları bilinmektedir. Bu teşkilatlanmada yer alan gruplar içerisinde İranlılar, Araplar ve Türkler de bulunmuştur. Türk Alpler ve akıllar Fütüvvet anlayışı bağlamında büyük roller almaya başlamış ve Türklerin milli ülküleri İslami bir dairede yeni bir anlam kazanmıştır. Fütüvvet çatısı altındaki bu gruplar gerek devletin görevlendirmesi ile gerekse Sünniliğe aykırı bazı gruplar olarak devletlere isyan eder bir şekilde birçok kez tarih sahnesinde yer almışlardır.¹²¹

Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillah'ın, gücünü kaybetmekte olan hilafeti güçlendirmek adına yaptığı bazı çalışmaları arasında fütüvvet teşkilatını yeniden düzenleyerek halifeye bağlı resmi bir kurum haline getirmesi de yer almaktadır. Bu sayede fütüvvet mefkûresini bir teşkilat haline getirerek kendisine siyasi bir destek sağlamıştır.¹²² Vali ve emirlerine bu teşkilata katılmayı teklif etmesiyle birlikte fütüvvet teşkilatı daha geniş alana yayılma imkânı bulmuştur. Bunun yanında Halife Nâsır Lidînillah'ın bu hareketi kendisine destek

¹¹⁷ Mikail Bayram, "Anadolu Ahîliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1 (2016): 51–73, s.54.

¹¹⁸ Karasoy, "Ahî Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahîlik", s.12.

¹¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), s.261.

¹²⁰ Neşet Çağatay, "Fütüvvet - Ahî Müessesesinin Menşei Meselesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1952): 59–68, s.62-63.

¹²¹ Bayram, "Anadolu Ahîliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi", s.60.

¹²² Angelika Hartmann, "Nâsır-Lidînillâh", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006).

sağlamaktan da öteye gitmiş ve Anadolu’da Ahîlik teşkilatının kurulmasına zemin hazırlamıştır.¹²³

Fütüvvet geleneğinin kısaca özetinin ardından ifade edebiliriz ki, İslamiyet’in doğuşu ve geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte, Arapların fetâ, Perslerin *civanmerd*, Türklerin ise *akı* olarak isimlendirdikleri cömertlik, yiğitlik ve cesaret gibi erdemleri ön plana çıkan ideal insan tipi zamanla ahîlik çatısı altında bir yer edinerek yeni bir gelenek oluşmuştur. Dolayısıyla ahî kelimesinin kökeninin Türkçe olmasına rağmen zamanla coğrafi, dini ve kültürel etkilerle birlikte telaffuzunun değiştiğini fakat vizyon ve misyonunu zenginleştirerek sürdürdüğünü söylemek mümkün görünmektedir. Fütüvvet anlayışının Ahîliğe dönüşme süreci ve Ahîlik Teşkilatı’nın nasıl bir ortamda, hangi sebepler ile kurulduğuna ve kurucusu Ahî Evren’in hayatına konumuz bağlamında kısaca ele alınacaktır.

2.2. Ahîlik Teşkilatı’nın Kuruluşu ve Kurucusu Ahî Evren

Yiğitlik, cesaret ve kahramanlık tarih boyunca halklar ve devletler tarafından büyük önem atfedilen erdemlerden olmuştur. Orta çağı ele aldığımız zaman, Hristiyan dünyası bu erdemleri şövalyelik ile bağdaştırırken İslam dünyasında bu erdemler *fütüvvet* geleneğiyle vücut bulmuştur. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesi ve Anadolu’ya göç etmeleri sonucunda *akılık* adı verilen kahramanlık ve yiğitlik ülküsü fütüvvetin etkisiyle ve Ahî Evren’in öncülüğünde *ahîlik* teşkilatına dönüşmüştür.¹²⁴ Ahîler hakkında akademik anlamda araştırmalar yapan bir isim olan A. Yaşar Ocak’a göre farklı kesimlerden araştırmacılar kültürel kimlik arayışı doğrultusunda Türk kültür tarihinde var olan eski kurumlar hakkında araştırmalar yürütmektedir. Bu kurumların başında da Sufilik ile Ahîlik gelmektedir. Ahîlik kurumu ile ilgili olan araştırmalar başlangıçta 19. yüzyılda şarkiyatçılar tarafından yürütülmüş daha sonra Türk akademisyen ve araştırmacılar bu konu üzerinde durmuştur.¹²⁵ Şarkiyatçılar daha çok Türklerin orijinal bir biçimde medeni kurumlar oluşturma konusunda yetenekli olmadıkları dolayısıyla farklı kültürleri taklit ederek Ahîlik gibi bir yapılanma oluşturdukları düşüncesine sahip olmuştur. Bu sebeple Türk akademisyenler onların bu düşüncesine karşı Ahîliğin Türk kurumu olduğu, her ne kadar fütüvvet geleneğinin devamı niteliği taşısa da kendine has ve fütüvvet geleneğinde bulunmayan işlevler taşıdığı tezini

¹²³ Ocak, “Fütüvvet”, s.261.

¹²⁴ Mikail Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü’-d-din Mahmud ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2018), s.143.

¹²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), s.169-70.

savunmuştur. Bu amaç doğrultusunda Ahîlik hakkında yapılan çalışmalar önem kazanmış, gerçekleştirilen araştırmalar derinleştirilmiştir. Bu bağlamda Mikail Bayram da Ahîliğin Anadolu’da Ahî Evren tarafından kurulduğunu ve birçok bölgeye buradan yayıldığı düşüncesini savunmaktadır. Fakat Türkmenlerin Anadolu’ya göçlerinden önceki tarihlerde İran bölgesinde yaşamış olan Ahîlerin isimleri kaynaklarda yer almaktadır.¹²⁶ Bu noktada Ahîliğin Anadolu’nun Türkleşmesinden önceki dönemlerde ortaya çıktığı, fakat Anadolu’da debbağların lideri olan Ahî Evren öncülüğünde yeniden sistemli bir şekilde devam ettirildiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.¹²⁷ 13. Yüzyılda Anadolu’da toplumsal hayatta birçok yönüyle etkili olan Ahîlik geleneğinin öncüsü kabul edilen ve Ahî Teşkilatı’nın en çok bağdaştırıldığı isim olan Ahî Evren’in kişiliği ve hayatına değinmek yerinde olacaktır.

2.2.1. Ahî Evren’in Kişiliği ve Hayatı

Ahî Teşkilatı’nın kurucusu olan Ahî Evren’in tam isminin Şeyh *Nasırüddin Ebu’l Hakayik Mahmud b. Ahmed el-Hoyî* olduğu fakat daha çok menkıbevî bir isim olan *Ahî Evren* ismi ile bilindiği tespit edilmiştir. Bu durumda her ne kadar efsanevi menkıbelerde Ahî Evren’in Hz Peygamber’in amcası Abbas’ın oğlu olduğu aktarılsa da isminden anlaşıldığı üzere babası Ahmed adında bir kimsedir. Yine isminden de anlaşılacağı üzere kendisi İran’ın Hoy şehrinde dünyaya gelmiştir. Anadolu’nun fethinden önceki dönemde Selçukluların askeri bir üs olarak kullandığı bu şehir Sultan Tuğrul zamanından beri Türkmenlerin yaşadığı bir yerdir. Dolayısıyla Ahî Evren’in bir Türkmen olduğu kuvvetle muhtemel görünmektedir.¹²⁸ Çocukluğu ve ilk gençlik dönemini memleketinde geçiren Ahî Evren daha sonra Horasan ve Maverâünnehir bölgelerine giderek ünlü ilim adamlarından tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf gibi ilim dallarında dersler almıştır. Daha sonra Bağdat’a giderek burada Şeyh Evhadü’-din Kirmânî ile tanışmıştır. Bu şeyh ile vefatına kadar sürecek bir bağ kuran Ahî Evren onun vasıtası ile Abbasi Halifesi en-Nâsır li-Dinillah’ın kurduğu Fütüvvet Teşkilatı’na mensup olmuştur.¹²⁹ Daha sonraki dönemde ise hocası Evhadüddin Kirmanî ile Anadolu’ya gelmiştir. Konya’da Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev için yazdığı “*Letâif-i Gıyâsiye*” isimli eseri ve sahip olduğu karakteri ile Sultan’ın beğenisini kazanarak, 1205 yılında Kayseri’ye yerleşmiştir. Kayseri’de debbağlık (dericilik) mesleği ile uğraşmış,

¹²⁶ Ocak, s.182-83.

¹²⁷ Ocak, s. 184.

¹²⁸ Bayram, s.87-88.

¹²⁹ Bayram, s.95.

bu meslekle ilgili sanat dallarının geliştirilmesi için önemli çalışmalar yürütmüştür. Anadolu'ya göç eden farklı mesleklerden diğer esnaf, tüccar ve sanatkarları sistemli bir örgüt altında toplamayı başarmış ve büyük bir sanayi sitesi oluşmasında öncülük etmiştir. Teşkilatın kurucusu Ahî Evren sadece zanaatların korunması ve icra edilmesini teşvik etmekle kalmamış aynı zamanda aynı mesleğe sahip zanaatkarların bir araya toplanarak mesleklerini icra etmelerini yani örgütlenerek bir nevi ortaklık oluşturmalarına öncülük etmiştir.¹³⁰ İçerisinde farklı dallara ayrılan bu tarz sanayi siteleri Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubâd zamanında farklı şehirlere de yayılmıştır. Böylece Ahî birlikleri sistemli bir teşkilat olarak Anadolu'da varlığını göstermeye başlamıştır.¹³¹ Bu süreç içerisinde Ahî Evren'in, ileride daha detaylı ele alacağımız üzere, Şeyh Evhadü'd-din'in kızı Fatma Bacı ile evlendiği düşünülmektedir. Ahî Evren ile Fatma Bacı'nın bu evliliği Ahîlik Teşkilatı'nın kadınlar kolu olarak kabul edilen Bacıyân-ı Rûm teşkilatının kurulmasına kolaylaştırıcı bir zemin hazırladığı kabul edilmektedir.

Ahî Evren hicri 625 (1227-28) tarihinden sonra Sultan I. Alâü'd-din Keykubad'ın isteğiyle Konya'da yaşamaya ve sanatını icra etmeye başlamıştır. Fakat Sultan Alâü'd-din'in 1237 yılında öldürülmesi üzerine oğlu II. Gıyâseddin ve çevresi ile Ahîler ve Türkmenler arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bunun üzerine II. Gıyâseddin, iktidarına karşı oldukları gerekçesiyle aralarında Ahî Evren'in de bulunduğu birçok Ahî ve Türkmen'i tutuklatmıştır. Bu olayın sonrasında önce Babai İsyanı sonrasında da Moğol İstilaları gibi devletin otoritesini sarsan önemli olaylar yaşanmıştır. Moğolların Anadolu'yu istilaları sırasında Kayseri şehrini savunan ahîlerin çoğu öldürülmüş, sağ kalanlar göç etmek zorunda kalmıştır. Aralarında Fatma Bacı'nın da bulunduğu bacıların çoğu ise esir alınmıştır. Bu süre boyunca tutuklu bulunan Ahî Evren ve diğerleri, II. Gıyâseddin'in vefatının ardından naip olan Celâlü'd-din Karatay tarafından serbest bırakılmıştır. Sonraki dönemde II. İzzettin Keykavus'un lalalığı görevi verilen Ahî Evren Şems-i Tebrizî'nin öldürülmesinin ardından¹³² Kırşehir'e yerleşmiştir. Burada Kayseri'deki kadar güçlü bir yapı olmasa da yaşanan felaketselere rağmen Ahîliği yeniden canlandırmış ve faaliyetlerini sürdürmüştür.¹³³ Ahî Evren'in vefatı ile ilgili kaynaklarda kesin bilgilere rastlanılamamaktadır. Mikail Bayram

¹³⁰ Bayram, s.164.

¹³¹ Sefure Deveci, "Ahîlik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri", *Kırşehir Ahî Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5, sayı 54 (2021): 55–87, s.56.

¹³² Şems-i Tebrizî'nin Ahîler tarafından öldürülmesi Mevlâna ve çevresi ile Ahîler arasında yaşanan sorunların daha da büyümesine neden olmuştur. Devlet yöneticileri muhtemelen bu sorunlara engel olmak amacıyla Ahî Evren'i Kırşehir'e göndermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mikail Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s.100.

¹³³ Bayram, s.98-101.

döneme ait farklı nakillerden yola çıkarak Ahî Evren'in vefatının hicri 658 (1260) ile 660 (1262) yılları arasında olduğunu savunmaktadır.¹³⁴ Dönemin siyasi koşulları nedeniyle hakkında yeterli bilgilerin aktarılmamasına rağmen Ahî Evren, günümüzde dahi Ahîlik kurumu söz konusu olduğunda akla ilk gelen isim özelliğini taşımaktadır. Hakkındaki bilgilerin yetersizliğine rağmen bu denli hafızalara kazınmasında Ahîlik çatısı altında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin ve yaşadığı olumsuzluklara rağmen ideallerini gerçekleştirmek için verdiği mücadelenin rolü büyüktür. Ahî Evren'in yaşamını yüzeysel olarak ele aldıktan sonra biraz daha geriye giderek Ahî Teşkilatı'nın kurulduğu ortam ve kuruluşuna zemin hazırlayan sebepler incelenecektir.

2.2.2. Ahîlik Teşkilatı'nın Kuruluş Ortamı

Ahîliğin Anadolu'da kurulmasından önceki dönemde, ticaret ve zanaat hayatının çoğunluğunu gayrimüslim olan yerel halk oluşturmuştur. 11. yüzyılın sonlarında Anadolu'da askeri gücü elinde tutan Türklerin, bu bölgede varlıklarını kalıcı hale getirebilmek için ekonomik yönden de güç elde etmeleri gerekmiştir. O dönemde büyük bir çoğunluğu göçebe olan Türkler, zanaat ve ticaret alanlarındaki ihtiyaçlarını büyük ölçüde Türkleşmiş olan İran bölgesinden sağlamışlardır. 13. yüzyılda Moğol saldırısına uğrayan Harzemşah Türklerinden yüzbinlerce tüccar ve zanaatkar batıya göç etmek zorunda kalmış ve birçoğu Anadolu'ya yerleşmiştir. Ticaret ve zanaatlarını Anadolu'da icra etmeyi sürdürerek kendi aralarında örgütler de oluşturmaya başlamışlardır.¹³⁵ Göçebe bir toplum olan Türklerin Anadolu'ya göç etmelerinin ardından yerleşik hayata geçme sürecinde, hayatlarını idame ettirebilmek ve yeni hayat tarzına uyum sağlayabilmek için meslek edinmeleri ve sanat öğrenmeleri zorunlu hale gelmiştir. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçme sürecinde iktisadi zorunlulukların yanında Türkler, aynı zamanda İslamiyet'i daha önce kabul eden Araplar ve İranlıların kültürleri ile de bir etkileşim haline girmiştir. Bu etkileşim her zaman olumlu sonuçlar doğurmamış, yeni kültürlerle ve yerleşik hayat düzenine uyum sağlamakta zorlanan bazı gruplar sorun çıkarmıştır. Dolayısıyla bu uyum sürecinde İslam inancı ve Türk geleneklerini bir sentez haline getirmeyi başararak hayata geçiren öncü gruplara ihtiyaç doğmuştur. Böyle bir ortamda kurulmaya başlanan Ahî teşkilatı toplumda huzur ve güvenlik ortamının oluşmasına

¹³⁴ Bayram, s.116.

¹³⁵ Neşet Çağatay, "Anadolu'da Ahîlik ve Bunun Kurucusu Ahî Evren", *Bellekten* 46, sayı 182 (1982): 423-36, s.424.

katkı sağlamıştır.¹³⁶ Bunun yanında Anadolu'ya göç eden Türkmenler arasında meslek sahibi ve sanatkâr olan insanlar tecrübelerini diğerlerine öğreterek yerleşik hayata geçiş sürecinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu bağlamda Ahî Teşkilatı'nın kuruluş amaçlarından birisi de sistemli bir şekilde meslek ve sanat eğitimi vermek olmuştur.¹³⁷ Eğitimini tamamlayan Ahîler belli bir hiyerarşi sisteminde ilerleyerek zamanla usta olmaya hak kazanarak mesleğin öğreticisi konumuna erişmiştir. Böylece Ahîlik teşkilatı içerisinde birbirini tamamlayan bir meslek eğitim sistemi gelişmiştir.

Ahî Teşkilatı'nın Anadolu'da yayılmasında sosyal ve iktisadi etkenlerin yanında siyasi olaylar da etkili olmuştur. Daha önce bahsi geçtiği üzere, fütüvvet teşkilatı Ahîliğin öncü modeli niteliğindedir. Bu sebeple Ahîliğin resmen tanınmasında fütüvvet geleneğinin iktidar tarafından kabul ve teşvik edilmesinin etkisi büyüktür. Bu bağlamda Türkiye Selçukluları yönetiminde fütüvvet teşkilatına bağlanmayı talep eden ilk sultan I. İzzettin Keykavus olmuştur.¹³⁸ Sinop'u fetheden Sultan I. İzzettin Keykavus, dönemin önde gelen alimlerinden biri olan Mecneddin İshak'ı beraberinde birçok kıymetli hediyelerle Abbasi Halifesi en-Nâsır li-Dinillah'a göndererek fethi müjdelemesini ve kendisine fütüvvet şalvarı vermesini istemiştir. Bu isteği kabul eden Halife, Sultan'a fütüvvet şalvarının yanında kendisinden çıkardığı bir kemerle birlikte bir de fütüvvet mektubu göndermiştir. Bunun yanında yine Halife'nin emriyle Sultan'a fütüvvet elbisesi giydirilmiştir.¹³⁹ Böylece hem dini hem siyasi amaçlarla gerçekleştirilen bu adımlar sayesinde Türkiye Selçuklu Devleti yönetimi resmi olarak fütüvvet teşkilatına dahil olmuştur. Sultan I. İzzettin Keykavus'un vefatının ardından tahta geçen I. Alâeddin Keykubad da fütüvvet geleneğini sürdürmüş, onun döneminde fütüvvet geleneğine paralel bir kurum olan Ahîlik halk arasında hızla yayılmıştır. Zamanla askeri kimliği ön plana çıkan Ahîlik sayesinde özellikle Babaî isyanı ve Moğol istilası sürecinde zayıf merkezi otoritenin yeri doldurulmaya çalışılmış ve şehir savunmalarında Ahîler büyük bir rol oynamıştır.¹⁴⁰ Toparlayacak olursak 13. Yüzyılda Türklerin Anadolu'da yerleşik hayata geçme süreci ve hanedanın taht kavgaları, bazı grupların isyanı ve Moğol istilalarının yaşandığı bir dönemde sosyal, iktisadi ve askeri sorumluluklar üstlenen bir sivil teşkilat olarak Ahîliğin kuruluşu gerçekleşmiştir. Kurulduğu

¹³⁶ Adnan Gülerman ve Sevda Taştekil, *Ahî Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri* (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1993), s.22-23.

¹³⁷ Anzavur Demirpolat ve Gürsoy Akça, "Ahîlik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2004): 355-76, s.365.

¹³⁸ Mustafa Akkuş, *Moğol İstilasına Dini Muhalefet (İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri)* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2022), s.207.

¹³⁹ İbn Bibî, *El Evamir'ul-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, ed. Mürsel Öztürk (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), s.176-78.

¹⁴⁰ Akkuş, *Moğol İstilasına Dini Muhalefet (İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri)*, s.109-110.

andan itibaren zamanla tarihi bir önem kazanan Ahîlik Teşkilatı'nın işleyişini anlamak adına teşkilatın kapsamını ve icra ettiği faaliyetleri incelemek yerinde olacaktır.

2.3. Ahîlik Teşkilatının Faaliyet Alanı

Ahîlik, 13. Yüzyılın başlarında Anadolu'da Abbasi Halifesi en-Nâsır li-Dinillâh'ın kurmuş olduğu fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur. Türk-Fütüvvet hareketi olarak isimlendirebileceğimiz bu teşkilat fütüvvet anlayışına sanat ve iktisat anlamında farklı bir boyut kazandırarak İslam Medeniyetinde emsalsiz bir örnek teşkil etmiştir. Toplumla hizmet etme amacıyla esnaf ve sanatkârlardan oluşan bir teşkilat olarak kurulmuş ve iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel faaliyetler içerisinde aktif bir şekilde yer almıştır. Ahî Şecerenameleri ve Ahî Fütüvvetnâmelerinde belirtildiği üzere belli bir hiyerarşi sistemi içerisinde çalışmak ve bir sanat icra etmek kutsal bir değer olarak kabul edilmiştir. Teşkilata mensup atölyeler, işyerleri, zaviye ve tekkelerde mesleki eğitimler verilerek sanat dallarının sürdürülebilirliği ve işlevselliği artırılmıştır.¹⁴¹ Bu noktada fütüvvet hareketinden ayrılan Ahî Teşkilatı halk arasında sosyo-ekonomik dengeyi sağlamak adına faaliyetler yürütmüştür.¹⁴² Temel ilkeleri İslam Ahlakına ve buna uygun Türk geleneklerine dayanan Ahîlik teşkilatı, iktisadi ve sosyal hayatın bu ahlak kaidelerine göre güçlendirilmesi ve toplumda bir huzur ve güven ortamının oluşmasını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Ahîlerin kurduğu tekke ve zaviyeler zamanla birer "ahlak mektebi" niteliği kazanmış ve buralarda Türk örf ve gelenekleriyle İslam ahlakının bir araya getirdiği değerlerin eğitimi verilmiştir.¹⁴³ Böylece Ahîler esnafları aynı teşkilat çatı altında toplayarak hem iktisadi hem ahlaki yönden faaliyet gösteren bir sistem kurmuşlardır. Zamanla şehirleri de aşarak köylere ve uç bölgelere kadar yayılan Ahîlik Teşkilatı, ticaret ve sanat ahlakı ile birlikte Türk-İslam kültürünün ve geleneklerinin gelişmesinde ve nesiller boyu aktarılmasında çok önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁴⁴ Meslek eğitimleri ve mesleğin icra edilmesi hakkında sahip oldukları kaidelerin yanında sosyal hayatta öncü rol üstlendikleri prensipleri olmuştur. Misafir ve yolcu ağırlamak bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir. Orta çağ yaşam şartları göz önünde bulundurulduğunda yolculukların, konaklamanın ve haberleşmenin yeterince güvenli ve ulaşılabilir olmadığı bu dönemde yolcuların misafir edilerek ihtiyaçlarının karşılanması benzerine rastlanılmayan bir

¹⁴¹ Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s.20.

¹⁴² Neşet Çağatay, "Fütüvvetçikle Ahîliğin Ayrıntıları", *Belleten* 40, sayı 159 (1976): 423-38, s.429.

¹⁴³ Gülerman ve Taştekel, *Ahî Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*, s.55.

¹⁴⁴ Karasoy, "Ahî Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahîlik", s.15.

durumdur.¹⁴⁵ İbn Battûta Anadolu’da yaptığı yolculuğu boyunca şahit olduğu Ahî geleneklerine seyahatnamesinde övgülerle yer vermiştir.¹⁴⁶ Antalya ve Denizli şehirlerini ziyaret ettiği zaman kendilerine ısrar edilmesi üzerine her iki şehirde de Ahî zaviyelerinde misafir edildiklerinden bahsetmiştir. Kendilerini tekkelerinde misafir etmek için adeta yarışan¹⁴⁷ Ahîlerin çok güzel davranışlı ve misafirperver olmaları, misafirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda geniş imkanlar sunmaları İbn Battûta’yı oldukça etkilemiştir.¹⁴⁸ Bolu’ya yaptığı seyahat sırasında tekkelerinde konakladıkları Ahîlerin ev sahipliğinden ötürü çok memnun kalarak “*Hak Teala yabancılara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımını esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalarıymışçasına bağrına basan bu dervişlere en güzel mükâfatı versin!*” şeklinde dua etmiştir.¹⁴⁹ Anadolu’nun farklı şehirlerine yaptığı seyahatlerin büyük bir kısmında Ahîlerin misafiri olan İbn Battûta’nın bu aktarımları oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Farklı bölgelerde yaşamalarına rağmen bütün Ahîlerin aynı özelliklere sahip olmaları onların belli ilkeler çerçevesinde bir teşkilat halinde hareket ettiklerini göstermektedir.

Bazı araştırmacı ve yazarlar Ahî Teşkilatı’nın orta çağda Orta Doğu İslam dünyasında ve Batı Avrupa ülkelerinde kurulan bazı örgütlerden esinlenmiş olabileceğini savunmaktadır. Öncelikle Ahî Teşkilatı ile İslam Dünyasında yüzyıllar boyu var olan fütüvvet anlayışı arasındaki bağ daha önce belirtilmiştir. Bu bağlamda Fütüvvet anlayışı yiğitlik ve kahramanlık gibi daha çok askeri ve siyasi alanda etkili olurken Ahî Teşkilatı bunu daha ileri boyuta taşıyarak iktisadi, sosyal ve kültürel bir anlam kazandırmıştır.¹⁵⁰ Bunun yanında Avrupa ülkelerinde kurulmuş olan esnaf ve sanatkâr örgütlerinin kuruluş amacı ve faaliyet alanları ele alındığında belli kurallar çerçevesinde yardımlaşma üzerine dayalı ticaret ve alışveriş faaliyetlerini düzenleyen ilkelere dayandığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu örgütler ile Ahîlik arasında her ne kadar benzerlik görülse de zaman içerisinde maruz

¹⁴⁵ Neşet Çağatay, “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu alanda Ahîliğin Etkileri)”, *Bellekten* 52, sayı 203 (1988): 485–500, s.491.

¹⁴⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*.

¹⁴⁷ Ahîlerin misafirleri ağırlamak için birbirleriyle yarış halinde olmaları Türk-İslam kültüründe misafirperverliğin son derece önemli bir yeri olduğunun bilincinde olmayan bazı şarkiyatçılar tarafından Ahîlerin misafir ağırlamak için kavga ettikleri ve aralarında tartışmalar bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır (Güray Kırpık, “Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahîlik Ve Mesleki Eğitim”, içinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, ed. Refik Turan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 689–99.

¹⁴⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, s.409.

¹⁴⁹ İbn Battûta, s.437.

¹⁵⁰ İlk fütüvvetnâmelerde teşkilat mensuplarının sosyal ve manevi yönlerini eğitmenin amaçlandığı görülmektedir. İlerleyen dönemde Anadolu’da kaleme alınan fütüvvetnâmelerde ise mesleki ve sanatsal faaliyetlerin geliştirilmesine dair kurallar yer almaktadır (Çağatay, “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu alanda Ahîliğin Etkileri)”. Bu durum Anadolu’da fütüvvetin Ahîliğe geçiş sürecini ortaya çıkarmaktadır.

birakıldıkları baskılar sonucu dini ve siyasi otoritelere bağılı hale gelmeleri noktasında Ahî Teşkilatı'nın taşıdığı özelliklerden bariz bir şekilde ayrılmışlardır. Nitekim Ahîler varlıklarının hiçbir döneminde bir din ya da devlet adamının baskısı altında bir otoriteye bağlanmamış, tam tersine yaşanan önemli olaylarda kendilerinin yardımına başvuru bir statü sahibi olmuşlardır. Ahîlerin sanat ve meslek konusunda ya da dini ve tasavvufi hayatta bir büyüğü kendilerine pir ve üstat olarak kabul etmeleri yaşadıkları baskı ve zorunluluk neticesinde değil, kendi hür iradeleri ile yaptıkları tercihler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu durum onları Avrupa'daki benzer örgütlerden ayıran en önemli özellik olmuştur.¹⁵¹

13. Yüzyıl Anadolu'sunda iktisadi ve sosyal hayata büyük katkısı olan Ahilik Teşkilatı, sivil bir kurum olarak dönemi için emsalsiz bir örnek niteliğindedir. Başlangıçta iktisadi ve sosyal amaçlar doğrultusunda kurulan Ahilik teşkilatı zamanla siyasi ve askerî açıdan güçlü bir konuma yükselmiş ve kritik anlarda üstlendiği misyon ile tarih sahnesinde yer almıştır. Bizans esnafına karşı içerisinde oldukları ekonomik rekabet karşısında meslek ve sanatlarını icra ederken Moğol tehlikesine karşı her an savaşmaya hazır durumda olmak büyük önem taşımıştır. Bu sorunun en etkili çözümü olarak kurulan Ahi Teşkilatı meslek hayatı ile askeri çalışmaları bir arada yürütmüştür.¹⁵² Bazı dönemlerde yaşanan siyasi baskılara ve Moğol işgallerine rağmen çalışmaları zaman zaman durma noktasına gelse de Ahilik Teşkilatı bugün dahi ideal bir teşkilat olarak adından bahsettirmektedir. İnsan hayatının iktisadi, sosyal ve ahlaki yönlerini düzenleyen ve korumayı amaçlayan bir sisteme sahip olan Ahilik Teşkilatının yüzyıllar boyu süren kültürel bir aktarım haline gelmesinde teşkilat mensuplarının benimsedikleri eğitim metodunun önemi büyüktür.

2.4. Ahilik Teşkilatı'nın Eğitim Metodu

Ahîlik teşkilatının temeli ve ahlaki ilkeleri fütüvvet anlayışına dayanmaktadır. Teşkilat öğretilerinde, fütüvvet anlayışının insanlara kazandırmayı gaye edindiği eli açık olmak, insanlara yardım etmek ve cesur olmak gibi erdemlere büyük bir yer vermişlerdir. Bununla birlikte teşkilatlanma yöntemleri ve çalışma alanları süreç içerisinde değişerek gelişmiştir.¹⁵³ Örneğin Ahîlik teşkilatının meslek eğitimlerinde bir eğitim metodu olarak yamak, çırak, kalfa ve usta gibi hiyerarşik bir sınıflandırma bulunmaktadır.¹⁵⁴ Bu süreçte

¹⁵¹ Çağatay, s.488-89.

¹⁵² Çağatay, "Fütüvvetçikle Ahîliğin Ayrıntıları", s.432.

¹⁵³ Faruk Andaç, "Osmanlı Döneminde Ahîlik Teşkilatı", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11 (1994): 1-14, s.2.

¹⁵⁴ Çağatay, "Fütüvvetçikle Ahîliğin Ayrıntıları", s.425.

Ahîlik teşkilatının bir ilkesi olarak mesleğin piri kabul edilen ustaya son derece saygı göstermek büyük bir önem taşımaktadır. Bir meslek dalında yetkinlik kazanabilmek için o mesleğin pirine bağlılık teşkilatın önde gelen şartlarından biridir.¹⁵⁵ Çıraklık döneminden itibaren birliğin içinde yükselmek için mesleki yatkınlık ve liyakat şartı koşulmuştur. Mesleğini iyi öğrenmeyen çırakların dükkân açmalarına izin verilmemiştir.¹⁵⁶

Ahî Teşkilatı'nda verilen meslekî eğitimin ilk kademesi yamaklık dönemidir. Bu dönemde 10 yaşın üstünde olan yamaklar ebeveynlerinin izniyle bir ustanın yanında çalışarak eğitim görmeye başlamıştır. İki yıl boyunca ücret almadan çalışan yamaklar aynı zamanda zaviyeye giderek dini ve ahlaki eğitimlerine devam etmiştir. İki yılın sonunda ise bir toplantı düzenlenerek verilen kararlar yamaklar çıraklık dönemine geçmiştir. Mesleklerin çıraklık eğitimi süreci genellikle 1001 gün boyunca devam ederken kuyumculuk mesleğinin çıraklık süreci diğerlerine göre daha uzun sürecek şekilde belirlenmiştir. "Fityân" ismi verilen çıraklar kalfalığa geçmek için, ustalardan ve kalfalardan oluşan bir heyetin önünde sınava tabi tutulmuştur ve sınavı başarıyla geçenlere "kalfalık" unvanı verilmiştir. Kalfalık süresi genellikle üç yıl olarak belirlenmiştir. Kalfaların ustalığa geçebilmesi için ise kendi ustası ve başka birliklerin ustalarının güvenini ve onayını kazanması gerekmiştir.¹⁵⁷ Teşkilatın en usta ve saygı gösterilmesi gereken üyesi "ahi" unvanına sahiptir ve tam anlamıyla bir tarikat şeyhi konumundadır. Ahilerin yardımcıları konumunda olan ve "yiğitbaşı" ya da "server" ismi verilen üyeler idari hiyerarşide ikinci sıradadırlar.¹⁵⁸ Gelenek halinde uzun yıllar boyunca yaşatılan bu sistemin Ahî Evren gibi Ahî pirllerinden tevarüs ettiği ve bu sebeple uygulanması zorunlu olan kutsal kurallar gibi kabul edildiği bazı Ahî şecerenamelerinde aktarılmıştır.¹⁵⁹ Bu şekilde sistemli bir hiyerarşiye sahip olan Ahî teşkilatlarında ince detaylarına kadar meslek eğitimleri verilirken, aynı zamanda mesleğin kendisine ve meslekte daha fazla tecrübe sahibi olan kimselere saygı duyulması gerektiği aşılacaktır.

Teşkilatın kurucusu olan Ahî Evren'in dini ve ahlaki muhtevaya sahip eserleri Ahîlik eğitiminde bir temel oluşturmuştur. Anadolu'da çeşitli bölgelerde eğitim veren kimseler çoğunlukla Ahî eğitimcileridir. Örneğin dönemin en önde gelen isimlerinden olan

¹⁵⁵ İsmet Uçma, "Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahîlik" (İstanbul Üniversitesi, 2003), s.92.

¹⁵⁶ Atilla Yücel, "Ahîliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15, sayı 2 (2010): 151-68, s.154.

¹⁵⁷ Kırpık, "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahîlik Ve Mesleki Eğitim", s.694.

¹⁵⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 3. baskı (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021), s.99.

¹⁵⁹ Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s.163.

Mevlana'nın oğlu Alaüddin Çelebi de bir Ahî eğitimcisidir.¹⁶⁰ Ahîlik eğitim sisteminin temelini oluşturan ahlaki öğretiler doğrultusunda mesleki eğitim ile birlikte ahlaki ve sosyal kurallar bir bütün halinde verilmiştir. Teşkilat mensuplarına mesleki bilgilerin yanında haftanın belli günlerinde ahlak eğitimi, silah talimi ve at binme gibi dersler de verilmiştir.¹⁶¹ Bunun amacı ise mesleğin temelini ahlaki bir zemine oturtturarak kişiyi hem sosyal hem ekonomik anlamda faydalı, verimli ve üretken bir hale getirmektir.¹⁶²

Ahî Teşkilatı'nın sahip olduğu ilkelerin ve kuralların korunması adına birçok fütüvvetnâme kaleme alınmıştır.¹⁶³ Tarihte ilk olarak sufilerin başlattığı fütüvvetnâme geleneği Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillâh döneminde yeni bir boyut kazanmıştır. Sufiler fütüvvet kelimesini tasavvufla eşdeğer görürken, Halife Nâsır Lidînillâh döneminden itibaren fütüvvetnâmeler, fütüvvet teşkilatının tüzüğü haline gelmiştir. 13 ve 16. Yüzyıllara geldiğinde ise kaleme alınan fütüvvetnâmeler, Ahî Teşkilatının usul ve yöntemlerini içeren eserlerdir.¹⁶⁴ Bu eserler sayesinde Türk-İslam ticaret adabı yazıya dökülerek kalıcı hale gelmiş, nesiller boyu aktararak Türk-İslam medeniyetine ve edebiyatına katkı sağlamıştır.

2.5. Ahi Teşkilatı'nın Ekonomik Yönü

13. yüzyılda Türkistan ve Harezmi bölgesinde gerçekleşen işgaller nedeniyle o dönemin gelişmiş ve uygar şehirleri kabul edilen Buhara, Taşkent, Semerkant, Belh ve Merv gibi bölgelerde mesleğini icra eden birçok esnaf ve sanatkâr Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁵ Bu göç sürecinde Anadolu'ya yerleşmeye başladıkları ilk dönemlerde şehirden uzak yerleşimler kuran Türkler, şehir hayatı süren Rum halkına mesafeli yaklaşmış ve onları "tembel" anlamına gelen "yatuk" ismiyle nitelendirmişlerdir. Fakat bu durum zaman içerisinde iktisadi açıdan Rumlara bağlı kalmalarına engel olmamıştır. Bu durumdan rahatsız olmaları sonucunda loncalar halinde çalışan Rum esnafına karşı rekabet edebilmek için teşkilatlı bir şekilde çalışmalarını gerektiğini fark etmişlerdir. Bu bağlamda Türk halkının ihtiyaçlarını yerli sanatkarların ürünleriyle gidermeyi ve yerli ekonomiyi canlandırmayı amaçlamışlardır.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Bayram, s.162.

¹⁶¹ Çağatay, "Fütüvvetçikle Ahîliğin Ayrıntıları", s.425.

¹⁶² Sahura Arıcan, "Burgazi Fütüvvetnâmesine Göre Ahîlik'te Ahlak Eğitimi", içinde *Konya Kitabı XIX: Türkiye Selçukluları ve Konya (Sosyal ve İktisadi Hayat)*, ed. Mustafa Akkuş (Konya: Konya Ticaret Odası, 2023), 353-66, s.355.

¹⁶³ Karasoy, "Ahî Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahîlik", s.16.

¹⁶⁴ Ocak, "Fütüvvet".

¹⁶⁵ Çağatay, "Fütüvvetçikle Ahîliğin Ayrıntıları", s.431.

¹⁶⁶ Kırpık, "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahîlik Ve Mesleki Eğitim", s.290.

Böylece Anadolu'da Müslümanların ve Türkmenlerin ticaretle uğraşma oranı artmış, gayrimüslim tüccarlara karşı rekabet dengelenmiştir. Yeni meslek dallarının ortaya çıkmasıyla birlikte insanların geçimlerini sağlamak için potansiyellerine uygun meslekler tercih etmeleri kolaylaşmıştır.

Ahi Evren öncülüğünde kurulan Ahi Teşkilatı başlangıçta deri, saraç ve kundura imalatı gibi meslekleri kapsıyorken zamanla farklı meslek dallarını da çatısı altında toplamış ve yeni mesleki dalların oluşmasında öncü rol üstlenmiştir. Ahi Evren'in Anadolu'ya gelmesiyle birlikte ilk önce Kayseri'de kurulan ve daha sonra zamanla Anadolu'nun diğer bölgelerine de yayılan Ahi teşkilatı, halkın refah ve mutluluk seviyesinin yükseltilmesi için sanatın ve çeşitli sanat kollarının yaşatılmasını ilke edinmiştir. Bunun yanında aynı sanatla uğraşan insanların bir araya gelerek sanatlarını birlikte sürdürmeleri gerektiğini savunmuştur. Böylelikle şehirlerde sanayi ve çarşı siteleri kurma düşüncesi ortaya çıkmış ve Ahi Teşkilatı mensupları tarafından hayata geçirilmiştir.¹⁶⁷ Bu prensiplerin temelinde insanların geçimini sağlamasında ve kültürel değerlerin yaşatılmasında önemli bir yeri olan sanat dallarının icra edilmesine ve korunmasına teşvik edilmeleri yatmaktadır. Ayrıca aynı sanat dalları ile meşgul olan kimselerin örgütlenerek belli bir sistem altında meslektaşları ile birbirlerine destek olarak mesleklerini icra etmeleri ve geliştirmeleri, halka olabildiğince en yüksek şekilde faydalı olmaları gerektiği düşünceleri yer almaktadır.

Ahiler şehirlerde her sanat ve meslek dalı için ayrı ayrı oluşturulmuş ve arasta, bedesten ya da uzun çarşı ismi verilen duvarlarla çevrili yapılar içerisinde yan yana inşa edilmiş dükkanlarda mesleklerini icra etmişlerdir. Aralarında güçlü bir kontrol sağlayarak standart bir şekilde hem sağlam hem uygun fiyatlı ürünler satarak farklı milletlerden ve dinlerden insanlar ile ticaret yapmışlardır.¹⁶⁸ Esnaf ve sanatkârların yapmış oldukları üretimin miktarı, boyutu, kalitesi ve fiyatı gibi tüm özellikleri belirlenen kurallara göre yapılmış, bu kurallar doğrultusunda denetlemeler gerçekleştirilmiştir. Ürünlerden elde edilen kâr miktarı maliyet fiyatının çok az üstünde tutularak fahiş fiyat alınmasının önüne geçilmiştir. Bunun yanında esnaf ve sanatkârların belli bir kazancın üzerindeki miktarı ortak kasaya koymaları şartı ile belli kimselerin çok zengin olması engellenmiş ve paranın dolaşımı temin edilmiştir. Ortak kasada biriken bu paralarla yeni dükkân açmak isteyen esnafa yardım edilerek ticaret

¹⁶⁷ Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s.164.

¹⁶⁸ Çağatay, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu alanda Ahiliğin Etkileri)", s.496.

hayatına yeni esnafların katılması teşvik edilmiştir.¹⁶⁹ Uygulanan bu kurallar sayesinde üretim kontrol altına alındığı gibi üreticinin ve tüketicinin hakları da güvence altına alınarak güvenli bir alışveriş ortamı oluşturulmuştur. Böylece Anadolu’da Türklerin sosyo-ekonomik hayatı gelişerek güçlenmiş ve ticarete önemli bir konum elde etmişlerdir.

Kaynaklarda teşkilatın rolü ve işlevinin merkezinde iktisadi ve ticari yapının düzeni konusunun önemli olduğu görülmektedir. Özellikle fethedilen bölgelerde teşkilatlanarak bölgenin ticari hayatına etki eden Ahilik önemli bir düzenleyici işlev görmüştür. Yine arz-talep dengesine yönelik önemli bir görev üstlenen teşkilat, iktisadi anlamda bir boşluğun ve tutarsızlığın da önüne geçerek ticari hayatın sürekliliğine oldukça katkı sağlamıştır. Dönemin yaşanan olumsuz şartlarında iktisadi hayatın ve esnafın korunmasını ilke edinen Ahiler önemli roller üstlenmiştir. Örneğin Moğolların yağmacı tutumları, halka aşırı vergi yüklemeleri, istila ve sonrasında tüccar ve sanatkâr ile Anadolu’nun iktisadi hayatına zarar vermeleri gibi sebeplerle Ahiler, istilaya karşı büyük mücadeleler vermişlerdir.¹⁷⁰ Çok yönlü işlevselliği olan Ahi Teşkilatı’nın, Moğol istilaları ve yaşanan bazı taht kavgaları neticesinde toplumda huzur ve güven ortamını korumak amacıyla verdikleri mücadeleler neticesinde askeri ve siyasi yönleri ortaya çıkmıştır.

2.6. Ahi Teşkilatı’nın Askeri ve Siyasi Yönü

Ahi teşkilatları zamanla sadece iktisadi bir teşkilat olmaktan öteye geçerek siyasi ve askeri bir etken haline gelmiştir. Özellikle 13. yüzyılda Selçuklu Devleti’nin otoritesinin sarsıldığı dönemde, şehirlerde olduğu kadar uç bölgelerde de güç sahibi olmaları bir takım karışıklık ve çatışmaları önlemelerini sağlamıştır. Büyük şehirlerde teşkilatlanan ahilerin kendilerine ait müstakil zaviyeleri bulunmuştur. Küçük şehirlerde ve köylerde ise farklı meslek gruplarından Ahiler bir araya gelerek birlikler oluşturmuşlardır. Fiyat tespiti, mal ve kalite kontrolü gibi denetimler bu birlikler aracılığı ile yürütülmüştür. Aynı zamanda bu birlikler ve zaviyeler sayesinde mesleklerin kendi iç sorunlarına çözümler üretilmiş ve meslek grupları ya da halk ile devlet ilişkileri hakkında çalışmalar gerçekleştirilmiştir.¹⁷¹ İbn

¹⁶⁹ Mehmet Gök, “Ahilik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”, *International Journal of social and Economic Sciences* 11, sayı 2 (2021): 91–120, s.100.

¹⁷⁰ Mustafa Akkuş, “Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler”, içinde *III. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU: XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri*, ed. Ahmet Gökbel ve Ahmet Doğan (Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2017), 613–26, s.617.

¹⁷¹ Erşahin Ahmet Ayhün, “Anadolu’ya Müslüman Türk Mayası: Ahilik Teşkilatı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, sayı 4 (2017): 81–100, s.96.

Battûta seyahatnamesinde Kayseri ziyaretini anlatırken Ahîler hakkında şu ifadeler yer verir: “Yörenin törelerinden biri de hükümdar bulunmadığı takdirde şehirde ahîlerin idareyi ellerine almaları, bir nevi hükümet etmeleridir. Ahî, gücü ölçüsünde geleni gideni ağırlar, giydirir, misafirlerin altına binek verir. Davranışları, buyrukları ve ata binişleriyle tıpkı bir hükümdar gibi hareket ediyorlar!”¹⁷² Ahîlerin sahip oldukları askeri ve siyasi güçten destek almak isteyen idareciler zaman zaman onların yardımına başvurmuştur. Örneğin Türkiye Selçukluları tarihinde önemli bir yeri olan Emir Muînüddin Pervâne, Kılıçarslan ve Keyhüsrev arasındaki taht kavgasında Konya Ahîlerine giderek tahtta olan Kılıçarslan’a karşı ayaklanmalarını talep etmiştir. Bu talebine olumsuz cevap almasının ardından Ahîler Kılıçarslan yönetimini korumak adına şehirde gözcüler yerleştirerek ve gerekli istihbaratı sağlayarak Sultana karşı isyan çıkmasını engellemeye çalışmışlardır.¹⁷³ Yine Türkiye Selçukluları tarihinde önemli bir yeri olan Cimri hadisesinde Ahîlerin de yer aldığı aktarılmaktadır. Karamanoğlu Mehmed Bey, Türkiye Selçuklu Devleti tahtının boş kalmasından istifade ederek, Sultan İzzettin Keykavus’un oğlu olduğu iddia edilen ve asıl ismi Gıyâseddin Siyavuş olan fakat halk arasında “Cimri” ismiyle tanınan kişiyi tahta oturtmak için isyan çıkarmıştır. Beraberindeki Türkmenlerle birlikte Cimri’nin nesebini naibe haber göndererek ve kanıtlamak isterlerse kabul edeceklerini bildirerek Konya’nın kapısına kadar ilerlemişlerdir. Taleplerinin kabul edilmemesi üzerine kapıları ateşe vererek şehre girmişlerdir. Orada bulunan Ahîler de bu ateşin yakılmasına yardımda bulunmuştur.¹⁷⁴ Cimri’nin ve onun tahta çıkarılmasıyla birlikte vezir olan Karamanoğlu Mehmed Bey yönetiminde bu hadiseye destek veren ve vermeyen tüm Türkmenler ve Ahîler Cimri’nin saltanatına biat etmeye zorlanmıştır.¹⁷⁵ Anonim Selçukname’de aktarıldığına göre Karamanoğlu Mehmet Bey, Sahip Fahreddin’in Sultan Gıyâseddin’i çağırdığını duyunca Cimri’yi yanına alarak Karaman’a geri dönmüştür. Sultan Gıyâseddin’in Konya’da birkaç gün kaldıktan sonra tekrar Kayseri’ye gitmesi üzerine ise Mehmed Bey ve Cimri askerleriyle birlikte tekrar Konya kapılarına dayanmıştır. Bu sefer şehrin ileri gelenleri ve Ahîler kapıları kapatarak şehri savunmaya geçmiştir. Günlerce süren kuşatmaya rağmen Mehmed Bey ve beraberindeki Türkmenler şehri düşürememiştir. Şehrin savunmasında ise Ahî Hamid ve Ahî Ahmet Şah gibi Ahîler önemli rol oynamıştır.¹⁷⁶ Yine 1286 yılında Moğol şehzadesi Geyhatu’nun Konya’ya ilerlemesi üzerine Konya halkı büyük bir korkuya kapılmıştır. Ahî

¹⁷² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, s.415-16.

¹⁷³ Bîbî, *El Evamir ’ul-Ala ’iyye Fi ’l-Umuri ’l-Ala ’iyye*, s.99.

¹⁷⁴ Bîbî, s.203-204.

¹⁷⁵ Bîbî, *El Evamir ’ul-Ala ’iyye Fi ’l-Umuri ’l-Ala ’iyye*, s.209.

¹⁷⁶ Anonim, *Tarihi Ali Selçuk (Selçukname)*, ed. Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner (Ankara: Atif Yayınevi, 2014), s.50.

Reisi Ahî Ahmed Şah ve beraberinde iki bin civarında Ahîlerden oluşan bir birlik ile Konya yakınlarında ve 50.000 kişilik ordusuyla konaklayan Geyhatu'ya hediyeler götürerek onu teskin etmişlerdir.¹⁷⁷ Yine dönemin önemli olaylarına ışık tutan eserlerden biri olan Şikârî'nin *Karamanname* isimli eserinde zikredildiğine göre Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı ele geçirdiği dönemde şehrin önde gelen dört şahsı arasında Ahî Nahis ve Ahî Murad isimlerini taşıyan Ahîler de vardır. Bu isimler halk arasında dinlenen ve sözlerine güven duyulan kimselerdir. Yine Mehmet Bey'in idaresi altındayken bu Ahîlerin Konya kapılarını Kürt birliklere açmaları sayesinde Mehmet Bey Konya'yı kaçarak terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁸ Verilen örneklerde görüldüğü üzere Ahîler Türkiye Selçukluları için önemli kabul edilen tarihi olaylarda gerek siyasi gerekse askeri anlamda önemli roller üstlenmişlerdir. Ahîliğin Anadolu'nun Türkleşme sürecinde üstlendikleri sivil askeri misyonun günümüze tam anlamıyla ulaşan bir karşılığı bulunmamaktadır.¹⁷⁹ Devlet adamlarının amaçlarını gerçekleştirmek doğrultusunda kendilerinden yardım talep etmesi, kendileriyle karşı karşıya gelmemek için yeni bir saltanata biat etmeleri için zorlanmaları ya da Moğol ordusu ile gerektiğinde diplomatik bir anlaşma sağlayacak konumda olmalarının yanında halkın birçok olay karşısında kendilerine duyduğu güven Ahîlerin halk arasında ve saray yönetimi için sahip olduğu konumun önemini göstermektedir.

İslamiyet'in kabulünden önce Türkler için Alp ya da Alp-eren ismi verilen ve milli destanlara konu olan savaştı kahramanlar büyük önem taşımıştır. İslam'ın kabulü ile birlikte alplık geleneği gazilik ülküsü ile yeni bir anlam kazanmıştır. Bu bağlamda Gazi ve Alpler fetihler yaparak İslamiyet'in yayılmasına hizmet etmek, adaleti hâkim kılmak ve Allah'ın şanını yüceltmek için savaşmışlardır. Aynı ülkü ve amaçlar Ahîler için de söz konusudur. Yanlarında sürekli kama ve hançer taşıyan Ahîler, savaş zamanlarında da teşkilat halinde savaşa katılmışlardır.¹⁸⁰ Ahîlerin sahip olduğu dini ideolojileri sayesinde İslam'ın yayılmasına katkı sunmak amacı ile gerektiği zaman orduya katılarak ya da istihbarat sağlayarak çeşitli askeri hizmetlerde bulunmuşlardır.¹⁸¹ Özellikle Moğol saldırılarında yerel bir güç olarak şehirlerin savunulmasında önemli bir rol oynamışlardır.¹⁸² Moğolların Kayseri'yi kuşatması sırasında şehri savunmak için kale duvarlarını sağlamlaştırmak için

¹⁷⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Anadolu*.

¹⁷⁸ Şikârî, *Karamanname*, ed. Metin Sözen (İstanbul: Karaman Valiliği ve Karaman Belediyesi, 2005), s.146-47.

¹⁷⁹ Kırpık, "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahilik Ve Mesleki Eğitim", s.690.

¹⁸⁰ Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s.144-45.

¹⁸¹ Demirpolat ve Akça, "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", s.365.

¹⁸² Kazıcı, "Ahilik".

uğraşmış, düşman askerleriyle çarpışmış ve büyük çaba sarf etmişlerdir.¹⁸³ Aksaray'da ise Ahi Ahmet ve kardeşi Ali Melik Paşa savaş meydanında günlerce Moğol noyanı İreçin ile çarpıştığı kaynaklarda aktarılmaktadır.¹⁸⁴ Ahiler Moğollarla doğrudan bir mücadele içerisindeyken aynı zamanda Moğol sempatisi olan siyasi yönetime de karşı çıkmışlardır. Özellikle 1260 yılından sonra Anadolu'da birçok bölgede Ahiler Türkmenlerle birlikte Moğollara ve Moğollarla iş birliği yapan yöneticilere karşı isyanlarda bulunmuşlardır. Bu isyanlarda büyük mücadeleler vermek zorunda kalan Ahiler ve Türkmenler birçok yerde katliama uğramışlar ve sağ kalanlar da takibata maruz bırakılmışlardır. İş yerleri ve mallarına el koyulan Ahiler ve Bacılar Anadolu'nun uç bölgelerinde تنها yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁸⁵ Ahilerin ve Bacıların Moğolların ve onları destekleyen idarecilerin bu denli baskısı altında bulunmalarında şüphesiz ki onların halkı işgale ve iktidara karşı mücadele için örgütlemeleri ve bunda çok etkili olmaları yatmaktadır. Bu durum da Ahilerin Türkiye Selçuklularının son döneminde siyasi ve askeri olarak güçlü bir konumda olduklarını göstermektedir.

2.7. Ahi Teşkilatı'nın Dini Yönü

İslami anlayışla doğrudan ilişkili olarak Ahilik, prensiplerini Kur'an ve sünnete dayandırarak ayrıca tasavvufi düsturları da kullanarak kendisinin meşruiyetini ve yayılma zeminini kolaylaştırmıştır.¹⁸⁶ İslami bir temel üzerine kurulup faaliyetlerini sürdüren Ahilik geleneği, her şehirde bulunan kendilerine mahsus tekkelerde belirli günlerde bir araya gelerek mevcut durumlarını ve sorunlarını masaya yatırarak müzakere etmişlerdir. Ahilik teşkilatlarına ve bu tekkelere Gayrimüslim esnafın kabul edilmemesi Müslüman-Türk esnafın ayrıcalıklı bir konuma gelmesini ve zamanla ticari hayata hâkim olmalarını sağlamıştır. Bu sebeple bir zanaat sahibi olsa da teşkilat mensubu olmadığı için ticarete sıkıntıya uğrayacağı açık olan gayrimüslimlerin İslam dinine girmesi ile Anadolu'nun Müslümanlaşması hızlanmıştır.¹⁸⁷ Ahilerin haftanın belli günlerinde bir araya geldikleri tekkelerde siyer, fıkıh ve ahlak üzerine eserlerin okunduğu dersler gerçekleştirilmiştir. Bu derslerde teşkilat mensuplarına üçü kapalı üçü açık olmak üzere altı iyi ahlak kuralları benimsetilmiştir. Bu

¹⁸³ Bîbî, *El Evamir 'ul-Ala 'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala 'iyye*, s.73.

¹⁸⁴ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), s.247.

¹⁸⁵ Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s.167-68.

¹⁸⁶ İsmail Pırlanta, "Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar", içinde *İslam Kurumları Tarihi*, ed. Eyüp Baş (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), s.370.

¹⁸⁷ Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s.100.

kuralların kapalı olmasını istediği üç şey eline (hırsızlık), diline (yalan, gıybet ve hakaret) ve beline (kendi ve başkalarının onurunu ve namusunu korumak) dikkat etmeyi kapsamaktadır. Açık olması gereken üç şey ise el (ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak), kapı (misafir ağırlamak) ve sofradır (yoksullara yemek yedirmek).¹⁸⁸ Bu ahlaki kurallar İslam dininin teşvik ettiği ve büyük önem verdiği erdemlerden oluşmaktadır. Ahilik Teşkilatı'nın en temel ilkesi her zaman güzel ahlak olmuştur ve bütün esasları bu ilke üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda ahlaki erdemleri taşımayan bir esnaf işinde ne kadar başarılı olursa olsun Ahilik öğretilerine ters düştüğü gerekçesiyle teşkilattan uzaklaştırılmıştır. Ahlaki erdemlere bu denli önem verilmesinin temelinde şüphesiz ki İslam öğretilerinin güzel ahlaka teşvik etmesi yatmaktadır.¹⁸⁹ Bu kuralların uygulanması hayatın her alanında İslam'ın buyruklarına riayet edilmesi anlamını taşımaktadır.

Ahi Teşkilatı'nın iktisadi hayatta söz sahibi haline gelmesinde benimsenen İslami iktisat ahlakının etkisi de şüphesiz ki önemlidir. Nitekim İslamî öğretiler doğrultusunda Ahilikte rüşvet, aldatma, yalan söyleme, kalitesiz mal üretmek, karaborsacılık, tembellik ya da cimrilik gibi olumsuz davranışlar yasaklanmış, bu davranışların tespit edilmesi halinde ise cezalar uygulanmıştır.¹⁹⁰ Bu şekilde iktisadi hayatta güvenilir bir ortam oluşturulmuş, esnaf ve halk arasında sağlıklı ilişkiler kurulmuştur. Böylece Müslüman ve Gayrimüslim halk tarafından Ahiliğin meşruiyeti kolayca benimsenmiştir.

İslami öğretileri faaliyet gösterdikleri alanların tamamında uygulamaya çalışan Ahilerin bu konuda en etkili oldukları bir diğer yönleri ise sosyal yaşantıdır. Misafirlerin ve yolcuların ağırlanmasını bir görev olarak benimseyen Ahilerin misafirperverlikleri dönemin seyyahlarının kendilerine hayran kalmasını sağlamıştır. İbn Battûta, seyahatnamesinde Denizli şehrinde kendilerini misafir eden Ahîler hakkında "Gösterdikleri yüksek misafirperverliğe şaşmamak mümkün değil!" ifadelerini kullanır. İlerleyen cümlelerinde yemek ikramının ardından hafızların Kur'an-ı Kerim okuduklarından ve sonrasında türkü söyleyip raks ettiklerinden bahseder.¹⁹¹ Yine Tire'ye seyahat ettiği zaman sürekli oruç tutan, dindar ve altın kalpli Ahî Muhammed adında bir kimsenin zaviyesinde misafir edildiğini bu kişinin birçok müridi olduğunu seyahatnamesinde aktarır.¹⁹² Anadolu'da ziyaret ettiği hemen

¹⁸⁸ Çağatay, "Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu alanda Ahiliğin Etkileri)", s.494.

¹⁸⁹ Saffet Sancaklı, "Ahilik ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sayı 1 (2010): 1-28, s.7.

¹⁹⁰ Sancaklı, s.11.

¹⁹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, s.409.

¹⁹² İbn Battûta, s.424.

her şehirde Ahîler tarafından misafir edilen İbn Battûta'nın bu aktarımları farklı şehirlerde yaşasalar da Ahîlerin aynı ilkelere sahip olduklarını göstermektedir. Bu da İslam dininin önem verdiği konularda dikkatli davranmak konusunda sahip oldukları hassasiyetleri göstermektedir. Ahîlik anlayışında son derece önemli bir yeri olan misafirperverlik erdemi, günümüzde hala bazı köylerde uygulanan yaran odalarının kurulmasına öncülük etmiştir. Bu odalarda köylülerin toplanması, misafirlerin ağırlanması, iş bölümü yapılarak işlerin halledilmesi ve bazı sanat kollarının icra edilmesi şüphesiz ki Ahî Teşkilatı'ndan günümüze kalan miraslardır.¹⁹³ Ahîlerin misafirperverliğe, cömertliğe ve yolcuların ihtiyaçlarını gidermeye bu denli önem vermeleri şüphesiz ki İslami öğretilerde önemi vurgulanan güzel hasletlerden ileri gelmektedir. Misafirperverliğe son derece önem veren Ahî Teşkilatı'nın, misafirlerin ağırlanması noktasında bir alt kuruluşu olan Bacıyân-ı Rûm ile birlikte hareket ettiği görülmektedir. Nitekim Bacıların Ahî tekke ve zaviyelerinde konuk edilen yolcu ve misafirlerin ihtiyaçlarını karşılama konusunda hizmet ettikleri bilinmektedir.¹⁹⁴ Bunun yanında farklı sosyal, kültürel, ticari hatta askeri faaliyetlerde bulunan Bacıyân-ı Rûm mensupları Ahîler ile aynı amaçlar doğrultusunda üzerine düşen görevleri yerine getirmiştir. Bu noktada Bacıyân-ı Rûm'dan daha detaylı bahsetmeden önce Bacılar ile Ahîler arasındaki ilişkiye değinilecektir.

2.8.1. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Kuruluşunda Ahîliğin Etkisi

Daha önce bahsi geçtiği üzere Ahîliğin kurucusu kabul edilen Ahî Evren Anadolu'ya geldikten sonra Kayseri'ye yerleşmiş ve burada farklı meslek dallarını kapsayan sanayi siteleri ile esnaf ve sanatkârlardan oluşan sistemli bir teşkilat kurmuştur. Kayseri'de kurulan bu sanayi sitelerinde kadın el sanatlarının icra edildiği iş yerleri de yer almıştır. Dericiler çarşısında derilerin işlenmesinden ortaya çıkan yünler kadınlar tarafından işlenerek değerlendirilmiş, halı, kilim ve kumaş gibi ürünler üretilmiştir. Böylece el sanatlarını üreten kadınlar ticaret hayatında da aktif bir şekilde yer almıştır. Kadınların çalışma hayatında yer almasında Ahî Evren'in tıpkı esnaf ve sanatkârları Ahî Teşkilatı çatısı altında topladığı gibi kadınların da sonradan Bacıyân-ı Rûm adı verilen teşkilat altında toplanmalarını sağlaması etkili olmuştur.¹⁹⁵ Böylece tıpkı Ahîlik gibi Bacıyân-ı Rûm da Türklerin Anadolu'daki ekonomik hayatının canlanmasına büyük ölçüde katkı sağlamıştır.

¹⁹³ Bayram, *Ahî Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahî Teşkilâtının Kuruluşu*, s.169.

¹⁹⁴ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.79.

¹⁹⁵ Bayram, s.59.

Ahîler ile Bacılar arasındaki bağı ve yürüttükleri faaliyetlerin gerçekleştirilmiş olan evlilikler sayesinde kuvvetlendiği düşünülebilmektedir. Örneğin Ahî İslam isminde bir şahıs eşi Ahî Fatma ile birlikte Ahî Ana zaviyesi için bir miktar akçe, kıyafet, sığır ve çeşitli ev eşyalarını vakfetmiştir.¹⁹⁶ Bu bağlamda Ahîlerin eşleriyle birlikte vakıf faaliyetleri yürüttüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca daha önce değindiğimiz üzere Selçuklu hanedanına mensup kadınların vakıf tesis etmeleri olağan bir durum iken bu defa sıradan kadınların vakıf işleriyle ilgilendiği görülmektedir. Bu durumda sıradan kadınların da ekonomik gelir sahibi olduğu ya da ticaretle uğraşarak gelir elde ettiği anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus ise Ahî İslam'ın eşinin de Ahî Fatma ismini taşımasıdır. Ahîlerin erkek esnaflardan oluştuğu genel bir kanı iken bu durum kadınların da teşkilat içerisinde yer alarak Ahî unvanını taşıyabileceğini göstermektedir. Bunun yanında bir Ahî eşi olarak Bacılar teşkilatında yer almasından dolayı kendisine eşine nispeten Ahî unvanının verilmiş olması da ihtimal dahilinde görünmektedir. İleride ele alınacağı üzere Bacıların lideri olarak bilinen Fatma Bacı'nın Ahî Evren'le olan evliliği de bu teşkilatın kurulmasındaki bir diğer etken olarak kabul edilebilir. Fütüvvet hareketini benimsemiş Evhadüddin Kirmanî'nin kızı ve Ahî Teşkilatı'nı öncüsü Ahî Evren'in eşi olması onun bu teşkilatın lideri olmasında etkili olduğu görülmektedir. Bu etkenler doğrultusunda İslam ülkelerinde görülen fütüvvet hareketinin zemin oluşturduğu Ahî Teşkilatı, Anadolu'da kadınlardan oluşan yeni bir teşkilatın oluşumuna büyük bir katkı sağlamıştır. İslam öğretileri ve Türk örf ve adetleri, Ahîler ve Bacılar tarafından Anadolu'da yaşatılarak, bu değerler üzerine ekonomik, sosyal, kültürel ve gerektiğinde askeri faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 13. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan taht kavgaları ve Moğol istilaları göz önünde bulundurulduğunda merkezi otoritenin sarsıntıda olduğu dönemlerde Ahîlerin yerel idareyi ellerine alması ve sükûnet ortamı oluşturmaya çalışmasında şüphesiz ki Bacıların da desteği gerekmiştir. Esnafın aynı teşkilat içerisinde bir arada yer alarak halkın büyük bir kısmı ile irtibat halinde olması kaçınılmaz bir durumdur. Bununla birlikte işleyişlerinde dini ve ahlaki ilkeleri önem vermeleri nedeniyle halk arasında itibarlı bir konuma sahip olmuşlardır. Böylece kriz anlarında olaylara müdahale etmeleri kolaylaşmıştır. Bunun yanında esnaf ve sanatkârların dışında kalan halkla ilişki kurma noktasında Bacıların önemli bir rolü olduğu ortaya çıkmaktadır. Toplumların sosyal ve siyasi hayatında kadınların yeri tarih boyunca önemli olmuştur. Günlük hayatla ilgili görevlerinin yanında sosyal hayatta aktif olarak yer almaları neticesinde bilgi aktarımında üstlendikleri rol, yeri geldiğinde siyasi boyutlar kazanmıştır. Ayrıca Bacıların aynı zamanda

¹⁹⁶ Ömer Lütfi Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023), s.230.

askeri bir yönlerinin de olması düşmanlara karşı iş yerlerinin ve şehirlerin müdafaa edilmesi noktasında Ahîlere büyük bir destek vermiştir. Hakkında oldukça sınırlı kaynaklar bulunan Bacıyân-ı Rûm teşkilatı var olduğu dönem boyunca sosyal, ekonomik, askeri ve dini anlamda önemli roller üstlenmiştir. Oluşumunda büyük bir etken olduğu kabul edilen Ahî Teşkilatı hakkında çizdiğimiz genel çerçevenin ardından Bacıyân-ı Rûm teşkilatı daha detaylı bir şekilde ele alınarak analiz edilecektir.

3. BÖLÜM: TÜRKİYE SELÇUKLU DÖNEMİNDE BİR KADIN ÖRGÜTÜ: BÂCIYÂN-I RÛM TEŞKİLATI

3.1. Baciyân-ı Rûm Teşkilatı'nın Kurulduğu Dönemin Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Şartları

13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya hâkim olan Türkiye Selçuklu Devleti, hükümdarlığının en parlak dönemlerini yaşamıştır. Bu dönemde devletin sınırları doğuda Van Gölü, kuzeyde Sakarya, batıda Dalaman, güneyde ise Alâiye'ye kadar ulaşmıştır. Bunun yanında doğuda baş gösteren Moğol saldırıları nedeniyle Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin sayısında ciddi oranda artış yaşanmıştır. 1240 yılında Horasanlı Baba İshak'ın önderliğinde hareket eden Türkmenlerin isyanı sonucu Sultan kendini güvende tutmak amacıyla Kubadâbâd Sarayına gitmiştir. Baba İshak'ın idam edilmesine rağmen Türkmenler isyanlarına devam etmiştir. Kırşehir'in Malya ovasında isyan ağır bir şekilde bastırılrsa da devletin refah içinde olmasına rağmen düzeni korumada ve savunmada güçlü olmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda Azerbaycan'da bulunan Moğol orduları 1243 yılında Anadolu'ya doğru ilerlemiş ve Köseadağ eteklerinde Selçuklu ordusunu mağlup etmiştir. Bu mağlubiyetin ardından Selçuklu Devleti'nin Moğollara vergi ödemeyi kabul etmesi üzerine barış yapılmıştır. Ancak bu savaş sonrasında madden ve manen yıpranan Selçuklu Devleti çöküş sürecine doğru ilerlemiştir.¹⁹⁷

Anadolu'nun Selçuklular tarafından fethedilmesi süreciyle birlikte İslam Medeniyetinin sınırları batıya doğru ilerlemiş ve bu bölge Bizanslı Hıristiyanlar ile Müslümanların bir arada yaşadığı bir yer haline gelmiştir. Dolayısıyla Anadolu milletler arası bir köprü vazifesi görmeye başlamıştır. Bu durum Anadolu'nun iktisadi ve kültürel hayatına büyük ölçüde zenginlik kazandırmıştır. 1176 tarihine kadar Anadolu'da yaşanan savaşlar ticari ve sosyal hayatı olumsuz etkilemesine rağmen Selçuklular bölgeye hâkim oldukça ekonomik ve kültürel hayat canlanmaya başlamıştır. Ticari hayatı geliştirmek ve desteklemek adına önemli adımlar atılmış, doğu ile batı arasında kültürel ve iktisadi alışverişler önem kazanmıştır. Bu noktada Türk-İslam geleneğinde yolcu ve misafirlerin can ve mal güvenliğinden sorumlu olmanın verdiği bilinç önemli bir rol oynamıştır. Örneğin yolların güvenliğini ve yolcuların barınma ihtiyacının sağlanması tacirlerin güven içerisinde faaliyetlerini icra etmelerini kolaylaştırmıştır. Bunun yanında şehirlerde ve yollarda cami, hastane, zaviye ve kiliseler de inşa edilerek barınma ve güvenlik dışında kalan temel

¹⁹⁷ Faruk Sümer, "Selçuklular", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009).

ihtiyaçların da karşılanması sağlanmıştır.¹⁹⁸ Ayrıca Selçuklu Sultanlarının ve Selçuklu Hanedanı mensubu olan erkeklerin ve kadınların, önde gelen ve varlıklı olan devlet adamlarının ve zengin tüccarların kurduğu vakıflar şehirlerin imar edilmesi noktasında büyük önem taşımıştır. Bu vakıflar arasında hastane, medrese, imaret, tekke ve sıbyan mektebi gibi kurumlar yer almıştır.¹⁹⁹ Bu sayede hem ticari hem de sosyo-kültürel anlamda şehirler ve yollar imar edilerek yaşam şartları geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu durum insanların Anadolu'ya göç etmelerini ve sağlanan imkanlardan faydalanmalarını sağlamıştır.

Türkiye Selçuklularının ekonomik yapısı değerlendirildiği zaman yine 13. yüzyılın ilk yarısında ticari hayatı canlandırmak ve korumak adına önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Haçlı seferlerinden dolayı dünya ticaretinin büyük bir sıkıntıya uğradığı dönemde, başta II. Kılıçarslan olmak üzere Selçuklu sultanlarının ticareti korumak adına attığı adımlar sayesinde Anadolu kıtalar arası ticari faaliyetlerin yürütüldüğü güvenli bir bölge haline gelmiştir. Yollarda her türlü güvenlik önlemleri alınmış, gayrimüslim tüccarların dahi canı ve malı devlet tarafından güvence altına alınmıştır.²⁰⁰ Antalya ve Sinop'un fethedilmesiyle birlikte tersanelerin kurulması sonucu deniz ticaretinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ticareti teşvik etmek ve kolaylaştırmak adına vergi indirimi ya da muafiyeti sağlanmış, tacirlerin zararları karşılanmıştır.²⁰¹ Bütün bu adımlar Anadolu'da gerçekleştirilen üretim ve ihracat faaliyetlerinin gelişmesinde büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Anadolu'da Türkmenlerin Avrupa ülkeleri ile Mısır ve Suriye gibi orta doğu ülkelerine ihracat yaptıkları ürünlerin başında halı, kilim ve tiftik, pamuk ve ipekten üretilen kumaşlar gelmektedir. Bunların yanında çini ürünleri, sabun, aydınlatmada kullanılan bitkisel yağlar, balmumu, şarap ve tıp alanında kullanılan bitkiler de ihraç edilen ürünler arasında yer almıştır.²⁰² Görüldüğü üzere bu dönemde üretim ve ihracat yönünde önemli bir ivme kazanılmış, yerleşik hayata geçişi hızlandıracak bir ortam hazırlanmıştır.

I. Alâeddin Keykubad döneminde ilim adamlarına ve sanatkarlara büyük ilgi gösterilmesinden dolayı Anadolu'da ilmi ve kültürel faaliyetler önem kazanmıştır. Bu durum Moğol istilalarından kaçan Türkmenlerle birlikte mutasavvıfların, alimlerin ve sanatkarların

¹⁹⁸ Muharrem Kesik, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021), s.559-60.

¹⁹⁹ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2022), s.111.

²⁰⁰ Kafesoğlu, *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, s.98.

²⁰¹ Sadi S. Kucur, "Selçuklular", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009).

²⁰² Kesik, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, s.561.

da Anadolu'ya göç etmesini sağlamıştır.²⁰³ Bu bağlamda 13. yüzyılda Endülüs, Maveraünnehir, Horasan, Irak ve Suriye gibi İslam medeniyetinin ve tasavvufun kökleştiği bölgelerden sufilerin ve ilim adamlarının Anadolu'ya göç etmesiyle birlikte Anadolu'nun İslamlaşması hızlanmış ve çeşitli tasavvufi zümrelerin burada kök salmasına zemin hazırlanmıştır. Anadolu'da varlığını göstermeye başlayan zümreler itidal çizgisini takip edenlerden temel İslami öğretilere aykırı bir tutum sergileyenlere kadar geniş bir yelpaze içerisinde yer almışlardır. Oldukça belirgin farklar taşıyan ve Anadolu'ya dışarıdan gelen bu zümreler arasında Kâzerûnîlik, Rifâîlik, Kübrevîlik, Evhadîlik, Ekberîlik, Kalenderîlik ve Vefâîlik gibi tarikatler yer almıştır. Bunun yanında Mevlevîlik ve Bektaşîlik gibi temelleri Anadolu'da atılan yeni tarikatlar da ortaya çıkmıştır.²⁰⁴ Böylece Anadolu'da ilmi hayat canlanırken, tasavvufi düşünceler tohumlarını ekerek yüzyıllar boyu varlığını gösterecek tasavvufi zümrelerin temelini oluşturmuştur.

13. Yüzyılın başlarında Anadolu'da ekonomik, siyasi ve kültürel gelişmelerin görülmesine rağmen her alanda yakalanan refah seviyesi kökleştirilememiş ve yaşanan siyasi sorunlar nedeniyle kurulan düzen devam ettirilememiştir. Babai İsyanı ve hemen ardından yaşanan Moğol saldırıları sonucunda devletin büyük hasarlar alması bu durumda son derece etkili olmuştur. Merkezi otoritenin zayıf olması ve Moğolların aldığı ağır vergiler Türkiye Selçuklularının çöküşünü hızlandırmıştır.²⁰⁵ Böyle bir ortamda halkın yerleşik hayata geçmek, ticari hayatı geliştirmek ve farklı kültürler ile bir arada yaşamak için verdiği emekler büyük bir hüsrana sonuçlanmıştır. Halkın ve esnafın yaşanan olumsuz şartlara rağmen oluşturdukları düzeni korumak istemeleri noktasında Ahîler ve Bacıların oluşturdukları örgütlerin önemi büyük olmuştur. Nitekim bu örgütlerin ortaya çıkma amacı esnafın işlerini bir sisteme oturtmak ve böylece halkın güven ve refah içerisinde yaşamasını sağlamaktır. Bu durumda halk içerisinde erkekler kadar kadınların da yüklendikleri sorumluluklar olmuştur. Kadınlar örgütü olarak ele aldığımız Bacıyân-ı Rûm'un yüklendiği sorumluluklar ve gerçekleştirdikleri faaliyetleri incelemeyen önce teşkilatın hangi faktörler doğrultusunda kurulduğuna değinilecektir.

²⁰³ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s.393.

²⁰⁴ Rauf Kahraman Ürkmez, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Tasavvufi Zümreler* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2020), s.46.

²⁰⁵ Kucur, "Selçuklular".

3.1.1. Teşkilatın Kuruluşunda Etkili Olan Faktörler

Anadolu'nun ortasında yer alan Kayseri şehri yüzyıllar boyunca kuzey-güney ve doğu-batı arasındaki ticaret yollarının kavşak noktası konumunda olmuştur.²⁰⁶ Malazgirt zaferi sonrası ilk olarak Danişmendoğulları daha sonra da Selçuklu idaresinde olan Kayseri şehri coğrafi konumu gereği Anadolu'dan geçen önemli yolların kesiştiği bir bölge olmuştur. Bu sebeple hem ticari hayatın hem de ilmi ve kültürel hayatın canlı olduğu bir şehirdir. Anadolu'da ilk olarak Kayseri'de ilmi değeri olan eserler kaleme alınmıştır.²⁰⁷ Danişmendoğulları ve Selçuklular döneminde şehirde çok sayıda cami ve medrese inşa edilmiş, ilmi çalışmaların yapılması için ortam hazırlanmıştır. Antik çağlardan itibaren Anadolu'da önemli bir ticari merkez olan Kayseri, Türkiye Selçukluları döneminde de önemini korumuştur. Özellikle dericilik ve boyacılık şehirde devam eden en önemli iki sektör olmuştur.²⁰⁸ Kayseri bölgesi büyük bir ticaret merkezi haline gelmekle birlikte kültürel açıdan da zengin bir şehir olmuştur. Şüphesiz ki bu durumda Bizans, Kırım, İran ve Suriye gibi ülkelerden gelerek ticaret yapan tacirlerin etkisi büyüktür. Farklı kültürlerin bir arada bulunmasıyla kazanç sağlamak için yapılan ticaretin yanında kültürel alış-veriş de gerçekleşmiştir. Anadolu'ya dışardan gelen insanların uğrak noktası olduğu için Kayseri bölgesinde yer alan bir Pazar yerine "Yabanlu Pazarı" ismi bile verilmiştir. Günümüzde dahi İran bölgesinde yer alan ve çok büyük ve çeşitli olan pazarlar için "Kayseriyye" ismi kullanılmaktadır.²⁰⁹ Bu durum Kayseri'nin ticaret açısından ne kadar önemli bir bölge olduğunu göstermektedir. İşte böyle bir ortam, esnaflardan oluşan Ahî teşkilatıyla birlikte kadın üreticilerin ve tacirlerin bu şehirdeki ticaret hayatına katılmasına zemin hazırlamıştır. Kaynaklarda aktarıldığına göre, Kayseri'de dericiler (debbağlar), külahduzlar ve bakırcıların çarşıları ile birlikte dokumacı-örgücüler çarşısının da bulunduğu bir sanayi sitesi kurulmuştur.²¹⁰ Kirmânî'nin müritlerinin bu çarşılarında halı ve kilimler üreterek, İstanbul ve diğer Anadolu vilayetlerine gönderdikleri bilinmektedir.²¹¹ Velâyetnâme ve Âşıkpaşazâde Tarihi'nde belirtildiğine göre Fatma Bacı isminde bir hatun Bacıların lideri olarak Kayseri'deki bu sanayi sitesinde bulunmuştur. Mikail Bayram'a göre Fatma Bacı, Ahî Evren'in eşidir ve Bacılar ile Ahîler arasındaki bağlantı sayesinde Bacıyân-ı Rûm teşkilatı

²⁰⁶ Dilber Usul, "Türkiye Selçuklu Dönemi İpek Yolu'nda Kayseri", *Erciyes Akademi* 37, sayı 4 (2023): 1782–99, s.1786.

²⁰⁷ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.62.

²⁰⁸ Mehmet İpşirli, "Kayseri", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022).

²⁰⁹ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.62.

²¹⁰ Sivashlı Muhammed Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, ed. Mikail Bayram (Konya: Kardelen Yayınları, 2005), s.116.

²¹¹ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.58.

kurulmuştur.²¹² Böylece Ahîler ve Bacılar koordineli bir şekilde faaliyetlerini icra etmişlerdir. Kayseri'deki dericiler çarşısında deriler işlenirken elde edilen yünlerin değerlendirilmesi gerekmiştir. Bu amaç doğrultusunda ortaya çıkan yünler örgü ve dokumacılık gibi zanaatlarda kullanılmıştır.²¹³ Selçuklu Devleti Döneminde Anadolu'da dokuma ve örgü gibi işlerin hatunlar tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Bu durumda Kayseri'deki örgü ve dokuma faaliyetlerinin hatunlar tarafından yürütüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'nın, Ahî Teşkilatı'nın hatunlar kolu olarak Kayseri'de kurulduktan sonra Anadolu'nun diğer vilayetlerine yayılmış olması mümkündür.²¹⁴ Yerleşik hayat tarzına geçiş sürecinde temel ihtiyaçların karşılanması ve ekonomik gelir elde etmenin önemi düşünüldüğü zaman Bacıların yürüttüğü faaliyetlerin farklı bölgeler için örnek oluşturulması ve zaman içerisinde yayılması bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.

Kayseri sicilleri incelendiğinde mahkemelere katılan ve davacı olan kadın oranları göz önünde bulundurulursa sosyal hayatta kadınların da erkekler kadar aktif olduğu tespit edilmektedir.²¹⁵ Kadınların sosyal hayatta aktif olmaları, ekonomik hayatta da yer alabileceklerinin göstergesi olmuştur. Kirmânî Menâkıbnâmesi'nde aktarıldığına göre Kayseri'deki dericiler çarşısı ile örgücüler çarşısı yan yana bulunmaktadır.²¹⁶ Bu durum da derilerin dericiler çarşısında işlenmesinden elde edilen yünlerin örgücüler çarşısına iletildiğini ve burada Bacılar tarafından işlendiği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Böylece Bacıyân-ı Rûm Teşkilatı'nın sosyal ve ekonomik bir ihtiyaç üzere kurulduğu anlaşılmaktadır.²¹⁷ Bu bağlamda daha önce ele aldığımız üzere, Ahî Teşkilatı Türkmen erkeklerin meslek sahibi olmalarını sağlayarak göçebe hayattan yerleşik hayat düzenine geçiş sürecini kolaylaştırırken, Bacıyân-ı Rûm teşkilatı da kadın Türkmenlerin yeni yaşam koşullarında iktisadi hayatta yer almalarını sağlamıştır. Bunun yanında sadece iktisadi alanla sınırlanamayacağımız Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının sosyal, askeri ve dini yönleri bulunmaktadır. Teşkilatın var olduğu dönemde ne tür faaliyetler içerisinde bulunduğu ve hangi metotları izlediği daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

²¹² Bayram, s.59.

²¹³ Bayram, s.59.

²¹⁴ Ebu'l Ferec'in aktardığına göre Moğolların Kayseri'yi istilası sırasında Ahîlerin evleri ve iş yerleri tahrip edilirken bazı Ahîlerle birlikte genç kızlar da esir alınmıştır. Bu durumda esir alınan bu genç kızların Bacıyân-ı Rûm teşkilatının üyeleri olan bacılar olduğu düşünülmektedir. Bkz. Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.59.

²¹⁵ İpşirli, "Kayseri".

²¹⁶ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.116.

²¹⁷ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.60.

3.2. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Faaliyetleri

Ahi Teşkilatı'nın kadınlar kolu olarak nitelendirebileceğimiz Bacı Teşkilatı, Anadolu'da büyük şehirlerde ve köylerde, kadınların organize bir şekilde birlik oluşturmasını ve sosyal, ekonomik, askeri ve dini alanlarda aktif rol almasını sağlamıştır. Dönemin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen bu teşkilatta kadınlar belli bir eğitim sistemi içerisinde meslek sahibi olarak farklı dallarda üretim yapmış, yolcuların ve misafirlerin ağırlanmasında çeşitli hizmetlerde bulunmuş ve gerektiğinde askeri çatışmalara dahi katılmıştır.

Daha önce bahsi geçtiği üzere Moğol istilaları nedeniyle göç etmek zorunda kalan ahilerin ve bacıların uç bölgelere yerleşmiştir. Bu bölgelerin başında Ankara gelmektedir. Selçuklular idaresinden çıkıp Osmanlı'nın idaresine girdiği zamana kadar Ankara'da Ahi ve Bacılar yönetiminde söz sahibi olmuştur. Günümüzde Polatlı ismini taşıyan ilçenin eskiden Bacı ismiyle bilinmesi ya da bu ilçede Fatma Bacı Karyesi, Bacı Zaviyesi, Bacı Camii isimlerini taşıyan eserlerin bulunması bu bölgede Bacıların aktif bir şekilde yaşam sürdürdüklerini göstermektedir. Bunun yanında Ankara sicillerinde yer alan Ahi İklim Hatun gibi isimler Ahi kimliğiyle öne çıkan hatunların bu bölgede bıraktıkları izin en güzel örneğidir.²¹⁸ Bacı sıfatıyla tanınan kadınların isimlerinin günümüze kadar ulaşmasında şüphesi ki onların iktisadi ve askeri hayatta aldıkları rol etkili olmuştur. İnsan hayatının her açıdan tehlikede olduğu bir dönemde hayata tutunmak için hem ticari faaliyetler sürdürmeleri hem de can güvenliğini sağlamak için düşmana karşı savunmaya geçmeleri tarih sahnesinde önemli bir rol oynamalarını sağlamıştır.

3.2.1. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Eğitim Metodu

Ahilikte olduğu gibi Bacıların faaliyetlerinde de usta, kalfa, çırak ve yamak hiyerarşisi büyük bir önem taşımıştır. Tasavvufi bir yönleri de olan bacılar için bir şeyhe bağlanmadan tasavvufta ilerlemek mümkün olmadığı gibi, meslek öğrenen kimselerin de kendisine işi öğretecek bir ustası olmalıdır. Kirmânî Menâkıbnâmesi'nde aktarılan bir hikâyeye göre Malatya'da bulunan bir zaviyenin bahçesi için bir usta çağırılarak bir kuyu yaptırılır. Kirmânî bu kuyuyu çok beğendiği için ustaya mesleği kimden öğrendiğini sorar. Usta da kimseden öğrenmediğini, kendi becerisiyle bu kuyuyu yaptığını söyler. Bunun üzerine Kirmânî kuyuyu

²¹⁸ Yasemin Tümer Erdem ve Halime Yiğit, *Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri* (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010), s.36.

kapattırır ve mesleğini bir ustadan öğrenmeyen kişinin yaptığı için bir haysiyeti olmayacağını ifade eder.²¹⁹ Ahi ve bacı faaliyetlerinin temelini oluşturmada öncülük eden Kirmânî'nin bu davranışı meslek eğitiminde hiyerarşiye verilen önemi gösteren güzel bir örnektir. Mesleki eğitim sürecinde sadece işin nasıl yapılacağı değil, üretim ve satış yaparken topluma nasıl hizmette bulunulması gerektiğinin usulü ve şartları da öğretilmiştir. Bunun yanında mesleği öğrenirken ahlaki ve dini eğitime tabi tutulmaları da bacıların en önemli eğitim esaslarından birisi olmuştur.²²⁰ Meslek sahibi olan birçok insanın bir arada bulunarak çalışması şüphesiz rekabet ve yarışa düşme ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Bu da çalışanlar arasında ihtilafa ve münakaşaya neden olabilmektedir. Bu gibi durumlarda ihtilafların önüne geçebilmek ve huzuru sağlamak adına İslam Şeriatı'ne uygun birtakım kuralların belirlenmesi gerekmiştir.²²¹ Bu sayede Ahi ve Bacı teşkilatlarında insanların itibar ettiği bu eğitim sistemi ve kuralları sayesinde insanlar meslek sahibi olmuş ve sanatlarını bir arada icra etmişlerdir.

İslam toplumlarında tasavvufî zümrelerin genel özelliği dünya işleri ve nimetleri için çalışmaktan ziyade ahiret hayatı için çabalamayı ilke haline getirmek olmuştur. Bu sebeple ibadet ve zikir ön planda olduğu için tasavvufî kaideler daha çok manevi hayatla ilgili olmuştur. Ahî Teşkilâtı'nda ise manevi hayata önem verilmekle birlikte gelir kazanmak için çalışmak ve işini en iyi şekilde yapmak ilke edinilmiştir. Ahîliğin Anadolu'da yayılması ile birlikte farklı tarikat mensupları bu teşkilatın bünyesine dahil olarak meslek icra etmeyi öğrenmiş, çeşitli meslek alanlarında uzman olmuşlardır. Mesleklerini Anadolu'nun farklı köşelerinde icra eden mutasavvıflar sayesinde Anadolu'nun İslamlaşması ve şehirlerin imar ve ihya edilmesi kolaylaşmıştır.²²² Şüphesiz ki bu durumda İslam ahlakını çalışma hayatında uygulamak, mesleğini layıkıyla yerine getirmek ve çalışmayı, boş kalmamayı ilke edinmek gibi Ahîliğin temel kaideleri etkili olmuştur. Böylece manevi hayat ile dünya hayatının iç içe yaşandığı bir huzur ortamı oluşturulmuştur. Kuruluşundan itibaren Ahî Teşkilatı ile bağlantısı bulunduğu kabul edilen Bacıyân-ı Rûm'un da birçok durumda olduğu gibi bu konuda da Ahîlik ile bağdaştığını söylemek mümkündür. Nitekim ileride bahsi geçeceği üzere Bacıyân-ı Rûm'un kuvvetli bir tasavvufî yönü bulunmaktadır. Dolayısıyla tarikatlara mensup olan kadınların sadece ev işleri ve ibadet ile meşgul olmak yerine emek vererek ortaya çıkardıkları ürünler ile helal gelir elde etmeleri onların tıpkı Ahîler gibi çalışmayı, emek vererek meslek sahibi olmayı temel ilke olarak benimsediklerini göstermektedir.

²¹⁹ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.64.

²²⁰ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.72.

²²¹ Bayram, s.72.

²²² Yusuf Küçükdağ, "Başkent Konya'da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 173-93, s.189.

Yine Ahîlikte olduğu gibi Bacıyân-ı Rûm'un eğitim ve işleyiş prensipleri de İslam Ahlakı üzerine inşa edilmiştir. Ahîliğin esaslarının kaleme alındığı fütüvvetnâmelerin ilk örneğinden olan Burgâzî Fütüvvetnâme'sinde önemi vurgulanan ahlaki değerler arasında cömert, güvenilir ve doğru sözlü olmak, tevazu, hayâ ve takvâ sahibi olmak gibi erdemler yer almaktadır.²²³ Meslek icra etmek ve çalışmak konusunda olduğu gibi İslamî değerleri yüceltme ve uygulama konusunda da Bacıyân-ı Rûm ile Ahîlik arasında bir paralellik olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Genellikle aynı tekke ve zaviyelerde misafir ağırlamak ya da üretilen derilerden ortaya çıkan yünlerin işlenmesi, dokunması gibi faaliyetlerde birbirini tamamlayıcı birçok vazife üstlenerek birlikte hareket eden Ahîler ve Bacıların uyguladıkları eğitim metotlarının da aynı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2.2. Bacıyân-ı Rûm'un Ekonomik Faaliyetleri

Günümüzde teknolojinin imkanları nedeniyle unutulmaya yüz tutmuş el emeği ile icra edilen sanatlar Türkiye Selçuklular döneminde ekonomiye yön veren bir etken olmuştur. Türk kadınlarının nesiller boyu aktarılan bir gelenek ile sürdürdükleri halı ve kilim dokumacılığı, örgü, nakış, oya ve dantel yapımı ve kumaş imalatı gibi sanatlar yüzyıllar boyu barınma ve giyinme gibi temel ihtiyaçları giderme konusunda büyük önem taşımıştır. Asırlardır olduğu gibi 13. yüzyılda da Anadolu'da Türkmen Kadınlar örgü ve dokuma sanatlarını icra ederek geleneklerini sürdürmekle birlikte dönemin ticaret hayatında aktif olarak yer almışlardır. Daha önce belirttiğimiz üzere Kayseri'de yer alan Külahduzlar çarşısında bacılar örgü ve dokuma sanatları ile meşgul olup üretim yapmışlardır. Teşkilatın kuruluşundan sonraki yıllarda gerçekleşen Moğol saldırıları nedeniyle Ahiler gibi Bacılar da orta Anadolu'dan uç bölgelere doğru göç etmişlerdir. Böylece Ahi ve Bacı teşkilatları faaliyetlerini uç bölgelerde sürdürmeye devam etmişlerdir.²²⁴ Bu sayede teşkilatın öğretileri ve icra ettikleri sanatlar köylerde ve uc bölgelerde de sürdürülmeye başlanmıştır.

Orhan Gazi Döneminde yeniçeri askerlerinin *ak börk* ismi verilen başlıklar giydikleri bilinmektedir. Âşıkpaşazâde bu ak börklerin menşeinin Bektaşî Şeyhi olan Abdal Musa'ya dayandığını aktarmaktadır. Fatma Bacı ile yakınlığı bilinen Abdal Musa'nın yeniçerilerle birlikte savaştığını ve sonrasında Kırşehir'e döndüğünü belirtmiştir.²²⁵ Daha önce aktarıldığı

²²³ Arıcan, "Burgazi Fütüvvetnamesine Göre Ahilik'te Ahlak Eğitimi", s.25.

²²⁴ Bayram, s.75.

²²⁵ Aşıkpaşaoğlu, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, ed. Hüseyin Nihal Atsız (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019), s.203-204.

üzere Moğolların esaretinden kurtulan Fatma Bacı Kırşehir'e dönmüştür. Ak börk ismi verilen bu başlığın asıl menşeinin Kayseri'deki Külahduzlar Çarşısı'na dayandığı bilinmektedir. Aşık Paşazade'nin bu aktarımı üzerine Fatma Bacı'nın Kayseri'nin ardından sanatını Kırşehir'de de sürdürdüğü ve Abdal Musa'nın taktığı ak börkün Fatma Bacı ve bacılar tarafından üretilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.²²⁶ Dolayısıyla Bacıların üretiminde buldukları ürünler arasında börk ya da külah ismi verilen dönemin önemli kıyafet parçalarından olan aksesuarların da yer aldığı anlaşılmaktadır.

Kirmânî Menâkıbnâmesi'nde aktarıldığına göre Kayseri'de yaşayan Kirmânî'nin müritleri İstanbul'a ve diğer gayrimüslim şehirlere kumaş ve halı ihraç etmişlerdir.²²⁷ Kayseri'de üretilen halı ve kumaşların Külahduzlar çarşısında üretildiği ve bu çarşıda Bacıların da tezgâhlarının bulunduğu bilinmektedir.²²⁸ Böylece menâkıbnâmede bahsedilen ihraç ürünlerinin Bacıların tezgahlarında dokunmuş olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Moğol saldırıları sonucunda göç etmek zorunda kalan ahilerle birlikte bacılar da sanatlarını Anadolu'nun farklı bölgelerine, özellikle köylere kadar beraberlerinde götürmüşlerdir. Bu sayede Anadolu halkı dokumacılık başta olmak üzere çeşitli sanat faaliyetlerinde kendilerini geliştirmişlerdir. Günümüzde Konya'ya bağlı ve ismini Ahi Başara'dan alan Başara köyüne özgü halılar günümüze kadar ulaşmaktadır. Ahi Başara Konya'da yaşıyorken Moğol saldırıları sonucunda bu köye göç etmiştir. Bacıların Ahilerle birlikte hareket ettiği düşünüldüğünde *Başara Halısı* verilen bu halıların Bacıyân-ı Rûm üyeleri olan bacılara dayandığını söylemek mümkün olacaktır.²²⁹ Yine günümüzde Konya'ya bağlı bulunan Ulumuhsine ve Kiçimuhsine isminde halı motifleri ile tanınmış iki köy bulunmaktadır. Bu köylerin isimleri iki kardeş olan ulu Muhsine ve Kiçi Muhsine isimlerindeki bacılara dayanmaktadır. Bu kardeşlerin Moğol baskılarından kaçıp bu köylerdeki mağaraya sığındıkları ve böylece bu iki köyün bu kardeşler tarafından kurulduğuna inanılmaktadır.²³⁰ Yapılan bir araştırma sonucu bu köylere özgü olan halı motiflerinin bir kökeni olduğu ve bir tarikat lideri tarafından bu bölgeye getirilmiş olma ihtimali ortaya çıkmıştır.²³¹ Bacıların tasavvufi yönleri de göz önünde bulundurulduğu zaman bu motiflerin bacılar tarafından oluşturulduğu ve göç ettikleri zaman işledikleri bu motifleri beraberlerinde bu bölgeye getirdikleri anlaşılmaktadır.

²²⁶ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.73-74.

²²⁷ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.108-109;118.

²²⁸ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.76.

²²⁹ Bayram, s.76-77.

²³⁰ Bayram, s.77.

²³¹ akt. Bayram, s.77.

3.2.3. Bacıyân-ı Rûm'un Askeri Faaliyetleri

İlk bölümde de ele aldığımız üzere Türk tarihinde kadınlar gerektiğinde erkekler kadar günlük hayatın içerisinde yer almış, gerektiğinde askeri mücadelelere katılıp düşmanlara karşı savaşmıştır. Orta Asya halklarında kadınların da erkekler gibi asker olarak yetiştirildiği, at bindikleri ve ava çıktıkları bilinmektedir.²³² Bu durum Türk kadınları için bir yaşam biçimi olarak yüzyıllar boyu devam etmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraki dönemlerde de kadınlar at binme, ok atma gibi geleneklerini sürdürmüşlerdir. İbn Battûta seyahatnamesinde Türk kadınlarının ata binip ok atmalarından bahsetmiştir.²³³ Anadolu'da özellikle uc bölgelerde Türkmen kadınların asker olarak hizmet verdiği bilinmektedir. Bacı teşkilatının Anadolu'da ne denli yayıldığı düşünüldüğü zaman bu savaşçı kadınların Bacıyân-ı Rûm mensupları oldukları düşünülmektedir.²³⁴

Gerektiğinde erkeklerle birlikte düşmanla çarpışarak askeri kimliklerini öne çıkararak Bacıların tarih sahnesinde üstlendikleri önemli rolleri olmuştur. Bunun en güzel örneği Kayseri şehrinin Moğollara karşı savunulması sırasında gerçekleşmiştir. Köseadağ savaşının ardından yaşanan Moğol istilalarında en çok zarar gören şehir Kayseri olmuştur. Dönemin önemli tarih kaynaklarından biri olan İbn Bîbî'nin Selçuknâme'sinde Moğolların Kayseri'yi işgal etmesi detaylarıyla aktarılmıştır. Her ne kadar şehir ahalisi ve Ahiler son güçlerine kadar şehri savunmaya çalışsalar da iğdişbaşı Hacuk oğlu Hüsam'ın gizlice Moğollarla anlaşması sonucu şehir Moğollar tarafından işgal edilmiştir. Şehirde bulunan yerleşim yerleri yıkılmış ve yakılmış, İbn Bîbî'nin ifadesiyle *"dumanlar güneşin yüzünü karartmaya, dünyanın gözünü şaşkırtmaya"* başlamıştır. Moğol askerleri önlerine çıkan tüm erkekleri kılıçtan geçirirken kadın ve çocukları da esir almıştır.²³⁵ Burada bahsedilen erkeklerin büyük bir kısmını Ahilerin oluşturduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla esir alınan kadınların birçoğu da Bacılardan oluşmaktadır. Ahi Teşkilatı ile bağı bilinen Bacıyân-ı Rûm'a mensup olan kadınlar Ahiler ile aynı duruşu sergileyerek Moğollarla mücadele etmişlerdir.²³⁶ Ahi Teşkilatı Anadolu'nun birçok yerinde yayıldığı için bu istila sonrası

²³² Selahattin Döğüş, "Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rûm'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, sayı 1 (2015): 127–50, s.136.

²³³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, s.888.

²³⁴ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.78.

²³⁵ İbn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*, ed. Mürsel Öztürk (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), s.74-75.

²³⁶ Akkuş, *Moğol İstilasına Dini Muhalefet (İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri)*, s.128.

yeniden faaliyet göstermek için toparlanması mümkün olmuştur. Fakat aynı durum Bacılar için söz konusu olamamıştır. Bunun nedeni Bacıyân-ı Rûm'un Ahi Teşkilatı kadar yaygın bir şekilde oturmuş bir sistem üzerine faaliyet gösterememiş olmasından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen istilanın ardından Anadolu'nun ücra bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmek için mücadele veren Bacılar olmuştur. Fakat Bacıların Ahiler gibi yeniden büyük şehirlerde faaliyet gösterememesi sonucu dönemin seyyahları ve yazarları eserlerinde Bacılardan bahsedememiştir.²³⁷ Öte yandan Âşıkpaşazâde'nin 15. Yüzyılda kaleme aldığı eserinde Osmanlı'nın kuruluşunda etkili olan dört gruptan birinin Bacıyân-ı Rûm olduğunu belirtmesi her ne kadar Bacıların, teşkilatın kurulduğu dönemdeki kadar yaygın bir şekilde olmasa da faaliyetlerine devam ettiklerini ve Osmanlı gibi bir devletin kuruluşunda önemli bir yerlerinin olduğunu göstermektedir. Bu durumda dağınık bir şekilde varlıklarını sürdüren Bacıların kendilerini savunacak askeri birikimi taşıdıkları görülmektedir. Öte yandan dini ve tasavvufi ülkülerinin olması onları yaşadıkları zorluklara rağmen hayata bağlamış ve yüzyıllar boyunca kendilerinden bahsedilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Bacıların dini ve tasavvufi inançlarını ve faaliyetlerini incelemek yerinde olacaktır.

3.3. Bacıyân-ı Rûm'un Dini ve Tasavvufi Yönü

Bacıyân-ı Rûm'un aktif olarak hizmet verdiği dönem göz önünde bulundurulduğunda Anadolu'nun büyük göçlere ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Bu dönemde Bacılar ve Ahiler, yeni bir düzene ve hayat koşullarına uyum sağlamaya çalışan insanlara kapılarını açmış, yaşanan sıkıntılara çözüm üretmeye çalışmışlardır. Evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda kalmış insanlar bir süre Anadolu'daki Ahi tekkelerinde misafir edilmiş²³⁸ ve bu süre içerisinde misafirlerin ağırlanması²³⁹ ile Bacılar ilgilenmişlerdir.²⁴⁰ Anadolu'da *Kız Bacı*, *Ahi Ana*, *Sakari Hatun*, *Hacı Fatma* gibi kadın şeyhlerin isimlerini taşıyan zaviyeler bulunmaktadır. Örneğin Kütahya'da bir köyde Od Yakan Baba olarak bilinen bir derviş bir zaviye inşa etmiştir. Zaman içerisinde gelen adaklar ve kurbanlar ile dinî bir merkez haline gelen bu zaviyede *Hacı Bacı*, *Hundî Hacı* ve *Sume Bacı* gibi kadın dervişler hizmet vermiştir. Barkan bu dönemde Anadolu'da kadın tekke şeyhlerinin yaygın olarak var olduğunu bu sebeple Âşıkpaşazâde'nin eserinde bu kadın dervişler için Bacıyân-ı Rûm olarak bahsettiğini

²³⁷ Akkuş, s.130.

²³⁸ Bkz. Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.121.

²³⁹ Menâkıbnâme'de aktarıldığına göre Kirmânî'nin tekkelerinde misafirlere ikram edilen yemekleri hazırlayan müritler olmuş, sofrası ve yemek konusunda büyük özen gösterilmiştir. Bkz. Alâî, s.74-75.

²⁴⁰ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.78-79.

ifade etmektedir.²⁴¹ İslam öğretilerinde yolcuları, yolda kalmış kimseleri ağırlamak, misafirlere ikramda bulunmak her zaman teşvik edilmiştir. Şüphesiz Ahilerin ve Bacıların misafir ağırlamakta böylesine ön plana çıkmalarında bu öğretilerin etkileri büyüktür. Bacıların sosyal ve ekonomik hayatta üstlendikleri rollerin yanında dini ve tasavvufi bir kimlik taşımaları şüphesiz ki toplumda etkileşimde buldukları gayri müslim kadınlar üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Kaynaklarda başka örnekleri verilen bu etki sayesinde ihtida hareketlerinin artmasında Bacıların da katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁴² Ömer Lütfi Barkan, Âşıkpaşazâde'de geçen Bacıyân-ı Rûm'un da dahil olduğu dört zümrenin Türk İslam dünyasının her yerine yayılmış olduğunu ve Osmanlıların bu teşkilat ya da tarikatların sayesinde Rumların desteğine ihtiyaç olmadan büyük bir imparatorluk kurduklarını ifade etmektedir. Mistik yönleri olan bu tarikat ve teşkilatlar Babaî isyanı gibi sonuçları açısından büyük önem taşıyan tarihi bir olay ile Selçuklu Devleti'ni sarsarak çöküşünü hazırlayacak kadar etkili bir konuma sahiptirler. Bu gruplar aynı etki sayesinde dinî ve sosyal fikirlerini halk zümreleri arasında yaymaları ile yeni bir siyasi iktidar olan Osmanlı'nın kuruluşu için gerekli olan zeminin hazırlanmasında büyük bir rol oynamışlardır. Özellikle dönemin Hristiyan dünyasına karşı temsil ettikleri sosyal düzen ve adalet anlayışını yaymayı amaçlayarak hareket eden Türk dervişleri ordulardan önce manevi fetihler gerçekleştirmiştir.²⁴³ Dolayısıyla zikredilen diğer üç zümreyle birlikte Bacıyân-ı Rûm da Anadolu'nun İslamlaşmasında ve tasavvufi hareketlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Bacıyân-ı Rûm teşkilatı tasavvufi bir zemin üzerinde farklı dini ve kültürel hizmetlerde bulunmuşlardır. Anadolu'da bazı tarikatlarda olduğu gibi kadınların ve erkeklerin sohbet ve zikir meclislerinde bir arada görülmeleri Bacıyân-ı Rûm için de geçerli olmuştur. Sünni kaideleri takip eden kesimin aksine genellikle Bacılar erkeklerle bir arada bulunarak zikir, sema ve dini ayinlerin yapıldığı meclislere katılmışlardır. Bu noktada Bacıların tasavvuf ile iç içe olan bir yönlerinin bulunduğu görülmektedir.²⁴⁴ Fuat Köprülü Bacıların bu yönlerine dikkat çekmek için Bacıyân-ı Rûm'un kadınlara ait bir tarikat ismi olabileceğini belirtmiştir. Fakat diğer alanlarda olduğu gibi, dini ve tasavvufi açıdan da bacıları Ahilerden ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. Bacı Teşkilatına üye olan kadınların, mensup oldukları belli bir tarikatın kadın müritleri olarak bu teşkilatı oluşturmuş olmaları gerçeğe daha yakın görünmektedir.

²⁴¹ Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, s.195-96.

²⁴² Döğüş, "Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rûm'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii", s.145.

²⁴³ Barkan, *İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, s.156-57.

²⁴⁴ Döğüş, "Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rûm'a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii", s.145.

Bacıların genellikle Evhâdiye tarikatına bağlı oldukları bilinmektedir. Anadolu Selçukluları döneminde bu tarikatın liderliğini Fatma Bacı'nın babası Evhadü'd-dinî Kirmânî yapmıştır. Bu tarikata mensup olan Bacıların, erkeklerin de bulunduğu ortamlarda sohbet ve zikir meclislerine katıldığı bilinmektedir. Bu sebeple bazı kesimler bu tarz tarikatların şeyhlerine her kötülüğü mübah sayan anlamına gelen "Mübahi" ya da "İbahiyeci" ismini vermişlerdir.²⁴⁵ Kirmânî'nin bu sebeple pek çok kez eleştirilmiş olduğu Menâkıbnâme'de aktarılmaktadır.²⁴⁶ Mikail Bayram, Kirmânî'nin aldığı eleştirilerin, onun kadınların kültürel hayatta aktif olmalarını teşvik etmesiyle ilgili olduğunu ifade etmektedir. Kızlarının eğitim-öğretim hayatına önem verdiği kadar kadın müritlerinin de bu alanlarda yer almalarını teşvik etmiştir.²⁴⁷ Orta çağ Türk İslam geleneği içerisinde kaleme alınan eserlerde kadınlardan oldukça az bahsedilmesi o dönemde kadınların mahrem kabul edilerek isimlerinin zikredilmemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir dönemde kadınların ilmi ve ticari faaliyetlerde yer almasını teşvik eden Kirmanî'nin neden eleştirildiği anlaşılmaktadır. O dönemde kadınlar el sanatları ve ilmi çalışmalar içerisinde aktif bir yer almalarına rağmen onları ön plana çıkarmak ya da eserlerde isimlerini zikretmek farklı bir boyut taşımaktadır. Kaynaklarda Bacılar hakkında da kısıtlı bilgilerin olması bu nedenden ötürüdür. Her ne kadar sayılarının çok daha fazla olduğu aşikâr olmasına rağmen günümüze ulaşan sınırlı kaynaklardan yola çıkarak Bacılar arasında ön plana çıkan isimlere değinmek yerinde olacaktır.

3.4. Bacıyân-ı Rûm Teşkilatının Öne Çıkan İsimleri

3.4.1. Fatma Bacı

3.4.1.1. Doğumu ve Çocukluğu

Bazı kaynaklarda "Hatun Ana", "Kadıncık Ana" ya da "Fatma Ana" olarak ismi geçen Fatma Bacı hakkında kaynaklarda sınırlı bilgiler bulunmaktadır. Âşıkpaşazâde, Bacıyân-ı Rûm'un lideri olan Hatun Ana'dan bahsederken Hacı Bektaşî Veli'nin Hatun Ana ile yakın bir münasebetleri olduğunu aktarır. Hacı Bektaş'ın Velâyetnâmesi'nde de bu isim bazen "Hatun Ana" olarak bazen de "Fatma Ana" ya da "Fatma Bacı" olarak zikredilmiştir. Bu iki farklı kaynaktan yola çıkılarak bahsedilen kişinin asıl isminin Fatma Bacı olduğu kabul edilmiştir.²⁴⁸

²⁴⁵ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.80-81.

²⁴⁶ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.71; 145; 181.

²⁴⁷ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.82.

²⁴⁸ Bayram, s.23-24.

Şeyh Evhadüddin Kirmânî Menâkıbnâmesi'nde bahsedildiğine göre Türk asıllı olan Şeyh Kirmânî'nin Fatma isminde, çocukken yaptığı yaramazlıklarla bilinen bir kızı vardır. Kirmanî'nin bakırcılar çarşısında satılan kötü huylu ve akılsız olduğu söylenen bir cariyeyi, melâmet anlayışı gereği²⁴⁹ kendisine satın almıştır. Eve gelen misafirler bu cariyenin son derece geçimsiz ve saygısız biri olduğunu görünce Kirmânî'ye bu eziyete katlanmak zorunda olmadığını onu göndermesini söylediklerinde Kirmânî "Halkı onun elinden kurtarmak mürüvvettir. Özellikle de kötü huyları eskiye nisbet yüz misli arttıktan sonra onu başkalarının üstüne atmak mürüvvete aykırıdır. Ve hiç caiz olmaz. En iyi yol onu benim çekmem ve ona tahammül etmemdir" cevabını verir.²⁵⁰ Zaman içerisinde Kirmânî'nin bu cariyeden bir kızı olur ve ismini Fatma koyarlar. Kızlarının doğumundan bir süre sonra kötü özellikleriyle bilinen bu cariye vefat eder.²⁵¹ Kirmânî'nin cariyeyi satın aldığı bakırcılar çarşısı Kayseri'de olduğuna göre, Fatma Bacı'nın Kirmânî'nin Anadolu'ya geldiği 1205 yılından sonra doğduğu tespit edilmektedir. Yine Fatma Bacı'nın 1261 yılından sonra yaptığı evlilik sonucu bir bebek dünyaya getirdiği göz önünde bulundurulduğunda, tıbbi gerçekler doğrultusunda, kendisinin en erken H. 610 (M. 1213/1214) yılından sonra doğmuş olduğu anlaşılmaktadır.²⁵²

Menâkıbnâme'de Fatma Bacı hakkında ihtilafli bilgilere yer verilmektedir. Örneğin Fatma Bacı'nın çok yaramaz, söz dinlemez, babasının çabalarına rağmen Kuran ve dini bilgileri hatta dokuma ve örgü sanatlarını öğrenemediğinden bahsedilir. Yine yazar eserinde Kirmânî'nin çocuklarının eğitimine çok önem verdiğini, bir diğer kızı Amine Hatun'un ilim ve sanat öğrenmesi için çabaladığını aktarmaktadır. Diğer yandan dönemin Pervana Muinu'd-din Süleyman ve Sahib Ata Fâhru'd-din Ali gibi önde gelen devlet adamlarının Fatma Bacı'ya büyük saygı duydukları aynı eserde belirtilmektedir.²⁵³ Bu insanların ilim ve erdem sahibi olmayan bir kişiye saygı göstermeleri düşünülemeyeceğine göre, yazarın Fatma Bacı hakkında bahsettiği olumsuzluk özelliklerin tutarsız ve asılsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

²⁴⁹ Melâmet anlayışı nefsi terbiye edip Allah'ın rızasını kazanabilmek için nefsi kınamak, lütuf olarak verilen şeyleri bile aşağılamak ve talepte bulunurken bile zillet içerisinde olmak gibi ilkeleri ile bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. DİA, "Melâmiyye", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004). Kirmânî'nin bu cariyeyi satın almasının nedeni de nefsini aşağılamak ve bu cariyenin diğer insanlara kötülüğünün dokunmasına engel olmak amacını taşımasıdır. Bkz. Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.38.

²⁵⁰ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.55.

²⁵¹ Alâî, s.54-55.

²⁵² Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.38-39.

²⁵³ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s. 56'dan akt. Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.39.

3.4.1.2. Gençlik Dönemi ve Ahi Evren ile Evliliği

Fatma Bacı'dan bahsettiği kabul edilen diğer bir önemli kaynak olan Velâyetnâme'ye göre, Hacı Bektaşî Veli manevi boyutta Anadolu erenlerine selam vererek Anadolu'ya girmiştir. O sırada genç kız olan Fatma Bacı da erenlerin sofrasını hazırlarken bu selamı duymuş ve Hacı Bektaşî Veli'nin Anadolu'ya geldiğini erenlere iletmiştir.²⁵⁴ Fatma Bacı'nın en erken 610 yılında doğmuş olduğu düşünüldüğünde Hacı Bektaş'ın da Anadolu'ya geliş tarihinin en erken 625 yılı olması mümkün görünmektedir.²⁵⁵

Mikail Bayram, Kirmânî'nin kızı Fatma'nın, Anadolu Ahi Teşkilatlarının kurucusu olan Ahi Evren ile evli olduğu konusunda şüpheye mahal olmadığını savunmaktadır. Kaynaklarda yer aldığına göre Ahi Evren, Şeyh Kirmanî'ye güçlü bir şekilde bağlı olan bir mürididir.²⁵⁶ Bağdat'ta tanıştıktan sonra hicri 602 (M. 1205) yılında Anadolu'ya birlikte göç etmişlerdir. Ahi Evren Kayseri'ye yerleşerek orada bir dericilik atölyesi kurmuştur. Evhadüddin Kirmânî de Anadolu'da bulunduğu dönemlerde çoğunlukla Kayseri'de ikamet etmiştir. İkamet ettiği ev ise dericiler çarşısındaki bir mescide bitişik bir şekilde bulunmaktadır. Bu evin bir kapısı mescide açılırken diğer kapısı da çarşıya açılmaktadır.²⁵⁷ Her ne kadar Kirmânî Menâkıbnâmesinde bu evin ve zaviyenin kime ait olduğu ismen zikredilmese de²⁵⁸ dericiler çarşısında bulunması ve bir kapısının mescide açılması hasebiyle bu evin Ahi Evren'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Kirmânî'nin Kayseri'de bulunduğu zamanlarda bu evde ikamet ettiği düşünülürse kızı Fatma'nın, Ahi Evren'in karısı olarak bu ev halkından olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁵⁹ Evhadü'd-din-i Kirmânî'nin Bağdat'ta 1238 yılında vefat etmesine rağmen kızının Kayseri'de yaşıyor olması Fatma'nın Ahi Evren'in eşi olduğunun bir başka göstergesidir. Ayrıca Kirmânî'nin mensup olduğu tarikatın şeyhlerinin, kızlarını halifeleri olarak gördükleri müridleri ile evlendirmeleri bilinmektedir.²⁶⁰ Bu gerçek

²⁵⁴ Hamiye Duran, "Velâyetnâme", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007) s.174.

²⁵⁵ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.40.

²⁵⁶ Bayram, s.28.

²⁵⁷ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.118.

²⁵⁸ Menâkıbnâmenin yazarı o dönemde Türkmenlere uygulanan siyasi baskılardan dolayı eserinde Türkmen şeyhlerinin isimlerine yer vermemiştir. Bkz. Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.28.

²⁵⁹ Bayram, s.26-28.

²⁶⁰ Nitekim aynı gelenek doğrultusunda Evhadüddin Kirmani, şeyhi Rükneddin-ş Sücasi'nin kızı ile evlenerek onun hem damadı hem de halefi olmuştur. Şeyh-mürît ilişkisinin yanında evlilik yoluyla aile bağının da kurulması Kirmani'nin şeyhinin yanında büyük bir önem ve itibar sahibi olduğunu göstermektedir. Bkz. Ürkmez, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Tasavvufî Zümreler*, s.60. Bu durumda aynı önem ve itibarın Kirmani katında Ahî Evren için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

doğrultusunda Kirmânî'nin de bu geleneğe uyararak kızı Fatma'yı en yakın müridi olan Ahi Evren ile evlendirdiği düşünülmektedir.²⁶¹

Daha önce ele aldığımız üzere, Fatma Bacı'nın 610 (1213) yılında doğduğunu kabul edersek, Ahi Evren ile evliliğinin 625 (1228) yılından sonra gerçekleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu tarihlerde Ahi Evren'in Konya'da yaşadığı bilinmesine rağmen kaynaklarda Fatma Bacı'nın Konya'da yaşadığına dair bir kayda rastlanılmamaktadır. Bu durumda Fatma Bacı Konya'da bulunmuş olsa bile eşi Ahi Evren tutuklanınca Kayseri'ye Fatma Bacı'nın geri döndüğü gerçeği ortaya çıkmaktadır.²⁶² Nitekim 1243 yılında Moğolların Kayseri'yi kuşatması sırasında Fatma Bacı'nın da esir alınanlar arasında olduğu bilinmektedir.²⁶³

3.4.1.3. Esaret Yılları ve Kurtarılması

Moğol ordusu Köseadağ Savaşı'nın ardından Tokat ve Sivas'ı işgal etmiş, Kayseri'yi de kuşatma altına almıştır. Bunun üzerine Kayseri'de bulunan Ahiler şehri Moğollara karşı savunmuşlardır.²⁶⁴ On beş gün süren savunmanın ardından Kayseri muhafızı Ermeni asıllı Hüsamü'd-din'in Moğol komutanı Baycu ile yaptığı gizli anlaşma sonucunda Moğollar Kayseri'ye girmeyi başarmıştır.²⁶⁵ Şehrin istilası sırasında erkekler kılıçtan geçirilirken, kadınlar ve çocuklar esir alınmış, şehir ise yakılıp yıkılmıştır.²⁶⁶ Şehri Moğollara karşı savunanlar Ahiler olduğuna göre kılıçtan geçirilen erkeklerin de Ahiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu istila sonucunda Kayseri şehri²⁶⁷ ve Anadolu'da bulunan Ahî ve Bacı Teşkilatları büyük bir tahribata uğramıştır. Bazı kaynaklarda geçen ifade ile Kayseri'de nefes alan bir insanın dahi kalmaması ne denli kayıplar verildiğini ortaya koymaktadır.²⁶⁸ Bu elim istila sırasında esir düşenler arasında Fatma Bacı da bulunmaktadır.²⁶⁹ Eşi Ahî Evren ise 1240-1245 yılları arasında Konya'da tutuklu bulunduğu için hayatta kalmıştır.²⁷⁰ Hayatının 14 yılı esaret ile geçen Fatma Bacı'nın bu yıllarına dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye yer

²⁶¹ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.28-31.

²⁶² Bayram, s.40.

²⁶³ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.54.

²⁶⁴ Bîbî, *El Evamir'ul-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, s.73.

²⁶⁵ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.26.

²⁶⁶ Bîbî, *El Evamir'ul-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye*, s.75.

²⁶⁷ Moğol istilası ardından şehri ziyaret eden seyyah William Rubruck ve tarihçi İbn Abdüzzahir eserlerinde Moğolların yol açtığı korkunç tahribata yer vermişlerdir. Bknz. İpşirli, "Kayseri".

²⁶⁸ Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-düvel Selçuklular Tarihi II*, ed. Ali Öngül (İzmir: Akademi Kitabevi, 2001), s.90.

²⁶⁹ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.55.

²⁷⁰ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.29.

verilmemiştir. Ancak babasının tanınan ve saygı duyulan önde gelen bir isim olması nedeniyle kendisine dikkatli davranıldığı kaynaklarda kaydedilmiştir.²⁷¹

Selçuklu Sultanı II. İzzettin Keykavus tahta geçtiği zaman babasının yönetiminde tutuklanan tüm esirler serbest bırakılmıştır. Serbest kalanların arasında Babâiler ve Ahîler de bulunmaktadır. 1254 yılında ise II. İzzettin Keykâvus ile kardeşi IV. Ruknuddin Kılıçarslan arasında taht kavgası başlamış, Mevlâna ve çevresi Kılıçarslan'ı desteklerken Türkmenler ve Ahîler Keykavus'u desteklemiştir. Bu mücadelenin sonucunda ise kazanan Kılıçarslan olmuş ve 1260 yılında tek başına tahta geçmiştir. IV. Ruknuddin Kılıçarslan yönetimindeyken vezir Muinuddin Süleyman ile dönemin önde gelen birkaç ismi bir araya gelerek destek istemek için Hulagu Han'a gittikleri zaman Moğolların esir tuttuğu Fatma Bacı'yı serbest bırakmalarını istemişlerdir.²⁷² Serbest bırakılan Fatma'ya nerede yaşamak istediği sorulduğunda kendisinin babasının dostlarının yaşadığı kulübeye gitmek istediğini söylemesi üzerine isteği yerine getirilmiştir. Burada ona son derece saygı gösterilmiş, kendisiyle iftihar edilmiştir.²⁷³ Fatma Bacı'nın bahsettiği babasının arkadaşlarına ait olan bu kulübenin, eşi Ahî Evren'in Kırşehir'deki evi olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁴ Nitekim "*babamın arkadaşları*"ndan kastı mahremi olabilecek (abi, dayı, amca gibi) aile üyeleri değildir. Mahremi olmayan insanlarla aynı evde kalması İslam kaidelerine ters düşeceği için bu isteği ile eşi Ahî Evren'in yanına gitmek istediği anlaşılmaktadır.²⁷⁵ Fatma Bacı'nın esaretten kurtuluşundan 2 yıl sonra Ahî Evren, Kırşehir Emiri Nuru'd-din Caca tarafından öldürülmüştür. Bektaşî Velâyetnâmesi'nde Fatma Bacı'nın Nuru'd-din Baca ile yaşadığı mücadele sonucunda günümüzde ismi Hacıbektaş olan Sulucakaraöyük'e göç etmek zorunda kalışından bahsedilmektedir. Bu bağlamda Mikail Bayram'a göre Velâyetnâme'de geçen Fatma Bacı ile Kirmânî Menâkıbnâmesinde bahsedilen Kirmânî'nin kızı Fatma Bacı'nın aynı kişi olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Her ne kadar Velâyetnâme'de Fatma Bacı'nın Sivrihisarlı Nuru'd-din'in kızı olduğu nakledilse de bu durum muhtemelen manevi evlat olarak benimsendiğini yansıtmaktadır.²⁷⁶

²⁷¹ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.55.

²⁷² Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.31-32.

²⁷³ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.56.

²⁷⁴ Menâkıbnâme ve Velâyetnâme yazarları tarafından Fatma Bacı'nın ikinci kocasının ismi zikredildiği halde ilk kocası olduğu kabul edilen Ahi Evren'in ismini hiçbir şekilde zikretmemelerinin nedeninin o dönemde Türkmenler üzerine yoğun bir şekilde uygulanan fikri ve siyasi baskı olması kuvvetle muhtemeldir. Yine Ahi Evren'in isminin dönemin diğer yazarları tarafından da anılmaktan kaçınıldığı görülmektedir. Ah Evren'in 25 kadar eserinin günümüze ulaşamaması da uygulanan bu baskılar neticesiyledir. Bkz. Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.36-37.

²⁷⁵ Bayram, s.35.

²⁷⁶ Bayram, s.34.

Fatma Bacı'nın esaretten kurtuluşunu sağlayan devlet adamları büyük ihtimalle Ahî Evren ve diğer Ahîlerin siyasi desteğini kazanmak amacı ile bu adımı atmıştır. Bu sayede Ahîlerin ve Türkmenlerin desteğini kazanmayı hedeflemelerine rağmen bunda başarılı olamadıkları görülmektedir. Çünkü bu isimler IV. Rüknu'd-din Kılıçarslan'ın Moğol yardımı ile tahta geçmesini sağlarken, Ahîler ve Türkmenler asıl sultan olan Keykavus'u desteklemişlerdir. Kılıçarslan'ın Sultan olmasını kabul etmeyen Ahîler, Anadolu'da birçok şehirde ve uç bölgelerde isyan çıkarmışlardır. Devletin kısa sürede bastırdığı bu isyanların en kanlısı Kırşehir'de yaşanmıştır. Kırşehir isyanını bastırmak için de Moğol asıllı Nuru'd-din Caca görevlendirilmiştir. 1 Nisan 1261 yılında bu isyan bastırılırken 90 yaşında olan Ahî Evren, Mevlana'nın oğlu Alâu'd-din Çelebi ve diğer Ahîler²⁷⁷ kılıçtan geçirilerek öldürülmüştür.²⁷⁸

3.4.1.4. Ahî Evren'in Vefatının Ardından Fatma Bacı'nın Hayatı ve Vefatı

Eşi Ahî Evren'in vefatının ardından Fatma Bacı'nın Şeyh Şihabü'd-din'e teslim edildiği kaynaklarda aktarılmaktadır. Şeyh Şihabü'd-din de Fatma Bacı'yı kardeşi Şeyh Bedrü'd-din'in müridlerinden olan Şeyh Eminü'd-din Yakub ile evlendirmiştir. Bu evlilikten bir çocukları dünyaya gelse de bu çocuğun 8 yaşında iken vefat ettiği belirtilmektedir.²⁷⁹ Her ne kadar Menâkıbnâme'de Şeyh Şihabü'd-din'in hangi şehirde yaşadığı belirtilmese de Mikail Bayram farklı kaynaklar doğrultusunda bu şeyhin Ereğli'de yaşadığını ve Fatma Bacı'nın da bir süre bu şehirde yaşadığını ileri sürmektedir.²⁸⁰ Yine onun görüşüne göre Şeyh Şihabü'd-din ile eşi Eminü'd-din'in vefatının ardından yeniden himayesiz kalan Fatma Bacı, bu sefer Hacı Bektaş'ın yaşadığı Sulucakaraöyük'e giderek onun himayesine girmiştir. Bektâşî Velâyetnâmesinde daha çok "Kadıncık" ya da "Kadıncık Ana" olarak bahsedilen Fatma Bacı ile Hacı Bektaşî arasında geçen birçok anekdot nakledilmektedir. Örneğin Bektâşî vefat edeceğini anladığı zaman Kadıncık'ın oğlu Hızır Lâle'nin türbedârı olmasını vasiyet etmiştir. Vefat ettiği zaman ise "erenlerin anası" olarak zikredilen Kadıncık Yâsin okuyarak yasını tutmuştur. Yine zaman zaman Hacı Bektaşî Velî'nin Suluca Karayük'te

²⁷⁷ Bayram, s.41-42.

²⁷⁸ Aksarayî, *Müsameretü'l Ahbar*, s.56.

²⁷⁹ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.56.

²⁸⁰ Fatma Bacı'nın babası Evhadü'd-din Kirmânî'nin Şeyh Bedrü'd-din Yaman ve Şeyh Şihabü'd-din Çoban isimlerinde Ereğli'de yaşayan iki halifesi olduğu anlaşılmaktadır. Fatma Bacı bu nedenle Ereğli'ye giderek Şeyh Şihabü'd-din'in himayesi altına girmiştir. Bkz. Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.42-46.

Kadıncık Ana'nın evinde kaldığı aktarılmıştır.²⁸¹ Şüphesiz bu olaylar, Hacı Bektaş'ın vefat ettiği 669 (1271) yılından önce yaşanmış olmalıdır. Fatma Bacı Sulucakaraöyük'te Molla İdris isminde bir adam ile üçüncü evliliğini gerçekleştirmiştir. Mikail Bayram'a göre her ne kadar Velayetnâme'de bu evlilikten 7 çocuk dünyaya geldiği aktarılsa da Fatma Bacı'nın o dönemde 55 yaşlarında olduğu düşünüldüğü zaman bu durumun gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmaktadır.²⁸²

Menabkibnâme'de Fatma Bacı'dan bahsedilirken hala hayatta olduğu anlaşılmaktadır.²⁸³ Bu eserin 1260 (658) yılından sonra yazıldığı bilinmekle birlikte kesin telif tarihi hakkında bir çıkarım bulunmamaktadır. Hacı Bektaş'ın 1271 (669) yılında vefat etmesinin ardından, Fatma Bacı'nın ona türbe yaptırdığı bilinmektedir.²⁸⁴ Bu durumda Fatma Bacı'nın Hacı Bektaş'tan sonra vefat ettiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Abdal Musa'nın Hacı Bektaş'ın türbesini ziyareti sırasında Fatma Bacı'nın hayatta olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Fakat Hacı Bektaş'tan sonra ne kadar süre hayatta kaldığını belirlemek için kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir.²⁸⁵

Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî'nin kızı ve Ahî Evren'in eşi olduğu ileri sürülen ve Anadolu Bacıları Teşkilatının kurucusu kabul edilen Fatma Bacı, 13. yüzyılda Kayseri ve Kırşehir'de yaşamış dönemin en önemli kadın isimlerinden biridir. Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı Bacı köyünde türbesi bulunan, 14. yüzyılda vefat ettiği tespit edilen ve yine Fatma Bacı ismini taşıyan bir diğer önemli şahsiyet daha vardır. Mezarında bulunan ve Mikail Bayram'ın çevirisini yaptığı kitabede “Çok üstün meziyetli, Allah dostu hanımefendi Fatma Bacı (Allah toprağını geneltsin) 720 yılının 22 Muharreminde salı günü vefat etti (4 Mart 1320)” yazmaktadır.²⁸⁶ Kitabeden öğrenilen bu bilgi dışında kendisinin kimliğine dair bir kayda rastlanılamamaktadır. Fakat Anadolu'da Moğol baskısından dolayı göç etmek zorunda kalan Türkmenlerden ve Kayseri ya da Kırşehir'de Bacı Teşkilatının içerisinde yer alan bacılardan birisi olma ihtimali çok yüksektir. Yine Velayetnâme'de Sivrihisarlı Nureddin'in kızı Fatma Bacı olarak bahsedilen ismin bu kişi olması ihtimali de vardır. Ahî Evren'in eşi ve Kirmânî'nin kızı olan Fatma bacı bu Fatma Bacı'dan 50 yıl önce vefat

²⁸¹ Duran, “Velayetnâme”.

²⁸² Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.46-47.

²⁸³ Bayram, s.48.

²⁸⁴ Bayram, s.48.

²⁸⁵ Bayram, s.48.

²⁸⁶ Bayram, s.49.

etmiştir. Dolayısıyla Velâyetnâme adlı eseri derleyen kişilerin bu iki Fatma Bacı'yı karıştırmış olma ihtimalleri ortaya çıkmaktadır.²⁸⁷

3.4.2.Amine Hatun

Kirmânî Menâkıbnâmesi'nde aktarıldığına göre, Evhadü'd-din Kirmânî şeyhi Ruknü'd-din Sücasi'nin kızı ile evlenmiş ve bu evlilikten Emine adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.²⁸⁸ Şeyh Şihâbü'd-din Ömer es-Suhreverdi'nin gözetimi altında yetişen Emine Hatun, birçok alanda ilim tahsili yapmış, el sanatlarında da büyük başarılar göstermiştir. İlk olarak Ahlat Şahları Devleti'nin vezirinin oğlu olan İmâdü'd-din ile evlense de²⁸⁹ babası Kirmânî'nin çabalarına rağmen bu evlilik kısa bir süre sonra sona ermiştir. Boşanmalarının ardından Emine Hatun Şam'a yerleşerek irşat faaliyetleri ile meşgul olmuştur. Sadece kadınları değil erkeleri de irşat ettiği bilinen Emine Hatun'un çevresinde oldukça fazla müritleri ve mürideleri bulunmuştur. Menâkıbnâme'nin yazarı Emine Hatun'un babasının vefatının ardından Şam'a gittiğini aktarmıştır. O bölgede Sittü'l-Ulema (Bilginlerin Hanımefendisi) olarak anıldığını belirterek, "Şu anda Dimaşk'tadır"²⁹⁰ ifadesini kullanmıştır. Aynı eserden Emine Hatun'un 13 yüzyılın ortalarına kadar hayatta olduğu ve Suriye'den Anadolu'ya göç eden Türkmenler arasında olduğu anlaşılmaktadır.²⁹¹

Mikail Bayram'a göre Türkmenler arasında Emine Ana olarak bilinen Emine Hatun'un ismi zamanla halk dilinde değişime uğrayarak "Haymana" şekline dönüşmüştür. Ankara'daki Haymana ilçesinin ismi bu hatundan gelmektedir. Bu bağlamda Anadolu halkı tarafından Ertuğrul Gazi'nin annesi olarak benimsenen Haymana'nın Emine Hatun olduğu düşünülmektedir.²⁹² Bu da Kirman'dan Ahlat'a, sonrasında ise Anadolu'ya göç eden ve Kayı Boyu'na mensup olan Evhadü'd-din Kirmânî'nin, Ertuğrul Gazi'nin anne tarafından dedesi olduğu ortaya çıkmaktadır.²⁹³

Menâkıbnâme'de aktarıldığı kadarıyla Amine Hatun'un kendini tasavvufa adayarak çok sayıda mürit ve müride yetiştirmesi dönemin tasavvuf hayatında kadınların yerine dair çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kaynaklarda Emine Hatun'dan bacı olarak

²⁸⁷ Bayram, s.49-50.

²⁸⁸ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.47.

²⁸⁹ Alâî, s.16.

²⁹⁰ Alâî, s.51.

²⁹¹ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.51-52.

²⁹² Bayram, s.51.

²⁹³ Akt. Bayram, s.51.

bahsedilmese de Bayram'ın Kirmânî ve Bacılar hakkındaki görüşleri doğrultusunda Fatma Bacı ile aynı aileye mensup olan Emine Hatun'un da Bacılar arasında yer aldığını var saymak mümkün görünmektedir. Her ne kadar detaylara yer verilmese de elimizdeki bilgiler doğrultusunda, Fatma Bacı'nın ve Amine Hatun'un babaları Kirmânî'nin desteği ile ilim ve sanat dallarında eğitim aldıkları görülmektedir. Her iki kardeş de sahip oldukları birikimi, dönemin şartlarının sağladığı imkanlar doğrultusunda insanlara aktarmak için faaliyetlerde bulunmuşlardır.

3.4. Bacıyân-ı Rûm Hakkında Farklı Görüşler

Bacıyân-ı Rûm hakkında kaynakların yetersiz olmasından dolayı böyle bir zümrenin teşekkülü ve mahiyeti konusunda muhtelif görüşler bulunmaktadır. *Bacıyân-ı Rûm* kavramını ilk defa kullanan isim XV. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde'dir. Kendisi teşkilatı, Anadolu Selçuklu döneminin topluluklarından biri olarak “*Bâciyân-ı Rûm*” şeklinde zikretmektedir.²⁹⁴ Âşıkpaşazâde, Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da yaşayan sosyal ve dini hayatta aktif olan dört farklı gruptan bahseder. Bunlar *Gâziyân-ı Rûm*, *Ahîyân-ı Rûm*, *Abdalân-ı Rûm* ve *Bâciyân-ı Rûm*'dur. Âşıkpaşazâde'nin Bacıyân-ı Rûm ifadesini kullanırken tarikat ehli olan tüm kadınları mı yoksa belli bir tarikat mensubu kadınları mı kastettiği konusunda henüz bir fikir birliği yoktur. Bu konuda bir detay verilmemekle birlikte Âşıkpaşazâde'nin eserinde Hacı Bektaşî'nin Bacıyân-ı Rûm'u seçmesinden ve bu zümrenin liderini kendisine evlat edinmesinden bahsetmesi bu meseleye bir açıklık getirmektedir. Nitekim Âşıkpaşazâde'nin eserinde zikrettiği diğer üç zümrenin de Hacı Bektaş ile olan yakınlığı bilinmektedir. Bu durumda büyük ihtimalle Bacıyân-ı Rûm ifadesi genellikle Bektaşî tarikatına mensup olan kadınları kapsamaktadır.²⁹⁵ Bu bağlamda Bacıyân-ı Rûm, tasavvufî yönü baskın olan Türkmen kadınlardan oluşan bir zümre niteliği taşımaktadır.

Bacıyân-ı Rûm'un kadınların oluşturduğu bir teşkilat olması ve daha önce hiçbir kaynakta onlardan bahsedilmemesi gerekçesiyle oryantalist Franz Taeschner bu ismin bir yazım hatası ya da yanlış anlama sonucu ortaya çıktığını savunmuştur. Bu iddiasının altında o dönemde kadınların bir teşkilat kurma ihtimalinin mümkün olmadığını düşünmesi yatmaktadır. Ona göre bu isim aslında “*haciyânı rûm*” ya da “*bahşiyânı rûm*” olmalıdır. Zeki

²⁹⁴ ÂşıkPaşazâde, *ÂşıkPaşazâde Tarihi* (İstanbul: Ma'ârif-i 'Umumiyye Nezareti, Matbaa-ı Amire, 1914), s.205.

²⁹⁵ Hatice Çubukçu, “Bacıyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toğlum Bilimleri Dergisi* 5 (2015): 217–31, s.227.

Velidi Togan bu ihtimallerden ikincisini kabul etmektedir.²⁹⁶ Köprülü XIV. Asırda Anadolu'dan hacca gidenlerin oldukça kalabalık olduğunu bilsek de bunların böylesine hususi bir teşekküllerinin olmasının İslam dünyasında hiç eşi olmayan bir garibe olduğunu ve böylesine bir ihtimalin bulunmadığını belirterek “Bâciyân-ı Rûm” isimlendirmesinin uygunluğunu savunur. Ayrıca XIV. asırda İlhânîler sarayında özellikle “Uygur ve Moğol yazılarını bilen kâtip” anlamında kullanılan ve daha eski zamanlarda “ruhani-sihirbaz-halk şairi” anlamlarına gelen *Bahşı* kelimesine gelince, Anadolu'da bunların bu kadar önemli bir sınıf teşkil edemeyeceklerini belirterek, uygun kullanımın *Bâciyân* olduğunun altını çizer. Yine Hacı Bektaş-i Veli'nin bu teşkilatla münasebeti olduğunu vurgulayarak Bektaşî ananesinde tarikattan olan kadınlara umumiyetle *bacı* lakabının verildiğini ifade eder.²⁹⁷ Fuat Köprülü'nün Baciyânı Rûm adında kadınların oluşturduğu bir teşkilatın gerçekten var olduğu düşüncesinin altında XV. yüzyılda Anadolu'da seyahat eden Bertrandon de la Broquiere'in, Dulkadiroğulları Beyliğinin silahlı kadınlardan oluşan bir birliğin olduğunu aktarması yatmaktadır. Bu durum Anadolu beyliklerinde kadınların silah kullanarak savaştıklarını göstermektedir.²⁹⁸ Bu bağlamda askeri yetenekleri olan kadınların bir araya gelerek örgütlenmesi, bir teşkilat oluşturmaları ihtimal dahilindedir. Mikail Bayram da Köprülü'nün görüşünü destekler ve böyle bir teşkilatın var olduğunu, XIII. Yüzyılda ilk olarak Kayseri'de başlayıp daha sonra bütün Anadolu'ya yayılarak Anadolu'nun Müslümanlaşması ve devlet otoritesinin zayıf olduğu bir dönemde ekonomik ve sosyal hayatın idame ettirilmesine önemli bir rolleri olduğunu savunur.²⁹⁹ Kirmani Menâkıbnâmesi'nde Zeynüddin Sadaka'nın Konya'daki zaviyesinde bulunan ve kendilerinden “*Fakiregân*” (Hanım Dervişler) olarak bahsedilen kadınların “*Baciyân*” (Bacılar) olduklarını, Fakiregân kelimesinin ise Baciyân kelimesinin Farsçası olduğunu belirtir.³⁰⁰

Köprülü ve Bayram gibi isimlerin yaptığı araştırmalar doğrultusunda Baciyânı Rûm'un varlığına dair fikir ayrılıkları kısmen azalmıştır. Ancak bu konu çerperinde hala farklı görüşler ve tezler savunulmaya devam etmektedir. Bu meseleyi takip eden diğer bir görüş ayrılığı ise Baciyânı Rûm'un bağımsız bir kuruluş olarak mı yoksa Ahî teşkilatının bir kolu olarak mı kurulmuş olmasıdır. Bayram, Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da Türkmen erkeklerin kurmuş olduğu ve Âşık Paşazâde'nin “*Ahiyânı Rûm*” olarak zikrettiği Ahî

²⁹⁶ Orhan F. Köprülü, “*Bâciyân-ı Rûm*”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2022.

²⁹⁷ Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, 2022, s.145.

²⁹⁸ Köprülü, “*Bâciyân-ı Rûm*”.

²⁹⁹ Mikail Bayram, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar* (Konya: Kömen Yayınları, 2003), s.58.

³⁰⁰ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.17.

teşkilatının bir kolu olarak Bacıyân-ı Rûm'un kurulduğu görüşüne sahiptir.³⁰¹ Aynı zamanda Bacıyân-ı Rûm'un bilinen kurucusu Fatma Bacı'nın, Ahîliğin kurucusu Ahî Evren ile evli olduğu görüşünü savunmaktadır.³⁰² Bu bağlamda Ahî Evren öncülüğünde kurulan Ahî Teşkilatı ile Fatma Bacı'nın lideri olduğu Bacıyân-ı Rûm arasında bir bağlantı olduğu ortaya çıkmaktadır. Kendilerinden bahseden dönemin kaynakları göz önünde bulundurulduğunda Ahîlerin Anadolu'nun genelinde faaliyet gösterdiği ve mesleki ve ticari hayatta bir sistem oluşturarak Bacılara öncülük ettiği görüşü tutarlı görünmektedir. Bunun yanında misafir ağırlama konusunda önemli bir yeri olan Ahîliğin, misafirlerin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Bacılar ile birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır. Dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısının etkisiyle Ahî teşkilatı merkezi Bacılar ise çevreyi temsil edecek bir yapıya sahiptir. Ancak veri eksikliğinden kaynaklı olarak bu yapılanmanın tam muhtevasına dair bir sınır çizmek henüz mümkün değildir.

Bacıyân-ı Rûm hakkında ortaya atılan görüşlerle ilgili genel bir çerçeve çizdikten sonra teşkilatla ilgili başat bir rolü olduğu gözlemlenen Fatma Bacı hakkındaki farklı görüşlere değinmek yerinde olacaktır. Çalışmamızın genelinde Ahîler ve Bacılarla, özellikle de Fatma Bacı hakkında önemli araştırmalar ve çalışmalar gerçekleştiren Mikail Bayram'ın görüşlerine sıkça yer verilmiştir. Burada üzerinde duracağımız nokta ise Bayram'ın tespitlerine getirilen eleştiriler hakkında olacaktır. Bu eleştirilerin başında Fatma Bacı'nın kim olduğunun tespiti gelmektedir. Mikail Bayram'a göre Âşıkpaşazâde'de, Velayetnâme'de ve Kirmânî Menâkıbnâme'sinde ismi geçen Fatma Hatun aynı kişilerdir ve bu hatun Ahî Evren'in eşidir.³⁰³ Fuat Köprülü gibi araştırmacılar tarafından Âşıkpaşazâde'de zikredilen Hatun Ana ile Velâyetnâme'de geçen Fatma Bacı'nın aynı kişiler olduğunu kabul edildiğini belirten Hatice Çubukçu, Kirmânî Menâkıbnâme'sinde geçen Fatma'nın bu hatunla aynı kişi olduğuna dair kaynaklarda bir delil bulunmadığının altını çizer.³⁰⁴

Kanaatimizce Ahî Evren ile Fatma Bacı'nın evli olduğu konusunda muamma taşıyan bir başka mesele ise Fatma Bacı'nın Moğol esareti sonrası kendisine nereye gitmek istediği sorulduğu zaman Kırşehir'deki babasının arkadaşlarının kulübesine gitmek istediğini söylemesidir.³⁰⁵ Mikail Bayram bu olayı Ahî Evren'in Kırşehir'de bulunmasından dolayı Fatma Bacı'nın oraya gitmek istediğini, Menâkıbnâme'nin yazarının Ahî Evren'in ismini

³⁰¹ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.13.

³⁰² Bayram, s.31.

³⁰³ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.34.

³⁰⁴ Çubukçu, "Bacıyân-ı Rûm ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri", s.98.

³⁰⁵ Alâî, *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî*, s.55.

siyasi sebeplerden ötürü zikretmekten çekindiği için olayı bu şekilde aktardığı şeklinde yorumlamıştır.³⁰⁶ Burada bizim dikkatimizi çeken husus evli bir kadının esaretten serbest kaldıktan sonra nereye gitmek istediğinin sorulmasıdır. Nitekim Fatma Bacı gibi bir hatun, birlikte içtimaî ve iktisadî faaliyetler yürüttüğü kocası hayatta olduğu sürece onun yanına gitmek isteyecektir. Öte yandan Bayram, Kirmânî'nin Kayseri'de ikamet ettiği dönemlerde Ahî Evren'in evinde kaldığı göz önünde bulundurulunca kızı Fatma'nın Ahî Evren'in karısı olduğunu dolayısıyla Fatma Bacı'nın Ahî Evren'in mahremi olduğu için babası Kirmânî'nin bu evde kalabildiğini savunmaktadır.³⁰⁷ Fakat Fatma'nın evlilik çağında Ahî Evren'in Konya'da yaşadığı bilinmektedir. Nitekim Ahî Evren'in 625 yılından sonra Sultan Alaaddin'in isteği ile Konya'da yaşamaya başladığı kaynaklarda aktarılmaktadır.³⁰⁸ Bunun yanında Fatma Bacı'nın onunla birlikte Konya'ya gidip gitmediği tespit edilememektedir.³⁰⁹ Öte yandan Mikail Bayram Fatma Bacı'nın esir düştüğü zaman Ahî Evren'in hapiste olduğunu belirtmektedir.³¹⁰ Bu noktada karşımıza çıkan bir belirsizlik bulunmaktadır. Aktarılan bu bilgiler doğrultusunda Fatma Bacı'nın ve Ahî Evren'in evli olduğu kabul edildiği takdirde bu şartlar altında evliliklerinin büyük bir kısmını ayrı geçirdikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu noktada da Anadolu'nun büyük bir kısmında faaliyet gösteren Ahîlik ve Bacılık gibi yapılanmaların faaliyetlerinde nasıl birlikte aktif olarak rol aldıkları sorusu karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bu görüşler ve yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, yaşadıkları dönemde tek bir isim altında olmasa da gerek bacı gerek hatun gerekse fakiregân ismi verilen kadın zümrelerin olduğu hem dini ve tasavvufi hem de ticari ve sosyal hayatta aktif oldukları anlaşılmaktadır. Çalışmamızda farklı eserlerde farklı isimlerle anılan bu zümrelerin Bacıyânı Rûm mensupları oldukları ve bilinen ilk liderlerinin Fatma Bacı olduğu görüşünden hareket edilerek analizler yapılmıştır. Bağımsız ya da alt bir kuruluş olmaları konusunda ise, Ahî Teşkilatı'nın Anadolu'da sistemli bir yapı oluşturduğu ve bu noktada önemli bir örnek niteliği taşıdığı bir gerçektir. Dolayısıyla iki teşkilat arasında mutlaka bir bağın bulunduğu ve Ahîliğin Bacıyân'a öncülük ettiği görüşü daha tutarlı görünmektedir.

³⁰⁶ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.34.

³⁰⁷ Bayram, s.26-28.

³⁰⁸ Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s.116.

³⁰⁹ Bayram, *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*, s.40.

³¹⁰ Bayram, *Ahi Evren Hâce Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, s.98-99.

SONUÇ

Tarih boyunca her zaman Türk toplumlarında kadınların sosyal, kültürel, ekonomik ve dini hayatta önemli rolleri olmuştur. Genellikle askeri ve siyasi alanlarda da önemli roller üstlenen Türk kadınları, İslâmiyet'in kabulünden sonra da sahip oldukları konumlarını korumuşlardır. Göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçiş gibi ya da farklı inançlardan Müslümanlığa geçiş gibi sosyo-ekonomik ve dinî değişimler kadınların hayatında elbette bir değişikliğe yol açsa da bu durum farklılıklarla birlikte olumlu sonuçları da beraberinde getirmiştir. Örneğin İslam öncesi Türk Devletlerinde Hükümdar eşleri saygın bir konumda iken bu durum İslamiyet sonrası dönemde de devam etmiş ve siyasi-askeri alanlarda yetkili olan hükümdar kadınlar İslam dininin öğretileri gereği hayır hasenat işleriyle meşgul olarak sosyal yardım yönlerini güçlendirmişlerdir. Bu doğrultuda Türk-İslam medeniyetinde hükümdarların aile üyelerinden olan kadınlar halka hizmet eden birçok vakıf tesis etmişlerdir. Türkiye Selçuklularında da bu vakıfların birçok örneği bulunmaktadır. Kadınların bireysel olarak yer aldıkları vakıf kurmak ya da ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak gibi faaliyetler birçok İslam devletinde görülen bir durumdur. Türkiye Selçukluları dönemini bu anlamda özel kılan ise yine İslami öğretileri esas alarak ve Türk geleneklerine dayanarak bir araya gelen kadınlardan oluşan bir teşkilat olan Bacıyân-ı Rûm'un kurulduğu ve faaliyet gösterdiği bir zaman dilimi olmasıdır.

Her ne kadar ortaya çıkışı hakkında kaynaklarda detaylara rastlanılmasa da Bacıyân-ı Rûm gibi bir teşkilatın kurulmasında hangi etkenlerin rol oynadığı öngörülemez bir durum değildir. Bu teşkilatın faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda dinî ve tasavvufî yönlerinin ağır bastığı, kadınların dini ayinlerde, el sanatları icra etmede, yardımlaşmada ve misafir ağırlamada organize olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu faaliyetlerin temelinde Türk-İslam medeniyetinin öğretisi ve geleneklerinin etkili olduğu bir gerçektir. Bunun yanında Türkiye Selçukluları döneminde faaliyet gösteren bir diğer teşkilat olan Ahîliğin Bacıların içerisinde bulunduğu faaliyetlere öncülük etmesi ve zemin hazırlaması tarafımızca makul görünmektedir. Dolayısıyla Bacılar hakkında sınırlı bilgilere erişebilseniz de Ahî Teşkilatı'nın işleyişi ve sahip olduğu misyonu hakkında aktarılan bilgiler Bacıyân-ı Rûm'un belirsiz kalan birçok yönüne ışık tutmaktadır. Bununla birlikte Bacıyân-ı Rûm hakkında yapılan araştırmalar kaynakların yetersizliği nedeniyle bu teşkilat hakkında araştırmacıların farklı fikirlere sahip olmasına neden olmuştur. Son yıllarda bu konuyla ilgili önemli görüşler ortaya atılmasına ve akademik anlamda önemli bir yol katedilmesine rağmen araştırmalar sonucu

elde edilen bilgilerin kesinlik taşımaktan ziyade gerçeğe en yakın doğrular olma özelliğini taşımaktadır.

Sonuç olarak 13. Yüzyıl Anadolu'sunda kadınlar ve onların faaliyetleri hakkında kaynaklarda oldukça sınırlı bilgilerin bulunması nedeniyle varlığından emin olduğumuz fakat teşekkülü ve faaliyetleri hakkında Ahî Teşkilatı kadar detaylara ulaşamadığımız Bacıyân-ı Rûm teşkilatı hakkında yapılan araştırmaları ve görüşleri derleyen bir çalışma ortaya çıkarmayı amaçlamış bulunmaktayız. Çalışmada Mikail Bayram'ın Fatma Bacı ve ailesi hakkındaki görüşleri oldukça kıymetli bir yekûnu oluşturmaktadır. Özellikle kaynak ve veri eksikliğinin oldukça fazla olması nedeniyle belirsiz birçok konunun olduğu bu meselede Bayram'ın yapmış olduğu araştırmalar, konuya dair analizlere açıklık kazandırabilecek bir bakış açısı kazandırmıştır. Bununla birlikte ulaşılan sonuçlar kesinlik taşımaktan ziyade gerçeğe en yakın bulgular niteliği taşımaktadır. Mikail Bayram'ın tespitlerinin kesinlik taşımadığına dair aldığı eleştirilere rağmen onun savunduğu tezlerin aksini gösteren kesin deliller de bulunmamaktadır. Dolayısıyla aksi delillerle ispatlanana kadar Bayram'ın çalışmaları Bacıyân-ı Rûm ve Fatma Bacı hakkında yapılan çalışmalarda önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Açıl, Okan. “İlk Türk Devletlerinde Kadın Algısı ve Kadın Hakları”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, sayı 3 (2016): 63–72.
- Akkuş, Mustafa. *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet (İlhanlıların Anadolu’daki Dini Siyasetleri)*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2022.
- . “Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler”. İçinde *III. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU: XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri*, editör Ahmet Gökbel ve Ahmet Doğan, 613–26. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2017.
- Aksarayî, Kerimüddin Mahmud. *Müsameretü’l Ahbar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Aksoy, Aysel. “13. Ve 14. Yüzyılda Anadolu’da Ahilik Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti”. *Medeniyet Ve Toplum Dergisi* 2, sayı 1, 19 (2018): 19–35.
- Aksoy, İlhan. “Toplumsal ve siyasal Süreçte Türk Kadını”. *Yaşama Dergisi*, sayı 32 (2017): 7–20.
- Alâî, Sivaslı Muhammed. *Menâkıb-ı Şeyh Evhadü’-d-din-i Kirmânî*. Editör Mikail Bayram. Konya: Kardelen Yayınları, 2005.
- Altun, Ara. “Gömeç Hatun Türbesi”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Andaç, Faruk. “Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11 (1994): 1–14.
- Anonim. *Tarihi Ali Selçuk (Selçukname)*. Editör Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner. Ankara: Atıf Yayınevi, 2014.
- Arıcan, Sahura. “Burgazi Fütüvvetnamesine Göre Ahilik’te Ahlak Eğitimi”. İçinde *Konya Kitabı XIX: Türkiye Selçukluları ve Konya (Sosyal ve İktisadi Hayat)*, editör Mustafa Akkuş, 353–66. Konya: Konya Ticaret Odası, 2023.
- Aşıkpaşaoğlu. *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*. Editör Hüseyin Nihal Atsız. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2019.
- ÂşıkPaşazâde. *ÂşıkPaşazâde Tarihi*. İstanbul: Ma‘ârif-i ‘Umumiyye Nezareti, Matbaa-ı

- Amire, 1914.
- Aydın, Mehmet Akif. “Kadın”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Ayhün, Erşahin Ahmet. “Anadolu’ya Müslüman Türk Mayası: Âhilik Teşkilatı”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, sayı 4 (2017): 81–100.
- Aykut, A. Said. “İbn Battûta”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Barkan, Ömer Lütfi. *İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2023.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren Hâce Nasirü’-d-din Mahmud ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- . “Anadolu Ahiliğinin Teşekkülündeki Rolü Açısından Fütüvvet Hareketi ve Tarihi”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1 (2016): 51–73.
- . *Fatma Bacı ve Bâciyân-ı Rûm: Anadolu Bacılar Teşkilatı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- . *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*. Konya: Kömen Yayınları, 2003.
- Bekleyiciler, Nezahat. “Fahrünnisa Hatun”. Konya Büyükşehir Belediyesi Konyapedia, 2023.
- . “Melike Selçuka Hatun”. Konya Büyükşehir Belediyesi Konyapedia, 2023.
- Bibi, İbn. *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye*. Editör Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- . *El Evamir’ul-Ala’iyye Fi’l-Umuri’l-Ala’iyye*. Editör Mürsel Öztürk. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- Çağatay, Neşet. “Anadolu’da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren”. *Bellekten* 46, sayı 182 (1982): 423–36.
- . “Anadolu Türklerinin Ekonomik Yaşamları Üzerine Gözlemler (Bu alanda Ahiliğin Etkileri)”. *Bellekten* 52, sayı 203 (1988): 485–500.
- . “Fütüvvet - Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat*

Fakültesi Dergisi 1 (1952): 59–68.

———. “Fütüvvetçikle Ahiliğin Ayrıntıları”. *Belleten* 40, sayı 159 (1976): 423–38.

Çayırdağ, Mehmet. “Gürcü Hatun”. İçinde *Kayseri Ansiklopedisi*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.

Çınar, Ferhan. “Türk Kadının Toplumsal Yerinin Tarihi Anlamda Tespiti”. İçinde 3. *Uluslararası Eğitim ve Değerler Sempozyumu-ISOEVA*, 2019.

Çubukçu, Hatice. “Bacıyân-ı Rum ve Anadolu Tasavvufundaki Yeri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toğlum Bilimleri Dergisi* 5 (2015): 217–31.

Çubukçu, İbrahim Agâh. “İslam’da Kadın Hakları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI, sayı 1–4 (1976): 37–44.

Cumbur, Müjgan. “Selçuklu Dönemi Kadın Hayratı”. *Erdem* 9, sayı 26 (1996): 585–620.

Demir, Hatice. “Mahperi Huand Hatun’un Hıristiyan ve Bani Kimliği”. *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 71 (2021): 419–40.

———. “Mahperi Huand Hatun’un Sanduka Kitabesi Üzerine Düşünceler”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29, sayı 4 (2020): 301–14.

Demirpolat, Anzavur, ve Gürsoy Akça. “Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2004): 355–76.

Denkhalbant, Ayşe. “Mama Hatun Külliyesi”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

Deveci, Sefure. “Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Zümreleri”. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 5, sayı 54 (2021): 55–87.

DİA. “Melâmiyye”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2004.

Döğüş, Selahattin. “Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum’a (Anadolu Bacıları Teşkilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, sayı 1 (2015): 127–50.

Duran, Hamiye. “Velayetnâme”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.

- Durukan, Aynur. “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”. *Vakıflar Dergisi* 27 (1998): 15–36.
- Eflâki, Ahmed. *Ariflerin Menkıbeleri*. Editör Tahsin Yazıcı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- Erdem, Yasemin Tümer, ve Halime Yiğit. *Bacıyân-ı Rûm’dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010.
- Gök, Mehmet. “Ahilik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik Etkileri”. *International Journal of social and Economic Sciences* 11, sayı 2 (2021): 91–120.
- Gökhan, İlyas. “Türkiye Selçukluları ve Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2012): 70–108.
- Gülerman, Adnan, ve Sevda Taştekil. *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Hacı Bektâşî Velî. *Velâyetnâme*. Editör Hamiye Duran. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali. “I. Alaeddin Keykubat’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”. *Mediterranean Journal of Humanities* 2, sayı 1 (2012): 121–30.
- Hamidullah, Muhammed. “Hilfû'l-Fudûl”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1998.
- Harman, Ömer Faruk. “Kadın”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001.
- Hartmann, Angelika. “Nâsır-Lidînillâh”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2006.
- İbn Battuta. *İbn Battuta Seyahatnamesi*. Editör A. Said Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- İpşirli, Mehmet. “Kayseri”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2022.
- İşık, Mustafa. “Fetih’ten Cumhuriyet’e Kayseri’deki Mimarî Eserlerde Kadının Adı”. İçinde *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, editör Şayan Ulusan ve Shurubu Kayhan. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 2016.

- Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*. 3. baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021.
- Karamağaralı, Haluk. “Kayseri’deki Hunad Camii’nin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (1976): 199–245.
- Karasoy, Yakup. “Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2003): 1–23.
- Kazıcı, Ziya. “Ahilik”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.
- Kesik, Muharrem. *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2021.
- Kırpık, Güray. “Bir Yaygın Eğitim Kurumu Ahilik Ve Mesleki Eğitim”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan, 689–99. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Köker, Ahmet Hulusi. “Gevher Nesibe Dârüşşifası ve Tıp Medresesi”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*. Konya: Enes Kitap Sarayı, 1999.
- Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2022.
- Köprülü, Orhan F. “Bâciyân-ı Rûm”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2022.
- Küçükdağ, Yusuf. “Başkent Konya’da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2 (2017): 173–93.
- Küçükdağ, Yusuf, ve Caner Arabacı. *Selçukluar ve Konya*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
- Kucur, Sadi S. “Selçuklular”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. “Selçukluar Döneminde Konya’da Hatun/Kadın Vakıfları”. İçinde *Konya Kitabı XVII: Konya Vakıfları*, 201–19. Konya: Konya Ticaret Odası, 2021.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiu’d-düvel Selçuklular Tarihi II*. Editör Ali Öngül. İzmir: Akademi Kitabevi, 2001.

- Ocak, Ahmet Yaşar. “Fütüvvet”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- . *Türk Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Öğün Bezer, Gülay. “Terken”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Özaydın, Abdülkerim. “İbn Bibi”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.
- Peker, Raziye. “Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu”. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1, sayı 2 (2017): 157–64.
- Pırlanta, İsmail. “Fütüvvet, Ahilik ve Loncalar”. İçinde *İslam Kurumları Tarihi*, editör Eyüp Baş. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Sancaklı, Saffet. “Ahilik ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, sayı 1 (2010): 1–28.
- Sarıkoçuncu, Ali. “Türklerde Kadın Hakları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bilig Dergisi*, sayı 8 (1999): 113–24.
- Şeker, Dursun Ali. “Mama Hatun”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Şikârî. *Karamanname*. Editör Metin Sözen. İstanbul: Karaman Valiliği ve Karaman Belediyesi, 2005.
- Sırım, Veli, Servet Kapçak, ve Demet Doğan. “Geçmişten Günümüze Türk Kadın Emeğinin Değişim ve Gelişim Süreci”. *Uluslararası türk kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi* 06, sayı 01 (2021): 12–35.
- Subaşı, Ömer. “Türkiye Selçuklu Devletinde Güçlü Bir Kadın: Gürcü Hatun Tamara”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, sayı 33 (2016): 384–401.
- Subaşı, Ömer, ve Özkan Dayı. “Selçuklu Sarayında Kadın Mevleviler”. İçinde *Konya Kitabı XIX: Türkiye Selçukluları ve Konya 3. Cilt*, 409–24. Konya: Konya Ticaret Odası, 2023.
- Sümer, Faruk. “Selçuklular”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Anadolu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1996.
- . *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Uçma, İsmet. “Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik”. İstanbul Üniversitesi, 2003.
- Uludağ, Süleyman. “Fütüvvet”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Ürkmez, Rauf Kahraman. *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Tasavvufi Zümreler*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2020.
- Uşul, Dilber. “Türkiye Selçuklu Dönemi İpek Yolu’nda Kayseri”. *Erciyes Akademi* 37, sayı 4 (2023): 1782–99.
- Uz, Mehmet Ali. “Gömeç Hatun (Ana) Medresesi”. Konya Büyükşehir Belediyesi Konyapedia, 2024.
- Yakupoglu, Cevdet. “Selçuklularda Vakıf Kurumu”. İçinde *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, editör Refik Turan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Ali, ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayınevi, 2018.
- Yücel, Atilla. “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15, sayı 2 (2010): 151–68.